

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÇOKTAN SEÇMELİ SINAV SİSTEMATİĞİNİN
METİN DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLENMESİ**

ŞERMİN KALAFAT

1078201152

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR

EDİRNE 2009

“Ben insanım, insana ilişkin hiçbir şey bana yabancı değildir.” Terentius

ÖNSÖZ

Türkiye’de metin dilbilim çalışmaları oldukça yeni ve kısıtlıdır. Ayrıca bu konu üzerinde yoğunlaşan kişiler de çoğunlukla İngiliz, Alman ve Fransız dilbilimciler olması da dikkat çekicidir. Bu durum erişilen materyallerde gerek “Türkçeye uygulanış” gerekse “anlam” yönünden büyük bir eksiklik arz etmiştir. Türkçe bilim dalında bu konuyla ilgilenenler ise bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Bu çalışma Türkiye’de son 15-20 yıldır gelişme göstermiş ve metin çözümlerinin klasik yöntemin dışında yapılabileceğini ispatlamış olan metin dilbiliminin “bir sınav çözümü tekniği” olarak ele alınıp alınamayacağını sorgulamak amacıyla yapıldı. Bu amaçla oluşturulan işletim modelini ALES-Türkçe sorularına uygulamaya çalışıldı

Bu amaca yönelmemizin sebebi ise Sayın Yrd. Doç. Dr. Muhlise Coşkun Ögeyik’in “İngilizce sınav tekniği olarak geliştirdiği öğretimin Türkçeye uygulanıp uygulanmayacağı?” sorusudur. Nitekim ünlü düşünür Wittgenstein’in “Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır” fikrinden hareketle söyleyebiliriz ki dünyadaki hemen hemen bütün dillerden kelime ya da kuram alıntılmasıyla övünen İngilizceye uygulanan bu yöntem, mantıksal dizgesiyle dilbilimcileri hayran bırakan dilimize neden uygulanmasın?

Bu çalışmada kullanılan terimlerin yazım klavuzunda ayrı yazılması uygun olmasına rağmen, terimlerin çalışmanın kaynakçalarında yer alış biçimleri göz önünde bulundurularak “dilbilimi terminolojisi”ne uygun olarak bitişik yazılmasına dikkat edilmiştir.

Bu çalışmada bana her türlü desteği sağlayan, bilgi ve sevgisiyle beni yönlendiren danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR’a, bu konuya yönelmemiz konusunda bir kıvılcım çakan ve metin dilbilim konusundaki bilgilerini bizimle paylaşan Sayın Yrd. Doç. Dr. Muhlise COŞKUN ÖGEYİK’e, eğitimci olarak bilgileriyle çalışmama katkı sağlayan doktora öğrencisi, arkadaşım, Sibel

ÇELİKEL'e, teknolojik yardımları ve desteğiyle her aşamada yanımda olan gönüldaşım AR-GE Mühendisi Dr. Ali Erdem ÖNDER'e, yardımları ve desteğinden ötürü arkadaşım Gonca EVCİ'ye, çalışma azmimi sevgi ve şefkatiyle arttıran biricik annem Fevkiye KALAFAT'a ve aileme Türkçeye gönül vermiş bütün insanlar adına teşekkür ederim.

Türkçenin ışığı üzerinize yansısın...

Şermin KALAFAT

26.06.2009 - İstanbul

Hazırlayan: Şermin KALAFAT

Tezin Adı: Çoktan Seçmeli Sınav Sistematiğinin Metin Dilbilimsel Çözümlemesi

ÖZET

Metin dilbilimi 19. yüzyıl başlarında gelişme gösteren, dilbiliminin genç ve yeni bir koludur. Dilbilimciler metin dilbiliminin temelini oluşturan yapısalcılığın bir felsefe öğretisi, bir dünya görüşü, bir moda, bir eleştiri kuramı değil de bir araştırma, bir çözümleme yöntemi olduğu konusunda hem fikirdir. Metin dilbiliminin bu yönü öğrenci odaklı bir Türkçe öğretimine ve dil yaratıcılığına olanak sağlamaktadır. Ana dili öğretimindeki temel amaçlardan biri bireyin iletişim yetisini en üst noktaya taşımak iken, bir diğeri problemi oluşturabilecek ve aynı zamanda çözebilecek bir bilişsel yapı oluşturmaktır. Kanaatimize göre dil öğretimi salt bilgi aktarımı yerine, düşünme yeteneğini geliştirici bir yöntemle yapılmalıdır.

Bu çalışmada metin dilbilimsel bağdaşıklık ve tutarlılık üzerinden Rumbalhart'ın "Etkileşimsel Modeli"ne uygun olarak bir çözümleme tekniği oluşturulmuş, teknik ALES-Türkçe sorularına uygulanmıştır. Bu çalışmayla öğrencinin sözel yetenek sorularında dört dilsel becerisini (algılama, uslamlama, yorumlama ve yargılama) bir arada kazanması ve analiz yeteneğini kullanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin dilbilimi, metin dilbilimsel bağdaşıklık ve tutarlılık, ALES- Türkçe soruları.

Prepared by: Şermin KALAFAT

Name of thesis: Text Linguistic Analysis of Multiple Choice Tests

ABSTRACT

Text linguistics as a new branch of linguistics developed at the beginnings of the 19th century. Linguists are agreed on the idea that structuralism, which is the core of text linguistics, is a philosophical discipline, a conception of the world, a trend, an analysis and investigation method, not a critical theory. These features of the text linguistics prompts to student-oriented Turkish education and enhances linguistics creativity. One of the primary objectives of native language education is to improve the communication skills of the individual to the uppermost level while another primary objective is to build a cognitive structure which can both create and solve any question. In our opinion, language education should be carried out on the base of a method which triggers the thinking ability instead of pure information transfer.

In this study, it is tried to develop a analysis method on the base of text linguistic features, coherence and cohesion, regarding Rumbalhart's "Innovative Model". This method is applied to ALES-Turkish questions. With this study, it is aimed to help students the use language skills which are perception, reasoning, interpretation and judgement in verbal language questions actively and use their analyse abilities in a creative sense.

Keywords: Text Linguistics, coherence and cohesion, ALES- Turkish questions.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Önsöz.....	I
Özet.....	II
Abstract	III
İçindekiler	V
Kısaltmalar Cetveli	IX
Şekil Cetveli	X
1.0.BÖLÜM: GİRİŞ	1
2.0.BÖLÜM: DİLBİLİMİ NEDİR?.....	6
2.1. Dilbiliminin Tarihçesi.....	7
2.2. Dilbiliminin Dalları.....	11
3. BÖLÜM: METİN KAVRAMI VE METİN DİLBİLİMİ.....	18
3.1. Metin Nedir?.....	18
3.2. Metin Dilbilimi.....	21
3.3. Metin Dilbilimin Doğuşu	24
3.4. Metin Dilbilimin Kuramları	25
3.4.1.Yapısalcı Yaklaşım.....	25
3.4.2. İşlevci Yaklaşım.....	26
3.4.2.1. Ruh Dilbilimle Bağıntılı İşlevci Yaklaşım.....	27
3.4.3. Yapısalcı-İşlevci Yaklaşım.....	28
3.5. Metinsellik Ölçütleri	28
4.0 BÖLÜM: BAĞDAŞIKLIK	31
4.1.Bağdaşıklık Ölçütleri.....	34
4.1.1. Gönderim	34

4.1.1.1. Metindışı Gönderim	34
4.1.1.2. Metiniçi Gönderim.....	35
4.1.1.2.1. Öngönderim.....	36
4.1.1.2.2. Artgönderim.....	36
4.1.2. Eksilteli Anlatım	46
4.1.2.1. Bağdaşıklık İlişkisi Oluşturmayan Eksilteli Anlatımlar.....	50
4.1.2.1. Bağdaşıklık İlişkisi Oluşturan Eksilteli Anlatımlar.....	51
4.1.3. Değiş tirim	53
4.1.4. Bağlama Ögeleri	55
4.1.4.1. Ekleyici Bağlama Ögeleri.....	56
4.1.4.2. Ayırt Edici Bağlama Ögeleri.....	58
4.1.4.3. Zıtlık Bildiren Bağlama Ögeleri.....	58
4.1.4.4. Zaman-Sıralama Bildiren Bağlama Ögeleri.....	58
4.1.4.5. Koş ul Bildiren Bağlama Ögeleri.....	61
4.1.4.6. Açıklama Bildiren Bağlama Ögeleri.....	61
4.1.4.7. Örnekleme Bildiren Bağlama Ögeleri.....	62
4.1.4.8. Sebep-Sonuç İlişkisi Bildiren Bağlama Ögeleri.....	63
4.1.5. Sözcüksel Bağdaş ıklık.....	64
4.1.5.1. Tekrar.....	65
4.1.5.1.1. Kelimenin Aynen Tekrar Edilmesi.....	67
4.1.5.1.2. Eş veya Yakın Anlamlı Kelime Kullanma.....	67
4.1.5.1.3. Kelimenin Üst Anlamlısını Kullanma.....	68
4.1.5.1.4. Genel Anlamlı Kelime Kullanma.....	69
4.1.5.1.5. Aynı Kavram Alanından Kelime Kullanma (Eş Dizimlilik).....	70
4.1.6. Eylem Zamanları.....	72
5. BÖLÜM: TUTARLILIK.....	74
6. BÖLÜM: TÜRKÇENİN SÖZ DİZİMİ.....	77
6.1. Cümle.....	77
6.1.1. Cümlenin Ögeleri.....	78
6.1.1.1. Yüklem.....	79
6.1.1.2. Özne.....	79

6.1.1.3. Nesne.....	81
6.1.1.4. Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümleç).....	83
6.1.1.5. Zarf Tümleci.....	84
6.1.2. Cümle Dışı Ögeler.....	85
6.2. Kelime Grupları.....	86
6.3. Cümle Çeşitleri.....	89
6.3.1. Yüklemine Göre Cümleler.....	89
6.3.1.1. Fiil Cümlesi.....	89
6.3.1.2. İsim Cümlesi.....	89
6.3.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	90
6.3.2.1. Kurallı Cümle.....	90
6.3.2.2. Devrik Cümle.....	90
6.3.3. Anlamına Göre Cümleler.....	91
6.3.3.1. Olumlu Cümleler.....	91
6.3.3.2. Olumsuz Cümleler.....	91
6.3.3.3 Soru Cümleleri.....	92
6.3.4. Yapılarına Göre Cümleler.....	92
6.3.4.1. Basit Cümle.....	92
6.3.4.2. Birleşik Cümle.....	93
6.3.4.3. Sıralı Cümle.....	94
6.4. Cümle Vurgusu.....	95
6.4.1. Eylem Cümlesinde Vurgu.....	95
6.4.2. İsim Cümlesinde Vurgu.....	96
7. BÖLÜM: BAĞDAŞIKLIK VE TUTARLILIK UNSURLARININ ALES-	
TÜRKÇE SORULARINA UYGULANMASI (YÖNTEM).....	97
7.1. Paragraf Nedir?.....	97
7.1.1. Paragrafta Anlatım Biçimleri.....	99
7.1.2. Paragrafta Düşünceyi Geliştirme Yolları.....	100
7.2. Çözümleme Tekniği.....	102
7.2.1. Okuma Soruları.....	102
7.2.1.1. Okuma Parçalarının Anlam Bütünlüğü.....	103

7.2. 1.1.1. Ana Fikri Bulmak.....	103
7.2.1.1.2. Fikir ve Yorum Hakkında Ek Bilgiler.....	108
7.2.1.1.3. Anlama Yön Veren İfadeler.....	113
7.2.1.1.4. Bağlantı Kuran İfadeler.....	114
7.2.1.1.5. Verilen Konu Ögesini Sınırlamak.....	115
7.2.1.1.6. Destek Cümleler.....	117
7.2.1.1.7. Derin Anlam.....	120
7.2.2. Soruları Kategorilerine Göre Çözümleme.....	121
7.2.2.1. Paragraf Tamamlama Soruları	121
7.2.2.2. Anlam Bütünlüğünü Bozan Cümleyi Bulma Soruları.....	127
7.2.2.3. Okuma Parçasına Bağlı Bileşke Sorular.....	131
7.2.2.4. Verilen Cümlelerden Anlamlı Bir Bütün Oluşturma Soruları.....	141
7.2.3. Okuma Soruları Dışında Kalan Soru Türleri.....	145
7.2.3.1. Kesin Yargı Soruları.....	145
8.0.BÖLÜM: SONUÇ.....	151
KAYNAKLAR.....	153
EKLER	158
Ek-1: Peter Hartmann'ın Metin Dilbiliminin Bakış Açıları ve Görevleriyle İlgili Ortaya Attığı 12 Sav.....	158

KISALTMALAR CETVELİ

AHT.....Ahmet Hamdi Tanpınar

AHTM.....Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları

Ens.....Enstitü

Fak.....Fakülte

SAÜ.....Sakarya Üniversitesi

ŞEKİL CETVELİ

Şekil 1: Dilbiliminin Dalları.....	12
Şekil 2: Metin Nedir?.....	18
Şekil 3: Tekrar.....	64

1.0. GİRİŞ

I

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araçtır, kültürler arasında bir köprüdür.

Dil, bir topluluk içinde doğal olarak gelişen, zaman içinde değişen, çift eklemli¹ göstergeler dizgesidir (Huber, 2008: 45).

İnsan doğası gereği bir topluma bağlıdır ve bu topluluk içinde istek ve arzularını, sevinç ve üzüntülerini hattâ bazen sınırlılığını bile yine yaratılışında var olan dil yetisiyle gerçekleştirir. İnsan bunu dil yetisinin de yardımıyla durum ve olaylarla ilişkili olarak kişilere gönderdiği bildirişimle sağlar. Bildirişim “insanların bilerek isteyerek birbirlerine bir şeyler bildirmesi, iletişimidir.”(Huber, 2008: 17).

İnsanın tüm canlılar arasında egemen duruma gelmesinde bildirişim ve dil yetisinin dışında gene insan beyninin geliştirdiği, dil kadar önemli, belki daha da temel bir özellik de insan beyninin bilincinin bilincine varmış olmasıdır. İşte bu bilinçtir. Bilinç, canlının ben ve benim dışındaki dünya bilinci, bir bireyin, kendisini öteki insanların yerine koyarak düşünebilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu, insanlara özgü bir biliş aşamasıdır.

İnsanların kendileri dışındaki bireylerin beyinlerindeki bilgileri bilme, bunlara çıkarsama yoluyla ulaşma becerisi, konuşma ya da yazmada, yani metin üretiminde çok büyük bir önem kazanır. Konuşucu “önce neyi, sonra neyi ve nasıl söylemeliyim ki, karşımdaki benim neyi, nasıl kast ettiğimi anlayabilsin” diye düşünmek, kendini karısındakinin yerine koymak zorundadır. Bu yapılması olanaklı, ama güç bir iştir. (Huber, 2008: 15-16-17).

Metin dilbilimi işte bu noktada bir analiz etme unsuru olarak dilbiliminin bünyesinde gelişmiş ve nitekim gelişerek de ayrı bir bilim dalı olarak var olmuştur. Henüz genç bir bilim dalı olan metin dilbilimi gerek dilbilimciler gerek Türkologlar

¹ Çift eklemlilik: Dilin iki türlü çözümlenme sonucu elde edilen, iki aşamalı bir seçim eylemiyle gerçekleşen sözceleri oluşturma düzeneği. Çift eklemlilik doğal dillerin en belirgin özelliğidir. Bk. Vardar, 1988: 64.

tarafından bir “metin tahlili” olarak yeni yeni kullanılmaktadır. Gücünü tıpkı dilbilimi gibi dilden alan metin dilbilimi dil bilgisi sisteminin getirdiği bilinçli ve değişmez kurallar sebebiyle metin tahlili açısından nesnelidir. Yani klasik yöntemle yapılan metin tahlilinde öznel bir yorum, bir değişkenlik vardır. Edebiyatçıların yorumları eksik, fazla yahut zıtlık arz edebilir. Ancak dil bilgisi kuralları belli kaidelere oturtulmuş olması sebebiyle bu kaynaktan beslenen metin dilbilimsel çözümlemenin tek bir doğrusu vardır.

Metin dilbilimini, özellikle bağdaşıklık açısından, bir bakıma dilbilgisi kurallarının sınırlarını genişleterek, bu genişlemeyi de onun kendi sistematığı dışında bir dilbilimsel sistemler bütünüyle yorumlaması şeklinde ifade edebiliriz.

Ancak şunu da belirlemek gerekir ki metin dilbiliminin asıl amacı bir metni çözümlenmek değil, sözün, iletinin ve yazının ötesinde hep insana ulaşmaktır. Çünkü dilbilimin amacı da budur.

Şu bir gerçektir ki dilbilimcilerin ve edebiyatçıların metin noktasında kesiştikleri tutum “estetik”tir. Duymaz’ın (2005: 62) da belirttiği üzere estetik dört unsurdan meydana gelir ve bu unsurlardan birisi de “estetik değer” yani “güzellik”tir. Dilbilimci aynı zamanda güzel olana karşı duyarlıdır. Bu açıdan en az bir edebiyatçı kadar sanatçıdır da.

Bir metinde var olan metin olma ölçütleri, o metni bir bütünceler dünyası hâline getirdiği gibi, aynı zamanda da onun estetik açıdan bir düzen, bir güzellik oluşturmasını sağlar. Nitekim bu ölçütlerin birinin eksik olması aynı estetik düzenin yok olmasına yol açar.

Bu çalışmada metin dilbilim “bağdaşıklık” ve “tutarlılık” ölçütleri ele alınarak hazırlanan bir çözümleme modeli olarak kullanılacaktır.

II

XX. yy.ın başlarından beri, özellikle Saussure’le dilbilimine egemen olan ve çeşitli akımların temelini oluşturan bir ilke, dilin mantıksal bir dizge olduğudur (Aksan, 2006: 20). Tıpkı beynin yapısı gibi bugün bile birçok özellikleri

aydınlatılmamış olan bu dizge Aksan (2006: 13)' a göre "birbiriyle iç içe ve çok sıkı ilişkiler içinde işleyen beş ayrı düzenden, alt dizgeden oluşur:

- 1) Ses düzeni
- 2) Bürün² (prozodi) düzeni
- 3) Biçim (yapı) düzeni
- 4) Söz dizimi düzeni
- 5) Anlam yapıları ve özellikleri".

Metin dilbilim bizce 3, 4 ve 5. Maddelerle doğrudan 1ve 2. maddelerle ise dolaylı bir ilişki içerisindedir. Bu açıdan denilebilir ki metin dilbilimi birçok bilim dalıyla (sesbilimi, biçembilimi, biçimbilimi, anlambilimi gibi) da yakın ilişki içerisindedir.

Dilbilimciler metin dilbiliminin temelini oluşturan yapısalcılığın bir felsefe öğretisi, bir dünya görüşü, bir moda, bir eleştiri kuramı değil de bir araştırma, bir çözümleme yöntemi olduğu konusunda hem fikirdirler. Metin dilbiliminin bu yönü öğrenci odaklı bir Türkçe öğretimine ve dil yaratıcılığına olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bu yapı öğrencide dört dilsel becerinin (algılama, usamlama, yorumlama ve yargılama) bir arada kazanılmasına da olanak sağlamaktadır.

Ana dili öğretimindeki temel amaçlardan biri bireyin iletişim yetisini en üst noktada işlemek iken, bir diğeri problemi oluşturabilecek ve aynı zamanda çözebilecek bir bilişsel yapı oluşturmaktadır. Dil öğretimi salt bilgi aktarımı yerine düşünme yeteneğini geliştirici bir yöntemle yapılmalıdır.

Öğretim sistemimizde var olan okuma eğilimleri izlendiğinde öğrencilerin iç doğrultulu, metin merkezli bir yaklaşım izledikleri ve metinle edilgen bir etkileşim içinde oldukları gözlemlenmektedir. Oysa anlamlandırma sürecinde beyin, metin içi bağlam (sözcük, tümce ve onların bağlam içinde kazandıkları anlam) ile metin dışı bağlam (dünya bilgisi ve zihinsel şemalar) arasında sürekli bir ilişki kurmaktadır. Bütün bu farklı bilgi kaynakları birbirini etkilemekte, birbiriyle etkileşimsel bir ilişki

² Bürün: Titrem, vurgu, durak, süre vb. ses olgularının genel adıdır. Bk. Vardar, 1988: 56.

içinde bulunmaktadır. Etkileşimsel model, okuma sırasında bilişsel ve zihinsel süreçlerin anlamı yorumlamadaki işlevini etkin kılacak bir modeldir.

Bu çalışmada metin dilbilimsel çözüm tekniği bu modele uygun olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada elde edilecek veriler dilbilimi (linguistics), metin dilbilimi (text linguistics) ve kullanım bilimsel (pragmatics) bulgulara dayandırılarak öğrencilerin bilgilendirici metinleri anlama, kavrama ve yorumlama sürecine katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Belli bir kuramsal yaklaşımı öğretim modeli olarak ele almayan eğitim sistemimizde öğrenciler özellikle üst dil (akademik dil) kullanılan bilimsel metinlerle, örtük anlatımın yeğlendiği yazınsal metinlere, anlamayacakları ön yargısıyla yaklaşmaktadırlar. Daha da ileri giderek bu metinlere sıkıcı, yorucu gözüyle bakmaktadırlar. Bu çalışmada ortaya koymaya çalışacağımız çözümleme modeliyle öğrencinin metne dolayısıyla da okumaya karşı ilgisinin artacağına ve özellikle sınavlardaki uzun paragraf sorularına daha ılımlı yaklaşacakları düşüncesindeyiz.

III

Türkiye’de son yıllarda eğitim-öğretim sistemimizdeki yanlış yapılanma dolayısıyla sınavlar bir potansiyel güç hâline gelmiştir. Bu durumdan akademik birimler de nasibini almış bulunmaktadır.

Sınav kaygısı günümüzde deprem endişesi kadar gerçek bir durumdur. Nitekim ÖSYM yılda ondan fazla sınav gerçekleştirmektedir. ÖSS, SBS, KPSS, ALES, ÜDS, KPDS bunlardan bazılarıdır. Biz konumuz gereği sadece “ALES-TÜRKÇE” soruları üzerinde duracağız.

Başarının bir sırrı da düşmanını iyi tanımaktır. Bu amaçla “ALES nedir?”, “Bu sınavın içeriği nedir?”, “Bu sınavın süresi ne kadardır?” gibi sorulara yanıt bulmaya çalışalım.

ALES:

Yükseköğretim Genel Kurulunun 2 Şubat 2007 günü yapılan toplantısında, yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanı kadrolarına atanmak için yapılması gereken sınav ile Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı'nın (LES) birleştirilmesine ve yeni sınavın adının "Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı" (ALES) olmasına karar verilmiştir. Buna göre yükseköğretim kurumlarında öğretim görevlisi, okutman, araştırma görevlisi, uzman, çevirici ve eğitim öğretim planlamacısı kadrolarına açıktan veya öğretim elemanı dışındaki kadrolardan naklen atanabilmek için ÖSYM tarafından yapılacak olan ALES' te 100 üzerinden en az 70 puan almak gerektiği hükmü getirilmiştir.

Belirli akademik kadrolara atanmak isteyenler ile lisansüstü eğitim yapmak isteyenlerin gireceği ALES ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yapılır. Sınavda 40'ar sorudan oluşan Sayısal 1 ve Sayısal 2 testleri ile 80 sorudan oluşan Sözel testi yer almaktadır. Sınav süresi 180 dakikadır.

ALES sözel yetenek soruları:

- 1) Kesin yargıyı bulma
- 2) Anlam bütünlüğünü bozan cümleyi bulma
- 3) Verilen cümlelerden anlamlı bir bütün (paragraf) oluşturma
- 4) Paragraf tamamlama
- 5) Okumaya bağlı bileşke sorular

gibi kategorilerinden oluşmaktadır.

Bu ayrıntıları belirledikten sonra artık "Dilbilimi nedir?" sorusuyla çözüm modelimizi oluşturmaya başlayabiliriz.

2.0. DİLBİLİM NEDİR?

Kavramlar bizim için önemlidir. Çünkü kavramları bilmek kişinin daha emin adımlarla yol almasını sağlar. Bu açıdan metin dilbilime geçmeden önce “Dilbilimi nedir?” sorusunu sormayı uygun görüyoruz. Bu kısımda dilbiliminin ne olduğuna dair dilbilimcilerin tanımlarına genelden özele doğru yer verilip daha sonra dilbiliminin tarihçesi kuramlarıyla birlikte iç içe verilecek, son olarak da dilbiliminin dallarına değinilerek metin dilbilimine geçilecektir.

Saussure (Saussure, Vardar, 2001: 36) dilbilimi için, “ *kendi başına ve yalnız kendisi için dili incelemektir.*” demektedir.

Saussure’un bu görüşüne Aksan (2003: 14)’da şöyle der: “*Dilbilimin en kısa tanımı, dili inceleyen bilim, dilin bilimi biçiminde yapılabilir.*”

Yine Andrè Martinet, Süheyla Bayrav ve Zeynel Kıran’ın tanımları dilbiliminin “insan bilimi” olduğu konusunda birleşir. Şöyle ki:

“*Dilbilim insanın dil yetisini ele alan bilimsel bir incelemedir.*” (Martinet; Vardar, 1998: 13)

“*Dilbilim kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dilleri, yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri, vb. açısından inceleyen insan bilimi.*”(Vardar, 1988: 77).

“*Dilbilimi bilindiği gibi dil olayını ve doğal dilleri yapısal düzenleri ve işleyişleri açısından irdeleyen insan bilimidir.*”(Bayrav, 1998: 19).

“*En genel tanımıyla dilbilim, dil yetisinin ve doğal dillerin bilimsel olarak incelenmesidir.*”(Kıran, 2006: 44).

“*Dilbilim, filoloji ve özellikle dilbilgisine verilen gösterişli bir ad değil, çocukluktan itibaren uygulayarak öğrendiğimiz ve genellikle düşünmeden bildiğimiz dilin bilimsel incelenmesidir.*”(Kıran, 2006: 110).

“Dilbilim, geleneksel dilbilgisinin yaptığı gibi, kurallar üretmek yerine, dilsel olguların gözlemlenmesinden yola çıkarak, dil dizgesinin eşzamanlı boyutta işleyişini inceler.”(Kıran, 2006: 115).

“Dilbilim insana özgü, insanın değişmez ve evrensel özelliği olan dil yetisiyle, bu yetinin farklılaşmasından doğan Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, Çince vb. her zaman özel ve değişken nitelik taşıyan doğal dilleri, bu dillerin zaman içinde uğradıkları değişimleri, işleyiş biçimlerini inceleyen bir insan bilimidir.”(Kıran, 2006: 122).

2.1. Dilbilimin Tarihçesi

Dilbilim her ne kadar çok yeni bir bilim dalı olsa da dilbilgisinden dilbilimine kadar alınan oldukça uzundur. Günümüz dilbilimi, Kıran (2006: 19)’ ın da belirttiği gibi *“birkaç dilbilimcinin çalışması sonucu ortaya çıkmış bir bilim dalı değil, 2500 yıllık uzun tarihsel bir geçmişten miras aldığı ilke ve kavramları eleştirip gelişerek oluşumunu bugün bile devam ettiren bir bilim dalıdır.”* Bu bilim dalının gelişimini ve geliştikçe de dallanıp budaklanmasını, perspektif açıdan, dilbilimcilerin de yorumlarıyla şöyle açıklayabiliriz:

“Önceleri, dilbilgisi, adıyla anılan çalışmalar yapıldı. Eski Yunanlıların başlattığı, özellikle de Fransızların sürdürdüğü bu inceleme mantığa dayanır, doğrudan doğruya dile ilişkin bilimsel ve yarar gözetmeyen her türlü görüşten yoksundur. Yalnız doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Arı gözlemden son derece uzak, görüş açısı da ister istemez dar kuralcı bir daldır.”(Saussure; Vardar, 2001: 27).

“Yeryüzünde dili ele alan çalışmaların bilinen en eskileri Eski Hint’e, Eski Yunan’a kadar uzanır. Dil konusuna ve dilin işlenmesine yönelmede başlıca iki etken rol oynamıştır. Bunlardan ilki, dindir.(...) Eski Hint’te, Hint edebî dilinin en eski ürünleri olan ve İ.Ö. X. yy. dan önceye ait olması gerektiği kabul edilen dinî bilgi derlemeleri Veda’ların yanlış saptanmasından, hatalı okunmasından ve zamanın

aşınmasına uğramasından kaçınmak için çaba sarf edilmiştir. İ.Ö. V. yy. da yaşadığı anlaşılan ünlü Hint bilgini Panini, Sanskritle ilgili 4000 kadar kuralı ve söz varlığına ait yazıları bir araya getiren bir dilbilgisi kitabı bırakmıştır. İ.Ö. IV. yy. da yaşamı bulunan ve Nirukta adlı ünlü bir kitap yazmış olan Yaska ise köken bilgisi konusu üzerinde durmuş, sözcüklerle nesnelere arasında ses açısından ilişki bulunup bulunmadığı sorununu da incelemiştir.”(Aksan, 2003: 16-17).

Eski Hint'te, Yunanlılarda yapılan dil çalışmalarını göz ardı edersek, en kapsamlı dil çalışmalarının 14. yy.dan itibaren başladığı görülür. *“Eski Yunanda ise gramer çalışmaları felsefenin bir kolu olarak anlaşıyordu. Pek tabii ilk gramer çalışmaları da Yunan filozoflarına aittir.”(Aydın, 2000: 16).* Eflatun *“Kratylos”* aslı eserinde kelimelerle gösterdikleri varlıklar arasında ilişki olup olmadığını tartışarak, Aristo ilk defa çeşitli gramer kategorilerini belirleyerek – harf, hece, bağlaç, tanımlık, isim ve fiil- bu alanda önemli bir adım atılmasını sağlamışlardır. (Aydın, 2000: 16-17). İlk Çağda Yunan filozofları kelime-kavram-nesne ilgisi üzerinde durmuşlar, dilin tabii mi yoksa uzlaşmaya dayanan bir sistem mi olduğunu anlamaya çalışmışlar ve kelimelerin kökenini araştırmışlardır. *“Romalılarda dilbilgisi üzerindeki çalışmalar daha çok Yunanlıların etkisinde ve onların yaptıklarını tamamlayıcı nitelikte olmuştur.”(Aksan, 2003: 18).* En önemli Romalı (LATİN) gramercileri IV. yy.da Donatus ve V. yy. da Priscianus'tur. (Aydın, 2000: 18). *“Orta Çağın, hattâ XVIII. yy.in sonuna kadar dilbilimi, Yunanlıların ona verdiği yönden pek kurtulamamış; hele terminolojisinde Yunancadan çevrilmiş olan Latin terimlerine bağlı kalmıştır.”(Bayrav, 1998: 30).* *“Orta Çağda batıdaki dilcilik çalışmaları bir kilise dili olarak Latincenin çok geniş çevrede ve geniş çapta öğrenilmesi sonucunda bu çağdaki dilciliğin, daha çok Latince okuma kitaplarına, dilbilgisi ve sözlüklerine ağırlık verdiğini görüyoruz. Hazırlanan dilbilgisi kitapları arasında en etkili olanı, Alexander de Villadei' nin 1199 tarihini taşıyan yapıtıdır.”(Aksan, 2003: 19).* Yine bu dönemde Dante'nin yazdığı *“De Vulgari Eloquentia”* adlı eser dilcilik alanında önemlidir. (Aydın, 2000: 18).

Orta Çağda Doğunun da dilcilik konusunda ilerleme kaydettiğini görürüz. *“Doğu dünyasında özellikle dilbilgisi, ses bilim, sözlükbilgisi ve metin açıklamaları konularında derin araştırmalara girişilmiştir; VII. yy dan önce de köklü bir dilbilgisi ve dilbilim geleneği olduğu anlaşılmaktadır. VII. yy.da Sibeveyhi “El-Kitab” adlı*

eseriyle *Arapçanın en geniş ve sağlam dilbilgisini meydana getirmiştir.*” (Aksan, 2003: 19). *“XI. yy. da Karahanlı Türkleri arasında yetişen ve Arap gramercilerinin öğrencisi olan Mahmud el-Kaşgârî önemli bir sözlükçüydü. Divân ü Lugâti’t Türk, Türk dili araştırmaları alanının bugün bile en temel eserlerinden biridir.”*(Aydın, 2000: 19).

“XVII. yy.da Paris’teki Port Royal Okulu Öğrencileri için hazırlanan Port Royal Dil Bilgisi konuşma sanatının kurallarını açıklıyordu. Daha da önemlisi bu kitap bütün dillerde ortak olan mantık temellerini açıklıyordu.” (Aydın, 2000: 20). *“Bu çevredeki dilciler özellikle dili mantıkla bağdaştırmaya, başka diller içinde geçerli birtakım ilkelere varmaya çabalamışlardır.”* (Aksan 2003: 20). Bu alanın temsilcileri Bacon, Herder ve Wilhelm von Humboldt’tur. Bu dönemde dilin düşünce yönü yeniden önem kazanmıştır. *“XVIII. yy.lun başlarında bir yandan dünyadaki dillerin sınıflandırılması ve incelenmesiyle uğraşan G. W. Leibniz, bir yandan da dilin düşünceyle ilişkisi konusuna eğilmiştir. Leibniz dilin nitelikleri, doğuşu üzerinde durmuş, dili insan zihninin aynası saymıştır.”* (Aksan, 2003: 20). XVIII. yy.da Bengal’de bulunan bir İngiliz yargıç, Williams Jones Latince ile Yunancanın Sanskritçeye benzediklerini kaydederek, bu üç dilin ortak bir kaynaktan ileri geldiklerini vurgular. Sanskritçenin tanınmasıyla dilbiliminde yeni bir çığır açılmıştır. Kökleri XVIII. yy.ın başlarına kadar giden mukayeseli gramer çalışmaları Sanskritçenin tanınmasıyla hızlanmıştır. *“Mukayeseli gramer, Hint-Avrupa adı altında topladığı dillerin akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlı olduklarını git gide kesinleşen yöntemler sayesinde, büyük başarıyla ortaya koyarken, öte yandan bu devirde yeni bulunan dillerin okunması ve yazıları, o zamana kadar okunmamış dillerin yazılarının okunması, dolayısıyla dillerin çözülmesi, dilbilimini oluş, evrim olaylarına kıymet vermeye zorlamıştır. Artık dilbilimin başlıca amacı, dillerin zamanla nasıl geliştiklerini, biçimlerin geçirdikleri değişimleri, dilin akrabalık derecelerini aramak olmuştur.”*(Bayrav, 1998: 32- 33). *“XIX. yüzyıl, diller arasında daha önceki yüzyıllarda ilgiyi çeken, farkına varılan yakınlıkların sağlam temellere oturtulduğu, karşılaştırmalı dilbilimin Franz Bopp tarafından, dilbilimin bir dalı olarak ortaya konulduğu çağdır.”* (Aksan, 2003: 21). *“Ancak dilbiliminde önemli gelişmeler XX. yy.da meydana gelmiştir. Bunda da İsviçreli bilgin Ferdinand de Saussure ‘ün (1857-1913) rolü büyüktür. Saussure 1907-1911 yılları arasında*

Cenevre Üniversitesinde verdiği derslerle dilbilimi alanında yepyeni bir yol açmış ve getirdiği yeni yaklaşımlarla kendisinden sonrakileri etkilemiştir.”(Aydın, 2000: 22).

“Saussure’ün kuramı, aynı zamanda dilbilimin ne olduğunu belirleyerek hangi doğrultularda yürümesi gerektiğini gösterir.”(Aksan, 2003: 21). Onun Cenevre Üniversitesinde verdiği dersler öğrencileri tarafından ölümünün ardından 1916 yılında kitap hâline getirilmiştir. Bu tarih modern dilbilimin başlangıcı kabul edilmiştir. Daha sonra bu kuram daha da geliştirilir ve yeni dil bilimi okulları açılır: Bunlardan ilki Prag Dilbilimi Okulu’dur (1926). Bu okulun en büyük başarısı ses bilimi alanındadır. İkincisi ise Kopenhag Okulu’dur (1932). Bu okulun temsilcileri Glossematikçiler³ diye adlandırılır. (Aydın, 2000: 22). Daha sonra Amerikan Okulu karşımıza çıkar (1950). Bu görüşün en katı temsilcisi, 1933’te yayımladığı Language (Dil) adlı kitapla çok uzun bir süre ABD dilbilimine yön veren L. Bloomfield’dir. Bu okul başlıca şu kuramlardan oluşmuştur: Edward Sapir’in “anlıkçılığı”, Zellig Harris’in “dağılımcılığı” ve nihayetinde yapısalcı ve dağılımcı dilbilimini eleştirerek kendisine yeni bir yöntem olarak bulduğu “üretici-dönüşümsel dilbilimi”. 1960’lı yıllardan sonra ne klasik yapısalcılığın ne de üretici-dönüşümsel dil bilgisi kuramının “kim, nerede, ne zaman, kiminle, ne konuşuyor?” sorularına yanıt veremeyişi dilbilimini tümce düzeyini aşarak dilin daha büyük birimlerine, gerçek yaşamın çeşitli durumlarında üretilen sözcük dizileri olan söylemle ilgilenmeye yöneltmiştir. (Kıran, 2006: 181). Böylece “*dilin iç yapısını inceleyen bu kuramları tamamlayıcı olarak, dilin dış yapısıyla ilgilenen ve sözcükleri sözdizimsel çözümleme dışında, metinsel bağlamı ve dil-dışı çevreyi dikkate alarak inceleyen üçüncü bir dilbilim olan sözcük ve edimbilim ortaya çıkmıştır. Bu bir dilbilimsel bağlamın veya dil-dışı çevrenin göz önüne alınması sonucu, sadece tümceleri değil, söylemi de inceleyen yeni bir kuramdır.*” (Kıran, 2006: 180).

“19. yy.da Türkiye’deki dilbilimi çalışmalarına bakıldığında ise, en eski dilbilim araştırmacısının Ragıp Hulusi Özdem olduğunu söyleyebiliriz. 1933’te Ragıp Hulusi Özdem’in İstanbul Üniversitesinde verdiği derslerle yurdumuzda dilbilim öğretimi başlamıştır. Türkiye’de dilbilim, biraz gecikmeyle de olsa dünyadaki gelişmelere koşut bir çizgi izlemiştir. Başlangıçta batı dilleri ve Edebiyatları Bölümleri içinde

³ **Glossematik:** Danimarkalı dilbilimci L. Hjelmslev’in, dillerin biçimsel yapısını incelemek üzere bir tür dil cebiri olarak tasarladığı kurama verilen ad. Bk. Vardar, 1988: 109.

edebiyattan ayrı bir alan olarak sürdürülen dilbilim çalışmalarına yabancı dil öğretimiyle ilgili bölümlerde, özellikle İngilizce, Almanca ve Fransızca bölümlerinde yer verilmiştir. Daha sonra Hacettepe, Ankara, Dokuz Eylül ve Mersin Üniversitelerinde dilbilim, Batı Dilleri ve Edebiyatları bölümleri içinde yer alan filolojilerden bağımsız bir bölüm olarak yerini almıştır.” (Ayata, 2005: 70-71). Türkiye’de Ragıp Hulusi Özdem’in başlatmış olduğu dilbilimsel çalışmalara sonradan Doğan Aksan, Berke Vardar, Mehmet Hengirmen, Tahsin Yücel, Zeynel Kıran, Süheyla Bayrav gibi isimler katkıda bulunarak dilbilim üzerine önemli çalışmalar yapmış ve Türkiye’de dilbiliminin yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

2.2. Dilbiliminin Dalları

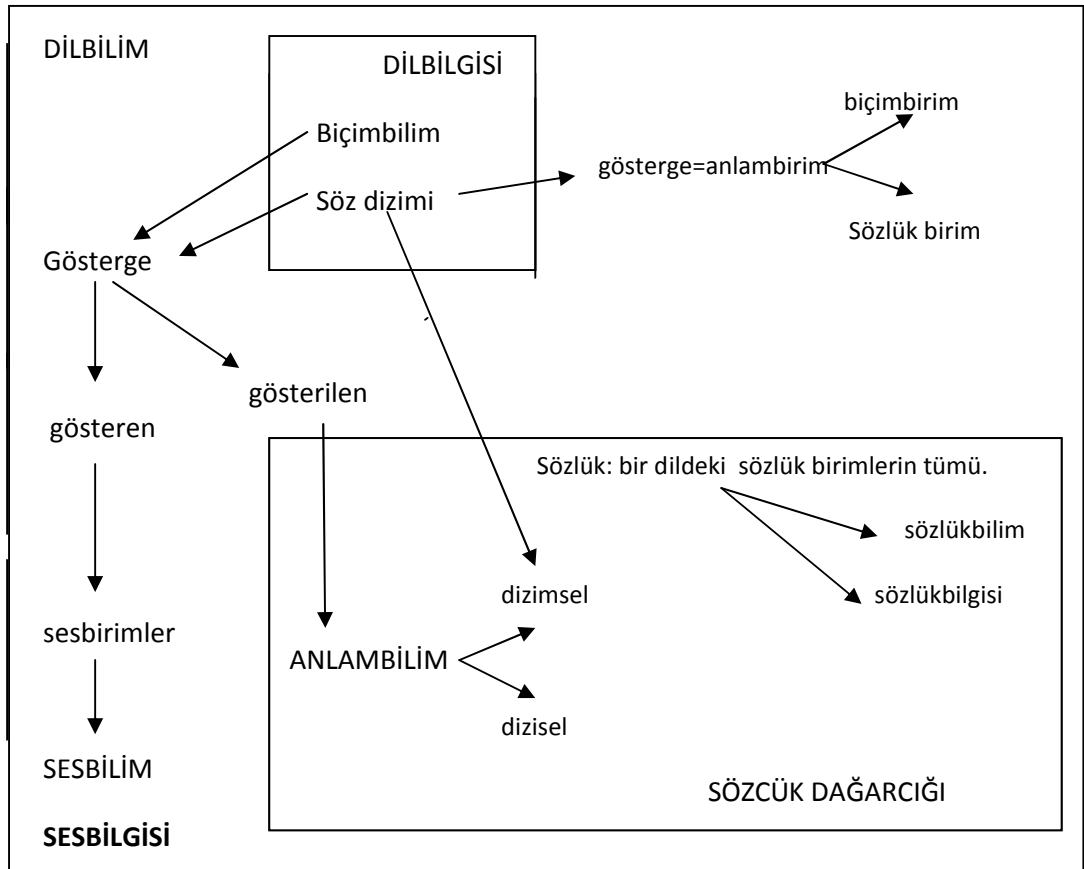
Dilbiliminin dallarını açıklamadan önce şunu belirtmeliyiz ki dilbilimi konu olarak ele alan kitaplarda bu dallar belli bir sistem hâlinde verilmediği ve karmaşık anlatımlara girildiği için biz burada Kıran (2006: 240)’ ın yaptığı sınıflandırmaya yer vermeyi uygun görüyoruz.

Kıran (2006: 237) dilbiliminin neden dallara ayrılma gereği duyduğunu şu şekilde açıklar: *“Dilbilimci, anlatımın yapısını, tıpkı söylemi oluşturan özgül ses grupları ve ses dizimleri ya da ses dizileri gibi inceleyebilir. Bu seslerin birleşimi yinelenen ve kısmen öngörülen çok karmaşık bir örnekçeler bütününe göre gerçekleşir. Dilbilimci, ayrıca söylemin nesnesini, yani içeriğin yapısını da inceleyebilir. Bu kez dilbilimciyi, birleşerek oluşturan sesler değil, sözcükler ve sözcüklerin oluşturduğu tümcelerin anlamı ilgilendirir. Bu düzeylerden birine ya da diğerine ayrıcalık verilmesiyle, üzerine odaklanarak, sesbilgisi, sesbilim, biçimbilim, söz dizimi, sözlükbilim, anlambilim gibi çeşitli dilbilim dalları ortaya çıkar. Tümüyle dilbilimsel bu dalların yanında, insan deneyiminin başka alanlara uygulandığı, yine dilin karıştığı dilbilimsel örnekçelerin gerçekleştiği değişik dallar da vardır. Dilbilim budunbilim, toplumdilbilim ve tüm alt bölümleriyle doğa bilimlerini etkileyen karmaşık bir bilim dalı oluşmuştur. Aslında, uzman bir kişi “müzik konusunda bir şey bilmenin müziği bilmek” anlamına gelmediğini iyi bilir.”*

Kıran (2006: 237) bilimler arası ilişkilerden kaynaklanan dalları dört grupta toplamıştır:

1. grupta lehçebilimi, budunbilimi, toplumbilimi gibi coğrafi, kültürel ve toplumsal düzlemdeki dilsel değişimleri inceleyen bilim dalları yer alır.
2. grupta bir dili konuşanlarla, konuşanların kullandığı dil arasındaki ilişkileri inceleyen ruhbilimi ve sinirdilbilimi yer alır.
3. grupta metin ya da söylem alanlarına dilbilimi yöntemlerinin uygulanmasıyla ortaya çıkan dilin sanat işlevi, göstergebilim, biçembilim, söylem çözümlemesi ya da metin dilbilimi ve içerik çözümlemesi gibi bilim dalları yer alır.
4. grupta ise, uygulamalı dilbilim sorunlarına değinen, yaşayan dillerin, ana dilin ya da yabancı dillerin öğretim teknikleri gibi dallar görülür.

DİLBİLİMİNİ DALLARI (şekil.1) (Kıran, 2006: 238)

Dilbiliminin dallarını kısaca açıklarsak;

1. Sesbilgisi: Bildirişim açısından taşıdıkları özellikleri ya da işlevlerini göz önünde bulundurmadan sesleri somut gerçeklikleri içinde oluşturulmaları, aktarılmaları ve algılamaları bakımından inceleyen dal. Sesbilgisi uzun süre “sesleri ele alan bilim” niteliği taşımış, XX. yy.da ses bilimin kurulmasından sonra sesleri daha çok doğa bilimlerindeki yöntemlerle ele alan dal olarak görülmeye başlanmıştır. (Vardar, 1988:175-176).

2. Sesbilim: Sesleri bildirişimdeki işlevleri açısından inceleyen bilim dalı. Kimi dilbilimcilerin “işlevsel sesbilgisi” diye adlandırdıkları sesbilim, özellikle J. Baudouin de Courtenay, F. de Saussure gibi bilginlerden esinlenen Prag dilbilim çevresinde oluşmuştur. N. Trubetskoy, Saussure’ün dil/söz ayırımından yola çıkarak, ses bilgisini söz, sesbilimiye dil alanında işlem yapan dallar olarak görülmüştür. (Vardar, 1988: 176; Kıran, 2006: 238).

3. Biçimbilim: Geleneksel olarak anlamlı dil birimlerini, dilbilgisi ulamlarına, işlevsel sınıflara, bükün, türetme, bileştirme açısından sundukları görünüme, aldıkları değişik biçimlere, birleşim özelliklerine göre inceleyen dal. (Yapıbilgisi de denir.) Geleneksel dilbilgisinde biçimbilim -işlevleri inceleyen sözdizime karşıt olarak-sözcüklerin biçimini, bir başka deyişle bükün ve türetmeyi ele alır. Çağımızın dilbilimindeyse ya anlambirim birleşimlerinin iç yapı kurallarını (türetme) ve sayı, cins, zaman, kişi, durum açısından büründükleri biçimleri ya da hem bu olguları hem de dizimlerin tümce düzlemindeki birleşimlerini (sözdizimsel biçimbilim) inceleyen dal sayılır. A. Martinet biçimbilimi, anlambirim gösterenlerinin değişkelerini inceleyen dal olarak görür. (Vardar, 1988: 44).

4. Söz dizimi: 1. Tümcelere ilişkin olguların, tümce düzeyinde dilsel birimleri arasında kurulan bağıntıların tümü. 2. Tümcebilim, tümceyi inceleyen dal. (Vardar, 1988: 190-191).

5. Sözlükbilim: Bir dildeki sözlüksel birimleri, bir başka deyişle, anlambirimlerin sözlükbilim niteliği taşıyanlarıyla, dilbilgisel olmayan ve sözlükbirimler gibi işlem

gören çeşitli birleşimleri (birleşkebirimler) dilbilim yöntemleriyle inceleyen, bu arada sözlük yapımının kuramsal sorunlarını ele alan dal. (Vardar, 1988: 192-193).

6. Anlambilim: Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremli ve artsüremli açılardan inceleyen bilim dalı. Anlama ilişkin sorular dilbilimi olduğu gibi felsefe, mantık, ruhbilim, toplumbilim, vb. dalları da çok yakından ilgilendirir. Dilbilimsel anlambilim göstergenin gösterilen yanını ele alır, gösterenle gösterilen arasındaki bağıntıları, anlam düzleminde görülen değişimleri, dilsel yapıların içerik açısından ortaya çıkardıkları çeşitli sorunları inceler. XIX. yy. başlarında dil araştırmaları bağımsız bir kimlik kazanarak dilbilime katılmaya başladıktan sonra dilin evrimsel boyutu başlıca inceleme alanı olmuş, kuruluş aşamasındaki anlambilim de aynı yöntemsel eksene oturtulmuştur. XX. yy. başlarında dili kendi yapısı ve eşsüremli boyut içinde inceleme ilkesi gerçeklik kazanınca, öbür dilbilim dallarına oranla daha geç olmakla birlikte, anlambilim de içkinlik düzlemine, dizge ya da yapı araştırmalarına yönelmeye başlamıştır. (Vardar, 1988: 20-21).

Dilbilimin bilimler arası dallarını şu şekilde toparlarsak kanımızca doğru olur.

a. Lehçebilim: Bir dilin ayrıştığı lehçelere, ağızlara ilişkin olguların saptanması ve betimlenmesiyle ilgilenen bilim dalı. Lehçebilim özellikle yeni dilbilgicilerin ve G. Wenker'in çalışmalarından kaynaklanır. J.Gillièron, bu dala büyük bir atılım yaptırmıştır. Lehçe özelliklerinin araştırılması, dilbilimsel haritacılık çalışmalarının kalkış noktası olmuştur. Bunları ele aldığı çalışma Gillièron'un düzenlediği ve Fransa'yı ele alan dil atlasıdır. Lehçesel özellikler arasındaki sınırlara eşdillik çizgileri denir. Bir dil haritasına göz atıldığında kimi durumlarda iki ya da üç çizginin çakıştığı, belli doğrultularda kaynaştığı görülür. Aralarında bu türlü bir bölge bulunan iki A ve B noktası, belli bir ayrılıklar bütünü sunar; oldukça ayrılaşmış iki ağız oluşturur. A. Martinet, lehçelere bölünmenin uzamsal yayılımının kaçınılmaz bir sonucu olmadığını, dilsel ayrılaşmanın ilişkilerin gevşemesinden kaynaklandığını belirtmiş, uzaklıkların artışıyla ulaşım koşullarının elverişli duruma gelmesi dengelendiğinde, dilsel tutumların özdeş kaldığını vurgulamıştır. (Vardar, 1988: 149).

b. Budunbilim: Genellikle dili bir ekinin anlatım aracı olarak ele alan ve bildirişim koşullarıyla bağlantılı olarak inceleyen dal. Kimi dilbilimciler budunbilimi toplumdilbilimin bir bütünü olarak görürler. Kimi dilbilimciler ise toplumdilbilimin karmaşık toplumlar, budunbilimin yalın yapıları toplumlar çerçevesinde geçerli olduğunu belirtirler. Genellikle budunbilim dil ve dünya görüşü arasında ilişki kurar (E. Sapir, B.L.Whorf), çokdillilik sorunları üzerine eğilir. (Vardar, 1988: 54-55).

c. Toplumdilbilim: Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle, bu iki tür olgu arasındaki eş değeriği inceleyen karma dal. Toplumdilbilim hem konuşucunun hem de dinleyicinin toplumsal konumuyla bildirişim durumlarını, söylem çeşitlerini ele alır. Olanaklı durumlarda eşdeğerişirliğin yanı sıra dilsel ve toplumsal yapılar arasındaki neden sonuç ilişkisini saptamaya çalışır. Kimi durumlar da bu dalın sınırları budunbiliminkilerle karışır. (Vardar, 1988: 204).

d. Ruhdilbilim: Bireye ilişkin dilsel üretim, anlama, belleme, tanıma olgularını, bireysel davranış biçimleri olan söz edimlerini, dilin edinilmesini, vb. inceleyen, ruhdilbilimle dilbilimin arakesit bölgesinde oluşmuş dal. Bir tür söz dilbilimi olan ruhdilbilim 1950'lerde C. E. Osgood, T. E. Sebeok, A. Miller, J. B. Carroll gibi dilbilimcilerin çalışmalarıyla bağımsız bir dal olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşamada davranışçı ruhdilbilimin, bildirişim kuramının ve dağılımcılığın bir biresmi olan ruhdilbilim, 1957'den sonra N. Chomsky'nin üretici-dönüşümsel kuramının etkisinde kalmış, bireyin dili kullanmasına ilişkin bir edim örneği oluşturmaya yönelmiştir. (Vardar: 1988:170).

e. Sinirdilbilim: Söz yitimi gibi dil sayrılıklarıyla bunlara neden olan beyindeki bozulmalar arasındaki ilişkiyi inceleyen dal. (Vardar: 1988: 186).

f. Sanat İşlevi: Bu işlev yalnız şiir ve yazınla sınırlı değildir. Sanat işlevi iletinin kendisiyle ilgilenir ve her türlü dilsel bulgu ya da dilin gücül deneyim biçimini yazında, şarkıda, reklam metinlerinde ve dili kullanan tüm bireylerde bulur. Her türlü anlatıda bulunabilecek sanat (şiirsellik, yananlamsal, sözblimsel sanatları, imgesel ya da estetik) işlevi metnin biçimsel yapılarını, kullanılan sözblimsel sanatları imgesel anlatımları belirtir. (Günay, 2007:239).

g. Göstergebilim: 1. Toplum yaşamı içinde ele alınan gösterge dizgelerini inceleyen dal. 2. Anlamlamayı ele alan dal. Göstergebilimin iki öncüsü vardır: Mantıkçı Ch. S. Peirce (anlamlama göstergebilimi) ve F. de Saussure (toplumsal göstergebilim). Peirce'ye göre mantık, göstergebilimin bir başka adıdır. Saussure'ün öngördüğü inceleme ise toplumsal niteliklidir ve göstergelerin toplum içindeki yaşamını ele almayı amaçlar. Bu iki öncüden sonra ve onların özelliklerine uygun olarak başlıca iki doğrultu izlenecek, karma nitelikli yaklaşımlara da rastlanacaktır. Mantıkla dil arasındaki çeşitli bağıntıları inceleyenler göstergebilimden bilimsel bilgiye ulaşılmasını sağlayacak üstdiller, kavramsal simge dizgeleri oluşturmasını beklerler. Ch. Morris, göstergebilim içinde üç bölüm ayırt eder: Göstergelerle konuşan bireyler arasındaki ilişkiyi inceleyen edimsel bölüm ve göstergelerin kendi aralarındaki biçimsel bağıntılar üstüne eğilen sözdizim. Özellikle yapısal dilbilim, dilin gösterge dizgeleri içindeki yerini belirlemeye çalışmıştır. L. Hjelmslev, göstergesel alanı, dile benzer bir yapıyla karşılaşılan tüm düzlemleri kucaklayan salt nitelikli bir bütün olarak yorumlamıştır. Yöntemlerin, yorum biçimlerinin çeşitliliği birlik sağlanmamasını engellemektedir. Bu durum genellikle bildirişim kavramının değişik yönlerde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, kimi göstergebilimciler bilinçli ve amaçlı bildirişim olgusunun sınırları içinde kalırken (E. Buyssens, G. Mounin, L. Prieto, J. Martinet) kimileri (R. Barthes) toplumsal yaşamın sunduğu çok geniş olgular bütünü, bildirişim amacı içermemekle birlikte anlam taşımaları, anlamlama eylemine konu olmaları bakımından göstergebilime bağlamışlardır. A. J. Greimas (Paris Göstergebilim Okulu) da olguları geniş açıdan değerlendirmiş, göstergebilimi, hem dünyanın insan hem de insanın insan için taşıdığı anlamı araştıran dal olarak yorumlamıştır. (Vardar: 1988: 112-113).

h. Biçembilim: Biçemi, dilin ya da bireyin anlatım araç ve olanaklarını dilbilimsel ilkelerle inceleyen dal. (Deyişbilim de denir.) Dil biçembilimi özellikle konuşma diline yönelerek, duygusal içerik ve değerleri açısından bütün bireylerde görülen anlatım olgularını inceler. Yazınsal biçembilimse yazınsal yapıtları dilin sanatsal işlevi açısından ele alır. Kimi kuramcılar, biçemi her şeyden önce dilsel bildirinin kendine dönük olması bakımından değerlendirirken, kimileri de bir

“sapma” ya da olağan kullanımların belirlediği genel örnekten ayrılma olarak yorumlar. (Vardar, 1988: 44).

1. Metin Dilbilim (Söylem Çözümlemesi): Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelen çözümleme. Özellikle dile karşıt olarak ele alınan söz incelemelerinden kaynaklanan söylem çözümlemesine ilişkin çalışmalar günümüzde büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Kimi araştırmacılar gösterilenleri (içeriği) incelerken, kimileri geniş bağlamlar içinde göstergeleri ele almaktadır. Özellikle konuşan bireyle ürettiği tümceler ya da sözceyle bir üretim ya da edim biçiminde algılanan sözceleme birbirinden ayrılmaktadır. Araştırmalarda dağımsal dilbilimle üretici-dönüşümsel dilbilgisinin yanı sıra, anlambilim ve göstergebilimden de büyük ölçüde yararlanılmaktadır. (Vardar, 1988: 188).

i. İçerik Çözümlemesi: Konuşucu ya da dinleyiciyi göz önünde tutmadan bildiri ya da betiği içeriği açısından nicel ve/ya da nitel olarak inceleme yöntemi. İçerik çözümlemesi, nesnel ve düzenli betimlemelere ulaşmak amacı güder, sıklık kavramına önemli bir yer verir, dilsel öğelerin bağlam içindeki ilişkilerini de göz önünde tutar. (Vardar, 1988: 122).

Dilbilim, dilbilimin tarihçe ve dallarına değindikten sonra asıl konumuza, yani metin dilbilime giriş yapmadan önce metin kavramı üzerinde durmaya çalışacağız.

3.0. METİN KAVRAMI VE METİN DİLBİLİMİ

3.1. Metin Nedir?

Metin kavramı ele alınan herhangi bir konunun bildirişim görevi üstlenerek dilsel bir bütünlük oluşturmasıdır.

Nitekim Doğan Günay (2007: 32) da bildirişim işlevi olmayan yazılı ya da sözlü bir belgeyi metin olarak değerlendirmez. Ona göre, “Metin (*Lat. textus (dokuma) >texere : dokumak*) belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür.”

“Bir metin dilsel düzenlenişiyle; kurmaca dünyadan, kendisini çevreleyen toplumsal-kültürel yapıdan, geçmiş yazın dönemlerinden de öğeler içerir. Her metin, anlam bütünlüğü oluşturan metin parçacıklarının (cümle ve cümle değerindeki birliklerin) toplamıdır. İşte bu metin parçacıklarının birliği “metnin içeriğini” oluşturur. Yazınsal bir metnin anlamı da metnin yansıttığı varsayılan tüm anlamları vermesi amaçlanan biçimsel anlatımı ile içeriği arasında gidip gelen karmaşık bir edimdir.” (Günay, 2007: 35).

Paris Göstergibilim Okulu’ndan J. Fontanille metin kavramını, söylem ile olan ilişkisi açısından ele alır: “Söylem, anlamlandırma sürecidir, yani özel ve somut olarak gerçekleştirilmiş bir sözcemenin hem edimi hem de ürünüdür. Metin ise söylemin anlamlandırılmasını sağlayan somut öğelerin tek boyutlu (çizgisel metin), iki boyutlu (tablo ya da plan şeklinde metin) ya da daha fazla boyutlu düzenlemedir.” (Günay, 2007: 46).

Metin kavramı doğru sözcüklerin cümle içerisinde doğru yerde kullanılması ve bu cümlelerin bir araya gelerek anlamsal ve mantıksal açıdan bir bütünlük oluşturması sonucu ortaya çıkan dilsel bir yapı olarak açıklanabilir.⁴

⁴ Hülya AŞKIN BALCI, *Metindilbilim Açısından Bir Çözümleme*, <http://www.turkoloji.cu.edu.tr>, (02.03.2009).

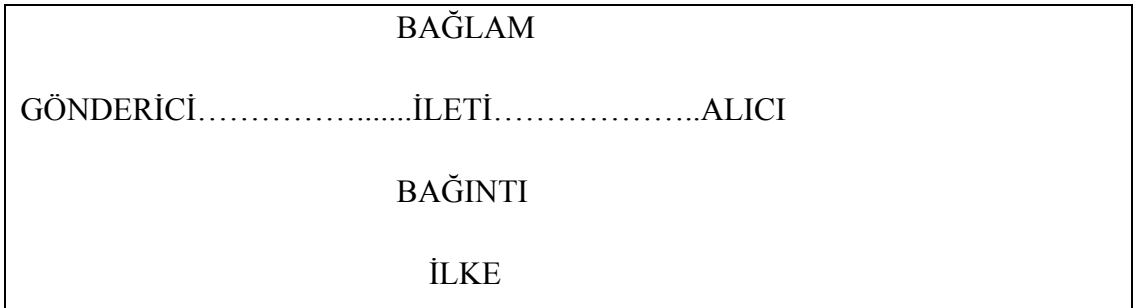
“Metin, ‘bütünlük’ ve ‘birlik’ arz eden, anlaşılabilen, yorumlanabilen ve metinsel/sosyal/kültürel bağlam içerisinde belli çıkarımlar yapabilen, belli mesajlar içeren dilsel bir bütünlüktür.” (Yılmaz, 2005).

Aksan’a göre ise metin kavramı, “İletişim sırasında gerçekleşen bir sözce ya da dil dışı etkenlerle bağlantılı bir sözcüler bütünü.”dür. (Aksan, 2006:149).

Halliday ve Hasan adlı araştırmacılar ortak kitaplarında (1936: 3-11) metin için şu özellikleri belirlerler: “Metin, kullanılan dilin bir birimidir.-Bir anlam-bilimsel birimdir.-Tümcelerden ibaret değil, tümcelerle gerçekleşen ve kodlanan bir bilimdir.” (Aksan, 2006: 149).

Ögeyik (2008: 9) metin kavramını açıklarken Roman Jakobson’un okur ve yazar arasında oluşan etkileşimi bir takım ilişkilere dayandırmasıyla açıklar. “Bu ilişkiler bütününde metin, okur ve alıcı arasında köprü görevi yapar:

(Şekil. 2)

Yazılı bildirişimde gönderici yazardır, alıcı ise okurdur. Metin, bu bildirişimin özüdür ve bağlam, ileti, bağıntı ve ilkeler bütünüdür.”

Vardar (1998: 42), metin text kavramını başka bir isimle “betik” terimiyle tanımlar. Ona göre betik, “ilk anlam olarak dilbilimde inceleme konusu olan düzlemdeki sözcüler bütünü, ikinci anlam olarak da kimi kuramlarda F. de Saussure’ün sözü ya da söylem; konuşucunun edim kıldığı dildir.”

Metin en genel yapısıyla, işlevsel bir dil bütüncesi olarak ele alınabilir. Metin bir dil bütüncesi olarak sözcük ve tümcelerden oluşan ancak onlardan yalıtık bir

biçimde, bağlam içinde işlev görür (Halliday ve Hasan, 1989: 10'den aktaran Ögeyik, 2008: 10).

“Fransızcada texte, İngilizcede text sözcüklerinin kökenlerine bakıldığında, bu sözcüklerin, Latince ‘kumaş’ anlamındaki textus sözcüğünden geldiği görülebilir. Kumaş nasıl ipliklerden dokunarak bir bütün oluşturuyorsa, metin de kendisini oluşturan öğelerin birbirlerine aşama aşama eklemlenmesiyle, bir “dokuma” süreci sonucu ortaya çıkar” (Akbayır, 2007:219). Ayata da tıpkı Akbayır gibi metin kelimesini açıklarken kökenini Latincedeki text sözcüğüne dayandırır ve bu kelimenin önceleri dokumak, örmek, dokuma, örgü anlamalarında kullanıldığını ve daha sonraları bu anlamın yanında, Orta Çağda, bir de kutsal gümüş ve altın süslemeyle işlenmiş harflerinin metin olarak adlandırıldığını belirtir. (Ayata, 2005: 19).

“ Ancak 19. yy.da incelenen yazınsal yapıtlar için genelde text (metin) yerine genelde werk (yapıt) sözcüğü kullanılıyordu. Yorumbilgisi ve filoloji kapsamında text yorumlamayı gerektiren göstergeler bütünü için geçerli olan kavramdı. 1961’li yıllarda ve 1970’li yılların başında yazınbilim alanında kullanılan yapıt kavramının yerini, metin kavramı almaya başladı. Metin kavramının kullanılmasıyla birlikte yazınsal yapıtlar dışındaki sıradan ve gündelik dilsel metinler ile televizyon, film gibi dilsel olmayan, farklı iletişim kanallarıyla iletilebilen göstergeler bütünü de yazınbilimin inceleme alanına girdi. Böylece yazınbilimin ilgi alanı sanatsal ya da doğru yorumdan bir parça uzaklaşıp gerçek alımlamaya kayd. Yapısalcı yöntemle yazın incelemeleri yapan Jakobson, Mukarovsky, Grèimas, Todorov gibi bilimciler göstergebilimsel ve dilbilimsel geleneklerden yararlanarak yazınbilimsel yöntemlerin nesnelleşmesine katkıda bulundular. Yazın bilim alanında bu gelişmeler olurken dilbilimde tümcenin sözdizimsel yapısıyla sınırlı bakış açısı genişlemiş ve anlamı, eylemi, metni inceleme kapsamına almıştır. (buna dilbilim içinde edimbilimsel dönüm noktası denmektedir). Bu gelişmelere koşut olarak dilbilim içerisinde tümce ötesi ilişkileri, yani metinleri inceleyen yeni bir dilbilim disiplini, yani metin dilbilim doğmuştur.” (Ayata, 2006: 19-20).

Görüldüğü gibi yapılan tanımlarda genellikle metnin cümle birimlerinden oluştuğu, insan için bir bildirişim değeri taşıdığı, kurucu cümleleri arasında değişik anlamlı bir dil bütün oluşturduğundan söz edilmiştir. İşte bu anlamlı bütünün hangi anlam katmanlarından oluştuğunu, bu bütünü teşkil eden cümlelerin birbirine nasıl bağlandığını ve bunların metne nasıl yansıdığını araştıran metin dilbilimi, ortaya koyduğu bulgularla her gün çeşitli iletişim ortamlarında karşılaştığımız değişik türdeki metinlerin daha iyi anlaşılmasını ve yorumlanmasını amaçlar.⁵

Kısaca metin kavramı üzerinde durduktan sonra metin dilbilimin ne olduğunu, konu ve amacını açıklamaya çalışacağız.

3.2. Metin Dilbilimi

Metin kavramının 19. yy.dan itibaren kullanılması ve bir yandan yazınbilim bir yandan da dilbilim arasında ele alınması çeşitli gelişmeler ışığında metin dilbilimi doğurmuştur. Bu bilimdalının tarihçesine değinmeden önce “metin dilbilim nedir? Metin dilbilimin amacı, konusu, unsurları nelerdir?” gibi soruları metin dilbilim hakkındaki çeşitli görüşlerle yanıtlamaya çalışacağız.

“Metin dilbilimi tümce üstü dil çalışmalarının temelini oluşturan dilsel üst yapıları bütüncül anlayışla ele alan ve kendine çalışma konusu edinen bir çalışma alanıdır.” (Özkan, 2004).

Kaynaklar bize dilbilimsel anlamda söylem çözümlemesi (discourse analysis) terimini ilk kez Harris (1952)’in metin dilbilimi (text linguistics) terimini ise Coseriu (1955)’un kullandığını aktarmaktadır. (Özkan, 2004).

Bugün batı dillerinde metin dilbilimi için hemen hemen hepsi de aynı kavramı karşılayan pek çok kelime türetilmiştir. (discourse analysis, discourse grammer, text linguistics research, textology, textological research, text gramer vb.) Bu anlamda Türkiye’de; metin dilbilim, betikbilimi, betiksel dilbilim terimleri aynı kavramı karşılamak amacıyla terim sözlüklerimizde yer alan adlandırmalardır. Söylem

⁵ Tahsin AKTAŞ, “Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/\(02.03.2009\)](http://turkoloji.cu.edu.tr/(02.03.2009)).

çözümlemesi içinse, yine terim sözlüklerimizde, birbiriyle ilintili olarak; *dilce, sözce, söylem* adlandırmaları karşımıza çıkar. (Özkan, 2004).

“Batıda 1960’larda başladığı kabul edilen, günümüzde genel olarak tümceler üstü terimi ile karşılanan söz konusu çalışma alanlarında karşılaşılan terim fazlalığı ve çeşitliliği beraberinde bir terim karmaşasını da doğurmuştur.”(Aksan, 2006: 90).

Bu anlamda dilbiliminde ve onun bir alt inceleme disiplini olan tümceler üstü çalışma alanında birbiriyle karıştırılan en belirgin kavramlar: Metin dilbilimi ve söylem çözümlemesi ile bu iki disiplinin yöntem adlandırmalarıdır. Bu durum, söz konusu kavramların birbiriyle benzeşen yanlarının varlığından kaynaklanır. Öyle ki, “...gerek söylem çözümlemesi gerekse de metin dilbilimi, konu ve uygulamalarıyla çoğu zaman birbiriyle örtüşmekte, kimi bilginlerce her ikisi aynı alan olarak kabul edilmektedir.” (Aksan, 2006: 147-148).

Metin dilbilimi ve söylem çözümlemesinin bir ve aynı mı, benzerliklerinin mi yoksa farklılıklarının mı daha belirleyici olduğu, hangisinin bir diğerini kapsadığı ya da hangisinin bir diğerinin alt alanı olduğu, henüz bu alanda çalışanlar tarafından kesin sonuca bağlanamamıştır.

Örneğin Vardar metin dilbilim terimine sözlüğünde yer vermezken aynı kavram için betiksel bilim terimini kullanmış, bu terim için *“Tanımlanabilir bir bildirişim işlevi yerine getiren dil birimleri ele aldığı betikleri, yüzeysel yapıda yakınlık ve uyumluluk, derin yapıda dış dünya ya da gönderge düzlemiyle ilişkileri bakımından tutarlılık vb. ilkeler uyarınca belirlemeye, bu alanda biçimsel bir tanımlamaya ulaşmaya çalışan inceleme türü.”*, söylem çözümlemesi içinse *“Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan son ürünlerine yönelen çözümleme ...”* tanımlamasında bulunmuştur. (Özkan, 2004). Yine Zeynel Kıran metin dilbilim ve söylem çözümlemesini bir sayar. *“Öte yandan denilebilir ki, söylem çözümlemesini oluşturan, tümceden çok sözcüddür. Bu çözümleme, sözcüde konuşan kişinin varlığını ve iletişimini, başka bir deyişle, sözcelem durumunu gösteren izleri arar. Öte yandan günümüze kadar en çok incelenen söylem türü yazınsal söylem olmuştur. B u da beraberinde metin dilbilimi kavramını ve inceleme alanını doğurmuştur. Bu yeni olan metnin değişik yapılarını ortaya koymaya çalışmıştır. Metin kavramı ile dil edimleri*

ve metinsel tutarlılık kavramları her tür metin çözümlemesinin özünü oluşturmuştur.” (Kıran, 2000: 279).

Genel kabul gören anlayış, yazılı metinler ve sözlü ürünlerin metin dilbilimi ile söylem çözümlemesi için ortak bir çalışma alanı oluşturduğudur. (Özkan, 2004). *“Diğer bilim dallarında olduğu gibi, metin dilbilimin de birbirinden farklı anlayışları, çeşitli inceleme yöntemleri söz konusudur.” (Uzun, 1995: 17-35).* Kimi araştırmacılar metinlerin işletimsel boyutunu incelemelerinin odak noktası yaparken, kimileri de dilbilgisel bağlardan yola çıkar. Çeşitli metin inceleme yöntemleri birbirinden değişik de olsa tümünün inceleme birimi metindir. Diğer bir deyişle incelenen, metnin bir bütün olarak yapısı ve işlevi metni oluşturan öğeler arasındaki bağlar ve ilişkilerdir. Bu anlayışla inceleme konusuna (metne) eğilen metin dilbilim; bir şiir, bir öykü, bir dilekçe olsun her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları saptar. (Özkan, 2004). *“Böylece, çeşitli metin türleri arasındaki ilişkileri araştırır, metinlerin anlamsal yapılarını belirlemeye çalışır. Onların kullanım bağlamlarını bularak, hangi koşullar altında çeşitli ürünlerin ne tür işletimsel işlevler üstlendiklerini saptar.” (Oraşil-Ozil, 1992: 37).*

“Metin dilbilimin amacı, metinlerin yapılarını yani dilbilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve bildirişimsel işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermektir. Böylece metin dilbilim, metin oluşturmanın genel koşullarını ve kurallarını betimler ve bunların metnin anlaşılması için taşıdığı önemi açıklamaya çalışır. Ayrıca metin dilbilim metinlerin yerine getirmesi gereken ölçütleri belirlemeye, metin türleri arasındaki ortak ve farklı özellikleri betimlemeye ve açıklamaya çalışır.”(Ayata, 2005: 22-23)

Metin dilbiliminde cümleler arasında anlamlı ilişkiler kuran değişik türde dilbilgisi öğeleri vardır. Bu öğelerin yardımıyla geriye ve ileriye doğru göndermeler yapılarak anlamlı ilişkiler kurulur. *“ Metin olgusu işte bu ilişkiler sonucu ortaya çıkar. Adı geçen bu ilişki kurma yöntemi metin dilbiliminde değişik sözcük birimleriyle, ad ve adıllarla veya sözcük grubu ya kendisini izleyen cümle ya da cümlelerde aynen olduğu gibi tekrarlanır ya da ilgili sözcük, olduğu gibi değil de, kendisiyle eş anlamlı veya anlam benzerliği olan başka bir sözcükle temsil edilir*

yahut da yerini kendisini gösteren bir zamire bırakır” (Oraşil-Ozil, 1992: 37-38). İşte bu şekilde oluşan bir ilişki ağıyla metin anlam kazanır.

3.3. Metin Dilbiliminin Doğuşu

Metin dilbiliminin kendi başına bir dilbilim alanı olarak ortaya çıkışı 1960’lı yılların sonunda gerçekleşen edimbilimsel dönüm noktasıyla yakından ilişkilidir. Dil incelemelerinde dilin edimbilimsel boyutunun, yani kullanım biçiminin de araştırılması ve dil kullanımını incelerken sosyolojik ulamların dikkate alınması, dilbilimde tümceden büyük bir dilsel birimden yola çıkılması gerekliliğini doğurmuştur. (Linke/ Nussbaumer 1991: 215). Sonuç olarak tümceler de metinde kullanılmaktadır ve tümcelerin birçok özelliğini içinde buldukları bağlamsal koşullardan yola çıkarak açıklayabiliriz. (Ayata, 2005: 21).

“Almanya’da metin dilbilim dalındaki ilk toplantı 1968’de Konstanz’da yapılmıştır. Bu toplantıda P. Hartmann, S. J. Schmidt, Stempel, Rychner, Harweg, Figge, Coseriu gibi çeşitli dilbilimcilerin bildirimleri, “metin” ile ilgili soruları, metin dilbilimdeki ayrımları ve tarihsel gelişimi, dil ile yazın ilişkisini ele almaktaydı. Konstanz’da P. Hartmann’ın metin dilbiliminin bakış açıları ve görevleriyle ilgili ortaya atmış olduğu 12 sav, metin dilbilimin tümceyle sınırlı kalan diğer dilbilim alanlarına göre hangi kazanımları taşıdığını ortaya koymuştur.⁶ Bu savlar 70’li yıllarda biraz daha açıklığa kavuşturularak metin dilbilimciler tarafından ana hatlarıyla benimsenmiştir. Metin dilbilim 70’li yıllarda çalışmalarını kendi içinde değişik alanlarda sürdürmüştür; örneğin kimi metin dilbilimciler bildirişime önem verirken diğerleri metnin yapısını incelemeyi yeğlemişlerdir. Öyleyse metin dilbilim genç bir bilim dalıdır.” (Ayata, 2005: 21-22).

⁶ Bu 12 madde ekte verilmiştir.

3.4. Metin Dilbilim Kuramları

Dilbilimdeki gelişmelerin metin dilbilime yansması sonucu yapısalcı, işlevci ve yapısalcı-işlevci olmak üzere üç yaklaşım oluşmuştur. Bu yaklaşımlara temel olarak birçok metin tanımı türetilmiştir. (Ayata, 2005: 23).

3.4.1. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşım 1960'lı yılların ikinci yarısıyla 1970'li yılların başında egemen olmuştur. Çünkü her ne kadar tümce düzleminde metin düzlemine geçilmiş olsa da, metin çözümlemelerinde dilbilgisel ve içeriksel yapıları incelemek ön plandadır. Böylece metin dilbilimsel çalışmalarda başlangıçta yapısalcı dilbilim ile üretici dönüşümsel dilbilgisinin etkisi görülür. (Brinker 1988: 12'den Aktaran: Ayata, 2005: 23) *“Bu nedenle metin dilbilimdeki ilk araştırmalar, tümceler arası dilbilgisel bağlantıları ve bu bağlantıları sağlayan dilsel öğeleri incelemeye yöneliktir.”* (Ayata, 2005: 24).

Bu yaklaşım, metni salt bir dilsel birim olarak görür. Metin incelemelerinde bağlaşıklık, değiştirim gibi metnin yüzeysel yapısıyla ilgili metin içi özellikler metnin yapısını ortaya çıkarır. Metin düzleminde yapısalcı yaklaşımın önde gelen temsilcisi Harweg'dir. “Kesintisiz bir adıl zinciri aracılığıyla birbirine bağlanan art arda dizilmiş birimleri” metin olarak nitelendiren Harweg (1968: 148), “Pronomina und Textkonstitution” (“Adıllar ve Metin Oluşturma”) adlı kitabında yapısalcılarının değiştirim yönteminden yararlanarak adıllar aracılığıyla metin içi bağları belirlemeye ve göstermeye çalışmıştır. Yine Steinitz de metin dilbilimine yapısalcı bakış açısıyla yaklaşır. O, Harweg'den farklı olarak adıl yerine ön biçim (pro-form) terimini kullanmış ve metin içinde birbirine gönderimde bulunan öğeleri belirleyerek bunların metindeki bağdaşıklığı nasıl oluşturduklarını ortaya koymaya çalışmıştır. (Ayata, 2005: 24). *“Metinlerin yalnızca yapısal özelliklerini dikkate alan çalışmalar, içinde yer aldıkları bildirişim durumunu, metin üreten ve alılmayan kişileri göz ardı ettikleri, metinleri tek başlarına, durağan inceleme nesnelere olarak ele aldıkları için eleştirilmiştir. Brinker (1973: 23; 1988:14), Gobyen (1984: 13), Rolf (1993: 12) ile diğer dilbilimciler, metnin işlevsel özelliklerinin de araştırılması gerektiğini*

belirtmişlerdir. Böylece metinle ilgili araştırmalarda yapısal özelliklerin yanı sıra, işlevsel özelliklerin de önemli olduğu, dilin edimsel boyutunu dikkate almak gerektiği vurgulanmıştır”(Ayata, 2005: 24-25).

3.4.2. İşlevci Yaklaşım

Metin dilbilim içindeki diğer bir yaklaşım, dilbilim içinde gerçekleşen paradigma değişimi⁷ ile yakından bağlantılıdır. Çünkü paradigma değişimiyle bildirişim ve eylem kavramları dilbilimin merkezine yerleşmiştir. Böylece 1970’li yılların başında dilbilimde yaşanan edimbilimsel dönüm noktasıyla birlikte, dilin işlevleri ön plana çıkarılmıştır. Bu anlayış 1970’li yılların ikinci yarısı ile 1980’li yılların başında oldukça yaygınlık kazanmıştır. Bu yaklaşımda edimbilimsel bakış açısının etkisiyle metinler karmaşık birer dilsel eylem olarak görülür. Bu yaklaşımın öncüsü J. Schmidt’tir. Schmidt daha 1968’de metin dilbilimsel araştırmaların işlevsel bir metne dayanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Ona göre metinler belli bir konuya yönelik bildirişimsel işlev taşıyan dilsel gerçekleşme biçimleridir. Metinlere edim bilimsel açıdan yaklaşan çeşitli dilbilimciler (Kummer (1972), Sandig (1979), Ehlich (1984), Antos (1987) ve Neuendorff (1988) gibi) metinleri sözeylemin art arda dizilmesiyle üretilen birimler olarak görürler. Petöfi’nin geliştirdiği metin modeli, işlevci yaklaşıma örnek oluşturur. Petöfi bu metin modelini 1971’de metin içi öğeleri, 1972’de ise metin dışı öğeleri ele alarak şekillendirmiştir. Bu doğrultuda metin içi öğelere yönelik “metin yapısı” kavramını ve metin dışı öğelere yönelik olarak da “dünya yapısı” kavramını kullanarak metin ve dünya yapısı kuramını (Textstruktur-Weltstruktur-Theorie) geliştirmiştir. Bu model metnin biçiminin yanı sıra, amacını ve dış dünyaya bağımlılığını inceler. Yine Kallmeyer ve arkadaşlarının, Beaugrande ile Dressler’in de metin anlayışında işlevci yaklaşım ön plandadır. Bunun yanında bu yaklaşıma karşı eleştiriler de vardır. Örneğin Lux (1981: 22), metin olan ile metin olmayan arasındaki sınırı işlevsel metin anlayışına göre çizmenin olanaksız olduğunu; bu nedenle de işlevci anlayışın yapısalcı metin anlayışına göre daha eksik ve zayıf yönleri bulunduğunu belirtmiştir. Rolf, bildirişimsel işlevi yerine getiren her

⁷ **Paradigma Değişimi:** Dizimilime karşıt olarak, söz zincirinin her noktasında konuşucunun dil birimlerini seçme eylemini inceleyen dal. Bk. Vardar, 1988: 82.

şeyin metin olarak algılanması gerektiğini öne süren işlevci yaklaşımı şöyle eleştirmiştir: “ *Bu tür tanımlar, yapısal özellikleri göz ardı ettikleri için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca tek bir sözcüğü ya da tek bir tümceyi metin olarak adlandırmak güçtür. Çünkü bunların anlaşılması ancak içinde yer aldıkları bağlamın bilinmesiyle olanaklıdır.*” (Rolf 1993: 18’den Aktaran: Ayata, 2005: 24-25).

3.4.2.1. Ruhdilbilimiyle Bağlantılı İşlevci Yaklaşım

Metin dilbilim çerçevesindeki bildirişime önem veren işlevci yaklaşımların, ruhdilbilimiyle etkileşime girmesiyle metin dilbilim içinde bilişsel bir dönüm noktası yaşanmıştır (Hartung 2000: 91). Bu bilişsel dönüm noktası, psikolojideki dil ve bellek ile ilgili incelemelerin, metin dilbiliminin etkisiyle metne, özellikle de anlatı metinlerine yönelmesiyle gerçekleşmiştir. Yaşanan gelişmeler, metin anlama ve üretme süreçleri konusunda araştırmalar yapılmasına neden olmuştur. Böylece metin, artık yalnızca bir ürün değil, aynı zamanda bir süreç olarak algılanmaya başlanmıştır. Metin dilbiliminde 1970’li yılların sonlarında ortaya çıkan bu gelişme hâlen sürmektedir.

Kintsch/van Dijk’in (1978) metin işleme sürecini ele alan modeli, bu alandaki temel taşlardan birisidir. Bu model, metin anlama konusu ve süreçleriyle ilgilidir (Figge 2000: 102). Beaugrande ve Dressler (1981) de oluşturdukları metinsellik ölçütleriyle aslında metinleri bir süreç olarak algılayan yaklaşımın örneklerinden birini vermişlerdir.

Metin üretmeyle ilgili çalışmalar 1970’li yıllarda Amerika’da düzgün metin yazma konusunda yapılan araştırmalarla başlamıştır. Bu tür araştırmaların nedeni öğrencilerin okuma ve yazma becerilerini geliştirmektir. 1990’lı yıllardaysa metin üretimine yönelik incelemeler, yalnızca yazılı metinleri değil, sözlü metinleri ve teknolojik gelişmelerle birlikte medyada ortaya çıkan yeni metin türlerini ele almaya başlamıştır (Antos 2000: 105’den Aktaran: Ayata, 2005: 27-28).

3.4.3. Yapısalcı-İşlevci Yaklaşım

Metin dilbilim içerisindeki yapısalcı ve işlevci bakış açılarının birbirini dışlamaları gerektiği düşünülse bile aslında durum böyle değildir. Çünkü bu iki farklı anlayış birbirini dışlamanın tersine tamamlar. Dimter (1981), Brinker (1988), Nussbaumer (1991), Rolf (1993), Titscher/ Wodak/ Meyer/ Vetter (1998) gibi dilbilimciler başarılı bir dilbilimsel metin çözümlemesinin, metnin hem yapısal hem de işlevsel yönünü incelemesi gerektiğini dile getirmiş ve çalışmalarını da bu doğrultuda sürdürmüşlerdir.

Brinker (1988), metni birbiriyle bağlantılı dilsel göstergelerin art arda dizilmesiyle oluşan, bildirişimsel işlevi olan belli uzunluktaki bir “bütün” olarak tanımlar. Dikkat edilirse, Brinker’in bu metin tanımının, yapısal ve işlevsel özellikleri birlikte içerdiği görülür.

Artık günümüzde yapılan metin dilbilimsel araştırmalarda, metinlerin hem işlevsel hem de yapısal özellikleri incelenmektedir. Buna bağlı olarak da metin çözümlemelerinde metin içi ve metin dışı ölçütler birlikte kullanılır. Metin dilbilimcilerin çoğu, metin çözümlemelerinde yalnızca bağlaşıklık⁸ ve bağdaşıklık gibi metin içi özelliklerin araştırılmasını yetersiz bulmakta, metinle bağlam arasındaki ilişkinin, örneğin tarihsel, toplumsal, politik vb. bağların da incelenmesi gerektiğini düşünmektedir (Titscher/ Wodak/ Meyer/ Vetter 1998: 43’den Aktaran: Ayata, 2005: 30).

3.5. Metinsellik Ölçütleri

Bu yaklaşımlar ışığında günümüz metin çalışmaları metinsellik özellikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beaugrande ve Dressler (1981: 3), metinsellikten söz ederken yedi tür özellik ileri sürerler. Bu yedi özellikten herhangi biri metinde yer

⁸ Bir bağlaşığın (Sesbilimde öğeleri aynı ses özelliğinin varlığı ya da yokluğuyla karşıtlık bağıntısı kuran sesbirim çiftlerini oluşturduğu bütün.) bir bağlantının ögesi. Bk. Vardar, 1988: 35.

almadığında ya da yetersiz kaldığında metnin işlevselliğinden ve bildirişim özelliğinden yoksun olması söz konusudur. Bir metni metin yapan yedi özellik şunlardır: Bağdaşıklık, tutarlılık, amaç, kabul edilebilirlik, bilgilendiricilik, yerleme, metinlerarasılık. (Ögeyik, 2008: 12). Bunları tek tek şöyle açıklayabiliriz:

1. Bağdaşıklık: Bir metnin yüzey yapısındaki dilbilgisel özelliklerdir ve bunlar tümceler arası bağıntıları belirler. Bir bakıma metinsel bildirişimin çerçevesidir. Metnin yüzey yapısındaki bağdaşıklık metnin yazıldığı dilin özelliklerine göre biçimlenir. (Ögeyik, 2008: 18).

2. Tutarlılık: Metnin derin yapısında yer alan anlamsal ve kavramsal bütünlük.

Ducrot ve Schaeffer'e göre, *“tutarlılık anlam parçalarının metne konu olan izleğin etrafında bütünlük ve süreklilik oluşturacak biçimde gelişerek birbirine eklenmesini sağlar; bu da, metin evreninin biçimini belirleyen ve ussal bir yapı olarak tasarlanan kavramların kabul edilebilirliğini ön sayar.”*(Aktaran, İrem Onursal).

“Tutarlılık ilk bakışta metnin yüzeyinde algılanmaz belli bir yorum süreci gerektirir. Bu yorumu yapacak kişinin “karmaşık bir belirtiler ağına dayanarak, sahip olduğu dilsel, söylemsel ve ansiklopedik bilgiler bütünlüğünü harekete geçirmesi” (Maingueneau 1991: 209) *gerekmektedir. Bu olgu metinde yer alan eylem, durum ya da olayların, yani göndergelerin, alıcının sahip olduğu metin dışı dünya gerçeklerine ilişkin bilgiler doğrultusunda anlamlandırılabilceği biçimde ortaya çıkmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, metnin göndergelerin, alıcının dış dünya gerçeklikleriyle örtüşmesi gerekmektedir.”*(Aktaran: Onursal, 2003).

3. Amaç: Bir metin bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütlerini içerse bile amacı doğrultusunda metin sayılabilir. Her metnin bir amacı vardır. Bu amaç doğrultusunda metnin bildirisi alıcıya iletilir; alıcı ve metin arasında bildirişim başlamış olur. Bu bildirişim sürecinde, metnin yazarının belirlediği amaç, artık yazarın amacı olmaktan çıkar ve alıcısının beklentisini karşılama amacına dönüşür. (Ögeyik, 2008: 18).

4. Kabul edilebilirlik: Metnin kabul edilebilirliği, o metnin hedef kitlesi tarafından metnin amacını paylaşma süreci ile koşutluk gösterir bir bakıma, Bu bağlamda metnin kabul edilebilirliği bireysel bir düzlemde ele alınabilir. Çünkü metnin üretilme amacı ve koşulları üretildiği toplumun değerleri ve kültürel yapısıyla bağıntılıdır. O hâlde bir metnin üretildiği bağlam, alıcısının içinde bulunduğu bağlamla örtüşmeyebilir; bu durumda metnin kabul edilebilirliği öznel bir tutumdur. Bir başka deyişle, alıcının değer yargılarıyla metnin kabul edilebilirliği betimlenebilir. (Ögeyik, 2008:18).

5. Bilgilendiricilik: Bilgilendiricilik, metnin içerdiği bilginin alıcı tarafından gereksinim duyulan bilgiyi karşılama eğilimidir. Bilgilendiricilik hem önceden bilineni içerebilir hem de yeni bilgi sunabilir. (Ögeyik, 2008: 18).

6. Yerlemlene/Durumsallık: Metinler, yalnızca salt bilgi içermezler; aynı zamanda belli bir bildirişim amacı içinde bir konuma yerleşirler. Aslında metnin nerede, nasıl üretildiği, üretildiği durumla uygunluk gösterip göstermediği, alıcı tarafından bilinmek ister. Eğer alıcı olayın nerede, ne zaman, hangi koşullarda gerçekleştiğini bilirse o metni bir konuma yerleştirebilir. Çünkü bu bilgiler iletilen her türlü bilginin anlaşılmasında önemli bir işleve sahiptir. (Ögeyik, 2008:19).

7. Metinlerarasılık: Metne metin özelliği kazandıran en önemli olgulardan bir tanesi de metnin diğer metinlerle olan ilişkisidir. Çünkü hiçbir metin başka metinlerden yalıtmış bir biçimde üretilmez; tek başına bir varlık değildir ve diğer metinlerden bağımsız okunamaz. Metnin değeri, amacı, anlaşılması başka metinleri bilmekten, anlamaktan geçer. Bu ilişki izlek, biçem, biçim, dil, konu, vb. gibi metni oluşturan tüm birimleri içerebilir. Bu durumda, bir metnin üretimi ve anlaşılması, alıcının başka metinlere ait bilgisi ile bağıntılıdır. Bir alıcı başka metinler hakkında ne kadar çok bilgiye sahipse elindeki metni anlama oranı o kadar yüksek olur. (Beaugrande ve Dressler, 1981: 182'den Aktaran: Ögeyik, 2008: 19-20).

Biz inceleyeceğimiz konu gereği, bu çalışmamızda sadece bağdaşıklık ve tutarlılık üzerinde durmaya çalışacağız. Bu bağlamda bağdaşıklık ve tutarlılık terimlerini ayrıntılı bir şekilde ele almamız doğru olacaktır.

4.0 BAĞDAŞIKLIK

Bu kısımda öncelikle genel anlamda bağdaşıklık kavramının ne olduğu açıklanacak, daha sonra Türkçedeki bağdaşıklık araçları örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tümcelerın birbirlerine eklenerek bir metin oluşturmasını ve metnin kendi içinde uyumlu olmasını sağlamak için uyulması gereken birtakım ölçütler vardır. Bunların bazıları metnin yüzey yapısıyla yani sözcük ve söz dizimi düzeyi ile ilgilidir. Bağdaşıklık ölçütü bunlardan biridir.

Şunu belirtmeliyiz ki tümcelerın bir araya gelmesi tesadüfi bir durum değildir. Bağdaşıklık ölçütü “ *önermelerin birbirlerine bağlanması ve metnin çizgisel biçimlenmesi sonucu ortaya çıkar.*” (Maingueneau, 1996: 16’den Aktaran: Onursal 2003).

“Bağdaşıklık söylemde bir ögenin yorumunun, bir başka ögeye bağlı olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bir metni metin olmayan ifadelerden ayıran, metnin bölümlerini bir arada tutmayı sağlayan, metindeki anlam ilişkilerini düzenleyen şey bağdaşıklıktır.” (Halliday ve Hasan, 1976: 3-4’den Aktaran: Coşkun, 2005).

De Beaugrande ve Dressler’e göre (1981: 3) metinselliğin ilk standardı olan bağdaşıklık, metnin yüzeysel yapısındaki bileşenlerin dilbilgisel ilişkilerine dayanır ve bu dilbilgisel ilişkilerin ortaya çıkarttığı tüm kullanımlar bağdaşıklığın kapsamına girer. (Aktaran: Onursal, 2003).

Ögeyik (2008: 15) de De Beaugrande ve Dressleri bu konuda destekleyerek bağdaşıklık için “ bir metnin yüzey yapısındaki dilbilgisel özelliklerdir ve bunlar tümceler arası bağlantıları belirler. Bir bakıma metinsel bildirişimin çerçevesidir.” ifadesini kullanmıştır.

Bağdaşıklıkla ilgili ilk detaylı çalışma Roman Jakobson (1960) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Halliday (1962) kelime bağdaşıklığı ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Hasan 1971’deki çalışmasında bağdaşıklık kavramını büyük ölçekli bağdaşıklık (major cohesion) ve küçük ölçekli bağdaşıklık (minor cohesion) olarak

ikiye ayırmıştır. Bu çalışmada büyük ölçekli bağdaşıklık yapısalcılığı, küçük ölçekli bağdaşıklık ise kelime bağdaşıklığını ifade etmiştir (Altunkaya 1987: 32'den Aktaran: Coşkun, 2005: 36).

“Bağdaşıklık, bir yazının metin olmasını sağlayan metin içi ilişki kuran, dille ilgili özelliklerin tümünü belirtir.” (Günay, 2007: 71).

Bağdaşıklık konusunda dünya literatüründeki en önemli eserlerden biri Halliday ve Hasan'ın “Cohesion in English” (1976) adlı ortak çalışmasıdır. Bu eserde bağdaşıklık şu başlıklar altında toplanılmış ve değerlendirilmiştir: Gönderim, değiştirim, eksilteli yapı, bağlama ögeleri, kelime bağdaşıklığı. (Coşkun, 2005: 45).

Halliday ve Hasan dışında Günay bağdaşıklık ölçütlerini 8 maddede toplamıştır:

1. Oluşturucu ögenin yinelenmesi
2. Artgönderim ve öngönderim
3. Eksilteli yapılar
4. Örtük anlatım: sezdirimler ve çıkarsamalar
5. Örgeler ve izlek
6. Dilbilgisel eylem zamanları
7. Tümceler arası bağıntı ögeleri
8. Metni bölümlere ayıran belirteciler

Onursal ise bağdaşıklık ölçütlerini 3 maddede toplamıştır:

1. Artgönderim
2. Öngönderim
3. Bağlantı ögeleri

Ögeyik ise bağdaşıklık ögelerini 7 maddede ele almıştır:

1. Yineleme
2. Artgönderim ve öngönderim
3. Eksilti
4. Bağlaç
5. Sözcüksel bağdaşıklık
6. Karşılaştırma
7. Eylem Zamanları

Görüldüğü üzere bağdaşıklık ölçütleri konusunda kesin bir sınıflandırmadan söz edemiyoruz. Bu sebeple biz Halliday ve Hasan'ın tasnifini temel alarak ve diğer tasniflerle de bağdaşlık kurarak kendi tasnifimizi oluşturmaya çalışacağız. Bize göre bağdaşıklık ölçütleri:

1. Gönderim
2. Eksiltili Anlatım
3. Değişirim
4. Bağlama Ögeleri
5. Sözcüksel Bağdaşıklık
6. Eylem Zamanları

olmalıdır.

4. 1. Bağdaşıklık Ölçütleri

Bağdaşıklık sağlayan dilsel ögeler metin içinde bir anlamsal ve mantıksal bağ kurarlar. Yani metin içinde bir yerdeşlik oluşmasına yardımcı olurlar.

Metni okuyan alıcıdan cümleler arasında ilişkileri kavraması beklenir. Bu ilişkilerin kurulamamış olması durumunda birçok ifadenin tekrar edilmesi zorunlu olacaktır. Bu ilişkiler sayesinde metindeki ögeler sıkıcı şekilde tekrar edilmek yerine, başka ögelere bağlı olarak yorumlanabilir hâle getirilmiştir. (Coşkun, 2005: 50).

Metin içinde tekrara düşmemek için tümceler arasındaki dengeyi iyi kurmak gerekir. İşte bağdaşıklık ölçütleri bu dengeyi kurmaya yardımcı ögelerdir. Şimdi bunları sırasıyla ele almaya çalışacağız.

4.1.1. Gönderim

Vardar gönderimi “bir göstergesi göndergeye bağlama” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama karşımıza iki yeni kavram çıkarır: gösterge ve gönderge. Gösterge, genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgu. Gönderge ise, bir göstergenin belirttiği gerçek ya da düşsel nesne, varlık. (Vardar, 1988: 110-111).

Gönderim öncelikle metindışı gönderim ve metiniçi gönderim olarak iki ana başlıkta toplanabilir.

4.1.1.1. Metin Dışı Gönderim

Metindışı gönderim, karşılığı metinde doğrudan bulunmayıp okuyucu ve dinleyicinin bağlamdan hareketle bir karşılık verdiği gönderimdir (De Beaugrande, 1980: 133). Bu tür gönderimde, metni açıklamak için metin dışı bir nesne, durum ya da kişiye gönderimde bulunulması söz konusudur, bağlamın göz ardı edilmesi durumunda gönderim karşılıksız kalır. (Altunkaya, 1987: 45’den Aktaran: Coşkun, 2005: 55).

Metindışı gönderimler daha çok sözlü anlatımlarda veya yazılı metinlerdeki karşılıklı konuşmalarda karşımıza çıkar.

Örnek 1:

Anne: Kızım al sunları mutfağa götür.

Kızı: Peki anne.

Örnek 2:

A: Otobüs nerede kaldı?

B: İşte orada.

Görüldüğü gibi altı çizili kelimeler metinde yer almamaktadır. Ancak konuşmacıların bulunduğu ortamda bir karşılığı vardır. Birinci örnekte annenin şunları diye kastettiği her türlü nesne (bardak, tabak, çatal-kaşık, tencere vb. yahut hepsi) olabilir. Bunun ne olduğunu ancak konuşmacılar bilebilmektedir. Yine ikinci örnekte de otobüsün nerede olduğu kestirilemez. Çünkü metinde bununla ilgili hiçbir şey belirtilmemiştir.

Bu örneklerin dışında metin dışı unsurlara telefon görüşmelerinde de rastlamaktayız. Mesela “sen kapa, ben seni sonra ararım.” tümcesinde ben, sen zamirlerinin kim olduğu bilinmemektedir. Çünkü bunlar metinde belirtilmemiştir. Bu zamirleri karşılayan isimler ancak konuşmacılar tarafından bilinebilir.

4.1.1.2. Metin İçi Gönderim

Metin içi gönderim, gönderim ögesinin karşılığının metnin yüzey yapısında yer alması durumunda ortaya çıkan gönderimdir. Metin içi gönderimi artgönderim ve öngönderim olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. Günay, en belirgin artgönderim ve öngönderimlerin zamirler vasıtasıyla yapıldığını vurgular. (Günay, 2007: 76)

4.1.1.2.1. Öngönderim

Ögeyik öngönderimi (2008: 15), “*bir tümceden sonra gelen tümcede kullanılacak olan sözcüğün veya söz diziminin ilk tümcede bir zamir kullanarak ifade edilmesidir*” şeklinde tanımlamaktadır.

Ben bunu kaldıramam. Baksana Fatma ve Mehmet evlenmişler.

Bu örnekte önce ilk cümlede durum örtük bir şekilde verilmiş, sonra ikinci cümlede bu örtük yapının açıklaması verilmiştir.

Öngönderim metinde bir sürükleyicilik işlemi üstlenir. Önce adım adım soru işaretleri bırakır, sonra çözüme kavuşturur. Bu bir bakıma okuyucuyu olaya/metne odaklama durumudur. Böylece metinde estetik bir duruş sağlanır.

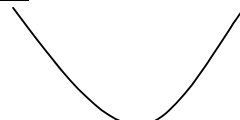
4.1.1.2.2. Artgönderim

Yunanca’da geriye taşımak anlamında kullanılan artgönderim için yinelem terimini kullanan Vardar’a göre (1988: 232) “*sözcede daha önce kullanılmış bir biçime (öncül) daha sonra gelen bir öge (özellikle de bir adıl) aracılığıyla gönderme*” yapılmasını sağlayan dilsel öge olarak tanımlama yapmaktadır.

Ögeyik ise (2008: 15), “*önceden kullanılan bir sözcüğün yerine ya da açıklamanın yerine kullanılan zamir kullanımlarıdır*” ifadesini yapar.

Günay’a göre ise (2007: 76) artgönderim, “*bir metindeki bütünlük içinde, daha önce ve daha sonra aynı sözcük, izlek (konu), kavram ya da düşünce aynı biçimde ya da farklı biçimde yeniden kullanılabilir. (...) Bu tür yapılar bağlamsal bir durumu ilgilendirir ve sıralı tümcelerde dil ekonomisi adına yapılır. Genel metin içinde her şey önce söylenir, sonra aynı şeye gönderimde bulunulur.*”

Örnek: Ali henüz aramadı. O, kesin uyuya kalmıştır.

Bu tümcedeki ‘‘o’’ zamiri kendinden önce gelen ‘‘Ali’’ ismine bir gönderme yapmaktadır; böylece iki cümle arasında bir bağ kurulmuştur.

Türkçede gönderim Şu yollarla yapılmaktadır:

- ✓ Zamirler (Şahıs, dönüŐlülük, işaret, ilgi, belirsizlik ve soru zamirleri)
- ✓ Sıfatlar (işaret sıfatları)
- ✓ Karşılaştırma gönderimi

1) Zamirler

Korkmaz (2003: 399) zamir kavramını Şöyle açıklar: ‘‘Zamirler adların yerini tutan, kişileri ve nesneleri temsil veya işaret ederek karşılayan bir gramer kategorisidir.’’

Bu alıŐmada Türkçedeki zamirler işlevleri açısından ele alınacaktır.

a. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir. Bütün varlıklar teklik ve okluk biçimleriyle  Őahısta toplanır. Bunlardan birincisi konuşan veya konuŐanlar ben, biz; ikincisi kendisine söz söylenen veya söylenenler sen, siz; üçüncüsü ise sözü edilen Şahıs, nesne veya Şahısları ve nesneleri karşılayan o, onlardır. (Korkmaz, 2003: 405).

Metinde bir kişinin kimliğine ilişkin açıklama yapmak için, o kişiye uygun olarak, Şahıs zamiri kullanılabilir. Bu durum anlatımı gereksiz tekrarlardan ve tek düzelikten kurtarır.

Örnekler:

*Ey ulu Tanrım! **Sen** bize kolaylıklar ihsan eyle; emeklerimizi boşa çıkarma, başarılı kıl!*

*Cemil, Hasanpaşa Karakolu Komutanı Arap Maksut'a gider, **O** da Cemil gibi ittihatçıdır.*

*Mustafa Kalafat ve Ailesi, düğünümüzde **sizleri** de aramızda görmekten kıvanç duyarız.*

Bu üç örnekte görüldüğü gibi artgönderim şahıs zamirleri ile sağlanmıştır.

Türkçede yükleme gelen ekler özneyi işaret ettiği için bazen özne söylenmeyebilir. Özellikle birinci şahıs ağzından yapılan anlatımlarda, özel bir vurgu olmadıkça özne ayrıca söylenmez, yüklemdeki ek aracılığıyla belirlenir. (Coşkun, 2005: 58)

Örnek:

Ne yaparsam yapayım, bir türlü olduramıyorum. (m: 1.teklik şahıs eki).

Bu tümcede 1. Teklik şahıs ekinin varlığından gizli özneyi “ben” olarak görmekteyiz.

Şahıs zamirleri cümlenin herhangi bir ögesi (özne, nesne, tümleç, yüklem gibi) olabilir. Bazı durumlarda zamirin karşılığı olan isim metinde hiç zikredilmeyebilir.

Örnek:

*Okuduğum kitaptaki becerikli ve kederli kahraman **bendim**; mermer taşlar, iri sütunlar ve karanlık kayalar arasından rehberimle birlikte yer altındaki kıpır kıpır hayatın mahkumlarına karşı koşan ve yıldızlarla kaplı yedi kat göğün merdivenlerinden çıkan yolcu **bendim**.* (Orhan PAMUK, *Kırmızı Kar*, s.310-311).

Örnekte “bendim” zamiri yüklem görevinde kullanılmıştır. Metnin tamamına baktığımızda “ben” zamirinin karşılığı metinde geçmemektedir.

Yine zamirlerin tamlayan konumunda olduğu isim tamlamalarında tamlamadaki iyelik eki zamir görevini üstlenir.

Örnek:

Çamaşırhaneden henüz (benim) elbiselerim gelmedi. (m: 1. tekil şahıs iyelik eki)

b. Dönüslülük Zamiri

Dönüslülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca pekiştiren bir tür şahıs zamirleridir. Bunlara dönüslülük zamiri denmesinin sebebi, zamirin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır. Şahısların “aslını”, “özünü” bildiren ve kendi sözüne iyelik eklerinin getirilmesiyle oluşan bu zamir; *kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri* biçimleriyle bütün şahısları temsil eder. (Korkmaz, 2003: 415).

Bu zamirler cümlede özne yerine kullanılırlar ve kullanıldıkları cümleye “bizzat” ifadesi katarlar.

Örnekler:

*Onun için **kendimi** de karşı bir ateş ve kan hikâyesine karıştırmaktan korkarak başlıyorum.* (H. Edip ADIVAR, *Ateşten Gömlek*, s. 7).

*Bu işi **kendin** bitireceksin.*

*Kitapları gelirken **kendimiz** getireceğiz.*

Dönüslülük zamiri bazen şahıs zamirleriyle birlikte aynı cümlede geçebilir.

Örnekler:

***O**, **kendine** gelir, bırakın siz.*

*Tamburi Cemil Bey, **kendinden** geçmiş çalışıyordu.* (Çetin ALTAN, *Bir Yumak İnsan*, s.14)

***Ali kendini** nedense pek övmeyi sevmez.*

*Bu işin asıl elebaşı **onlar**, git de **kendilerine** sor.*

Dönüştürülme zamirleri tekrarlanarak da kullanılabilir.

Örnek: *Ne söylüyorsun gene kendi kendine.*

c. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri varlıkları işaret ederek, göstererek karşılayan zamirlerdir: bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar gibi.

İşaret zamanda, mekânda ve tasavvurda uzaklık ve yakınlık kavramına bağlı olduğundan, konuşana oranla *bu* ve *bunlar* en yakında, *şu* ve *şunlar* biraz daha uzakta, *o* ve *onlar* da uzakta olan varlıkları göstermek için kullanılır. Bunlardan başka işaret zamirleri: *böylesi*, *öteki*, *beriki*, *diğeri*, *oracıkta*, *şuracıkta*, *ora*, *bura*, *şura*. (Korkmaz, 2003: 420).

İşaret zamiriyle yapılan gönderimde şahıs, varlık veya olaylar tekrar edilmek yerine zamirle verilir.

Örnek:

Annemin pişirdiği sütü çorba var ya, o benim en sevdiğim yemeklerden biridir.

Her gidişimde hastanelerin bahçeleri bana hüznü verir. Bunun manasını şimdi bulmaya çalışıyorum. (Peyami SAFA, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, s.14)

Böyleleri görülmemiştir, şahane bu mücevherler.

Metindeki bu sözcüğü belli bir nesne veya kişiye değil önceki cümlenin tamamına gönderimde bulunmaktadır.

İşaret zamirleri bazen de insanlar için kullanılabilirler.

Örnek: *İşi gücü yok, bunu mu sevecek!*

d. İlgî Zamiri

Şahıs ve işaret zamirleriyle kurulan isim tamlamalarında tamlanan ögenin kaldırılarak yerine +ki aitlik ekinin getirilmesiyle oluşturulan zamirlerdir. Bu

zamirler + ki ekinin yardımıyla, bir varlığı “ilgili bulma, ait olma” anlamı ve işlevi ile temsil etme görevi yüklenmişlerdir: benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki, şununki, bununki gibi. (Coşkun, 2005: 62).

Örnek:

Fazla kağıdın yoksa benimkini alabilirsin.

Örnekler:

Bizimkiler yarın dönecekler Ankara'dan.

Basamakları gıcırdatan ağır yürüyüşü, aynı onunki gibi.

Örneklerde de görüldüğü üzere ilgi zamiri kişilere gönderim yapmaktadır.

e. Belirsizlik Zamirleri

Belirsizlik zamirleri kişileri ve nesnelere belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir.

Aslında belirsizlik zamiri olan sözler birkaçı geçmeyecek kadar azdır: *adam, insan, kimse, herkes, cümlesi, falan, filan, şey*.

Bunlar dışında kalan belirsizlik zamirleri, bazı belirsiz sıfatlara, soru zamirlerine ve zarflara iyelik eklerinin getirilmesiyle oluşturulur: başkası, bazısı, bazıları, biri, birisi, biriniz, birileri, büyüğü, çoğu, gerisi, hepsi, kimisi, öbürü, öteki, topu, vb. gibi. (Korkmaz, 2003: 433).

Örnekler:

İnsan böyle birine gelin gelmeli ki... (Orhan KEMAL, Hanımın Çiftliği, s.53).

Maça, sinemaya filan da beraber gideriz. (O. KEMAL, Arka Sokak, s. 68)

Bu yayaların çoğu da İstanbul'un cebi delik delikanlıları, bıçkınlarıdır. (S. BİRSEL, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, s. 7-8)

*O gün oraya edebiyatçılardan başka profesörler de dolar. Bunların **tümü** de kahve kurtaran aslanlardır. (S. BİRSEL, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, s. 109)*

Görüldüğü gibi cümlelerde örtük olarak yapılan gönderimlerin durumları, kişilik ve sayıları belirsizdir. Birinci tümcede “böyle birine” ifadesi tanımlanmamıştır. Yine ikinci cümlede “maça, sinemaya filan” ifadesinde de eğlence kültürüne ait birkaç durumdan bahsedilmiş ancak kesinlik verilmeden “filan” kelimesiyle âdeta hepsi kastedilmiştir. Üçüncü cümlede İstanbul’un cebi delik delikanlılarının, bıçkınlarının sayısı söylenmemiş, “çoğu” kelimesiyle sezdirilme yoluna gidilmiştir. Yine dördüncü cümlede de üçüncü cümlede olduğu gibi edebiyatçılar ve profesörlerin sayıları belirtilmemiş “tümü” ifadesiyle çoklukları belirtilmiştir.

Belirsizlik zamirleri de çokluk ve isim-çekim ekleriyle çekime girer, tamlama kurarak tamlanan veya tamlayan öge olabilirler.

Örnek 1:

A: Biraz vişne suyu alır mısınız?

*B: Ben öyle **herkesin içtiğini** içmem!*

Örnek 2:

*Kekler, börekler, pastalar... Daha neler neler... **Bunların birazını** teyzemlere götüreceğim.*

Birinci örnekte “herkesin içtiği” ifadesi bir isim tamlamasıdır (herkesin: belirsizlik zamiri tamlayan görevinde) ve vişne suyuna artgönderimde bulunmuştur. Yine ikinci örnekte “bunların birazını” ifadesi de bir isim tamlamasıdır (birazını: belirsizlik zamiri, tamlayan görevinde) ve “bunlar” işaret zamiriyle bir önceki cümlenin tamamına artgönderimde bulunulmuştur. “biraz” ifadesi ise metinde karşılanmamakta, sezdirilmektedir.

f. Soru Zamirleri

Soru zamirleri canlı ve cansız varlıkları soru yoluyla temsil eden zamirlerdir: Kim, kimin, kime, neden, nere, nereye, nereden, kaç, kaçınıcı, hani, hangisi, hangisinden vb. (Korkmaz, 2003: 441).

Örnek 1:

A: Bize gene iş düşecek desene!

B: Ne gibi?

Örnek 2:

A: Neyi olduğunu söyledi mi doktor?

B: Kızamık olmuş.

Örnek 3:

A: Kim gelmiş?

B: Babanla ağabeyin.

Örnek 4:

Yeşil elbise mi yoksa çiçekli olan mı, hangisini alacağıma karar veremedim.

Örneklere sırasıyla bakacak olursak, birinci örnekte ikinci cümledeki “ne gibi” sorusu önceki cümledeki “iş” kelimesine artgönderimdir. Yine ikinci ve üçüncü örneklerde de aynı kullanıma rastlamaktayız. Dördüncü cümlede ise “hangisi” soru zamiri “yeşil elbise” ve “çiçekli olan” ifadelerine artgönderimdir.

2) Sıfatlar

Sıfatlardan sadece işaret sıfatları üzerinde durulacaktır.

a. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Belirtme varlıkların buldukları yeri mekândaki veya tasavvurdaki uzaklık derecelerine göre göstererek yapılır: bu, şu, o

Örnek:

Osman, alacalı morlu tepelere bakan sandık odasında derslerini çalışır, geniş at çiftliğinin hayalini işte o odada kurardı. (Sevinç ÇOKUM, Ağustos Başağı, s. 142).

Bu örnekte görüyoruz ki gönderimin işaret sıfatıyla sağlanması oda için belirtilen özelliklerin tekrarlanmasına engel olmuştur. Kerime Üstünova (2003: 179-92) bu duruma “eksik tekrar” demektedir.

3) Karşılaştırma Gönderimi

Coşkun, Halliday ve Hasan’ın gönderimleri arasında karşılaştırma yoluyla oluşturulan gönderimi saydıklarını, buna karşın Türkçedeki bağdaşıklık üzerine çalışma yapan ve çalışmasını Halliday ve Hasan’ a dayandıran Uzun (1995) ve Özkan (2004)’in çalışmalarında karşılaştırma yoluyla oluşan gönderimden bahsetmediğini vurgular. Yine Ögeyik (2008: 17) karşılaştırma gönderimini “karşılaştırma” başlığı altında bağdaşıklığın ayrı bir ögesi olarak ele almıştır. Biz de Coşkun gibi karşılaştırma yoluyla oluşan gönderimi gönderim başlığı altında ele alacağız. Buna göre karşılaştırma gönderimi metinde daha önce geçen bir varlığa ilişkin olarak benzerlik, farklılık, zayıflık, üstünlük, azlık, çokluk gibi anlamsal ilişkiler oluşturur. Türkçede karşılaştırma gönderimi daha çok edat ve zarflar yoluyla sağlanır. Bunlara ek olarak derecelendirme sıfatlarını ve +ça /+çe eşitlik ekini de sayabiliriz.

Burada edat konusunda önemli bir noktaya dikkat çekmeliyiz. O da Türkologlar tarafından edat konusunda bir anlaşmazlık olmasıdır. Nitekim bu konu aynı zamanda bağlaçları da ilgilendirmekle beraber bunu ayrıca ele alacağız. Ancak kısaca belirtmeliyiz ki Türkologların bazıları (Necmettin Hacıeminoğlu (1992), Muharrem

Ergin (2003)) bağlaçları da edatlar arasında ele almışlardır. Korkmaz (2003: 1049-1052) ise “edatlar ile bağlaçlar arasında bazı şekil ortaklığı bulunmasına rağmen, kullanılış yerleri ve işlevleri bakımından aralarında herhangi bir ortaklık yoktur. Bu nedenle bazı gramerlerde görüldüğü gibi, bağlaçların edatlar sınıfında yer alması doğru değildir.” der. Biz burada Korkmaz’a katılarak bağlaç ve edatları ayrı olarak ele alacağız.

Türkçede karşılaştırma gönderimi yapan bazı edat ve zarf yapıları: *için, ile, gibi, kadar, göre, doğru, başka, ...-dığından, dolayı, beri, ötürü, bile, öte, yana, itibaren, nazaran, denli, daha, o kadar...* gibi.

1. Karşılaştırma benzerlik- eşitlik ilgisi ile sağlanabilir.

Örnekler:

Hey Rabbim, sure-i fetih gibi kadın. Bir içim su. Boğaz meyhaneleri gibi derin, yumuşak, munis, anlayışlı, mucizevî bir hamakât ve güzellik (Ahmet H. TANPINAR, Ahmet Hamdi Tanpınar Mektupları, s.8).

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik;

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik (Y. Kemal BAYATLI, Kendi Gök Kubbemiz, s.115)

Pek az şey bu kadar acıklı ve güzel olabilirdi (A.H.T, Beş Şehir, s.48)

Bu denli güzel kumaşı nereden buldunuz ki?

Çocukça davranışlarından vazgeç artık istersen!

Görüldüğü gibi yukarıdaki ilk üç örnekte benzerlik sebebiyle bir karşılaştırma söz konusudur. Ancak dördüncü cümlede “+ça” eşitlik ekinden kaynaklanan bir eşitlik durumuyla alakalı karşılaştırma yapılmıştır. Yapılan davranışlar bizzat çocuk davranışlarına eşit duruma indirgenmiştir.

2. Karşılaştırma üstünlük bakımından olabilir.

Örnekler:

*Eşkıyalık olsaydı **daha iyiydi** ya...(Kemal TAHİR, Rahmet Yolları Kesti, s. 113).*

*Bence O, sınav için **en iyi** adaylardan birisi.*

*O Ayşe **gibi değil, daha farklı.***

Bu örneklerde birinci cümlede “daha” zarfı ile sağlanan üstünlük derecesi, ikinci cümlede derecelendirme sıfatı ile yapılmıştır. Üçüncü cümlede ise yapılan üstünlük karşılaştırması “olumsuzlama” ile sağlanmıştır. Olumsuzlama bir kişi, nesne ya da olaya olumsuz gönderimde bulunmadır. Bu elbette ki olumsuzluk ifadeleri ve ekleriyle gerçekleştirilir.

3. Karşılaştırma aşırılık düzeyinde yapılabilir.

Örnekler:

*Hattâ çirkin yaratıldığından **bile o kadar müteessir değildi** (Orhan Veli KANIK, Bütün Şiirleri, s.76).*

*Bu **son derece** uyanık hafızayı alakâdar eder (A.H.T., Huzur, s. 131).*

*Tatlı **mu** tatlı çocuk.*

Yukarıdaki örneklere bakıldığında birinci cümlede “hattâ,- dığından bile ve o kadar kelimeleriyle ortak bir aşırılık derecelendirmesi söz konusudur. Âdeta cümlelerin başından itibaren kademe kademe derece yükselmeye başlamıştır. İkinci örnekte ise “son derece” derecelendirme sıfatıyla diğer hafızalara gönderimde bulunulmuş ve “son derece uyanık” olan hafıza diğer hafızalardan ayrılmış, karşılaştırılmıştır.

4.1.2. Eksilteli Anlatım

Halliday ve Hasan (1976: 142) eksiltiyi, “Metinde söylenmemesine rağmen anlaşılan şey” olarak tanımlar. (Coşkun, 2005: 66).

Eksiltili anlatım, ister sözlü olsun ister yazılı olsun tüm söylem düzeyinde kullanılabilen bir ifade biçimidir. Eksilti, tümcede, önceki tümce veya tümcelerde yer alan bazı ifadelerin kısaltılarak kullanılma biçimidir.

“Bu bisikletin fiyatı nedir? Beş yüz.”(Ögeyik 2008: 16).

Örnekte ikinci cümlede asıl söylenen şey “Bu bisikletin fiyatı beş yüz liradır.” tümcesidir. Görüldüğü gibi ikinci cümlede “bisiklet” kelimesi ve “lira” kelimeleri kullanılmamıştır. Eksiltili anlatım söz konusudur. Bunun yanında “lira” sözcüğü aynı zamanda metindışı bir gönderimdir. Zira bu her türlü para birimi olabilirdi. Bunun ayrımını bir tek konuşmacılar yapabilmektedir.

Vardar (1988: 95) ise eksiltiyi *“olağan koşullardaki kimi öğeleri eksik olan, ama anlamayı aksatmayan dizim”* olarak tanımlar ve *eksilti ürünü olan biçimlerin durum veya dilbilgisi açısından kavranabilecek, soyut olarak eksik yönün zorluk çekmeden tanımlanabileceği biçimler”* olduğunu belirtir.

Günay (2007: 83) da buna benzer bir ifade kullanmıştır: *“Eksilti, bir tümceden bir ya da birden çok ögenin silinmesi işlemi belirtir. Bu silinme sonunda tümcenin bağlam içindeki anlaşılabilirliği kaybolmaz”*.

Eksiltili anlatımlar bağlamsal kullanım içinde alıcının alımlama koşulları ve çıkarımları ile mantığını, dilin işlevlerini doğru kullanması ile bağıntılıdır. Eksiltili anlatım yapılırken yazar boş kısımları okurun dolduracağını varsayar. Eksiltili anlatım bu açıdan metinlerde estetik bir durum sağlamaktadır.

Bazı durumlarda eksiltili anlatımlar başka bir şeyi anlatmaya yönelik olabilir.

Örnek:

“Kalemimi kaybettim.” ifadesinde karşımıza üç tane örtük önerme çıkar.

- Kalemimi kaybettim.
- Kaleme ihtiyacım var.
- Kalem isterim.

Böyle eksiltili anlatımdan çıkarılabilecek anlam, ancak tümcenin kullanıldığı bağlam ile ilişkili olarak belirlenebilir. (Ögeyik, 2008: 16).

Eksiltili anlatım doğru yerde kullanılması durumunda düşünce kısa ve öz bir biçimde aktarılmış olur. Bu açıdan söz uzatımının karşısı durumundadır. Eksiltili anlatımlara, yazın söz konusu olduğunda, en çok şiirde rastlamaktayız. Bu durum şiire ayrı bir gizlilik ve ahenk, nitekim estetik kazandırır. Yine bazı deyim ve atasözlerimizde de eksiltili anlatım söz konusudur.

“*Dost başa, düşman ayağa*” (bakar) gibi.

Eksiltili anlatım günlük konuşma dilinde en çok başvurduğumuz durumdur.

Türkçedeki eksiltili anlatım şu yapılarla sağlanmaktadır: (Coşkun, 2005: 68).

a) Türkçede yüklem bir soruya yanıt olarak kullanılabilir. Bu tür bir anlatımda bağlamdan ve yüklem çekim eklerinden özneyi bulabiliriz.

Örnek:

A: Onlar da maça davet edildiler mi?

B: Edildiler. (Onlar da maça davet edildi).

İkinci cümlede görüldüğü gibi yüklem çekim ekinden -ler (3. çoğul şahıs eki) öznenin *onlar* olduğunu anlamaktayız.

b) Birçok dilde olduğu gibi iyelik eki (sıfat ya da adıl) ile de eksiltili anlatım sağlanabilir. “-ki” aitlik eki, ilgi adlı görevinde bir ad ya da iyelik takımının belirten ögesine ulandığında, bu ek belirten ögenin yerini tutabilir.

Örnek:

Benim kalemim mavi renkli, seninki yeşil (senin kalemin yeşil renkli).

Örnekte görüldüğü gibi sadece “kalem” kelimesi değil “renk” kelimesi de düşürülmüştür.

c) Geçişli çatıda kullanılan yüklem nesnesi eksik kullanılabilir.

Örnek:

A: Camı kim sildi?

B: Annem sildi. (Camı annem sildi).

Nesne görevindeki cam kelimesi düşürülmüştür.

d) Bazı durumlarda zarflar yüklemsiz kullanılabilir. Bu durumda yüklemi bağlamdan çıkarmak gerekir.

Örnek:

Bu sözler senin için. (söyleniyor)

e) Tamlayan düşürülerek eksiltile anlatım yapılabilir.

Örnek:

***Kapağı** kayboldu. (Kalemin kapağı kayboldu)*

f) Eksiltile anlatım adlaşmış sıfatlarla da sağlanabilir.

Örnek:

*Arabaların içinde **en pahalısını** gözüne kestirdi. (En pahalı olanı)*

Dilde iletişim cümlelerle değil metinler aracılığıyla gerçekleşir. Her cümle, içinde bulunduğu metne bağlı olarak gerçek anlam kazanır. O sebeple eksiltile anlatımı Coşkun (2005: 69) gibi bir de bağdaşıklık ilişkisi bakımından değerlendirmek gerekir.

4.1.2.1. Bağdaşıklık İlişkisi Oluşturmayan Eksiltili Anlatımlar

Eksiltilen ögenin eş değerinin metinde yer almaması durumudur.

a. Dile eksiltili şekli yerleşmiş kelimeler

b. Eksiltili yapıya sahip bazı atasözleri ve deyimler.

Dost başa düşman ayağa (bakar).

Çantada keklik (sanmak), dudak bükmek.

c. Mecaz-ı mürsel (ad aktarması) yoluyla oluşturulan eksiltili anlatımlar

Kalbi var. (Kalp hastalığı)

Gramerden geçtiğim gün, üniversiteyi bitirmiş gibi sevindim.

(Gramer sınavından).

d. Bazı adlaşmış sıfat kullanımlarında eksiltili anlatım söz konusudur.

*En yüksek notu **alana** artı 10 puan vereceğim.* (alan kişiye)

e. Metindışı bir gönderim yoluyla eksiltili anlatım yapılmış olabilir.

Minibüste geçen bir konuşmada “ *bir tam, bir öğrenci*” ifadesinde aslında “*Bir tam bilet bir de öğrenci bileti parası alınız.*” cümlesi kastedilmektedir. Bu durum ancak konuşmacılar tarafından ve konuşmanın geçtiği yerde tahmin edilebilir.

4.1.2.2. Bağdaşıklık İlişkisi Oluşturan Eksilteli Anlatımlar

Bağdaşıklıktan söz etmek için en az iki söz olmalı ve bunlar birbiriyle ilişki içinde bulunmalıdır. O hâlde, eksiltelen ögenin eş değerliliği metnin başka bir yerinde bulunmuyorsa bu tarz bir anlatım bağdaşıklık kavramı içinde değerlendirilemez. (Coşkun, 2005: 71) Bağdaşıklık ilişkisi oluşturan eksilteli anlatımları şöyle maddelendirebiliriz.

- a. Bir öge dışında cümlenin tamamının düşürülmesi

A: Partide hangi elbiseyi giymeliyim.

B: Yeşili. (Partide yeşil elbiseyi giymelisin)

Soru-cevap şeklindeki bazı diyaloglarda sadece “evet”, “hayır” gibi bir kelime söylenip asıl cümle tamamıyla düşürülebilir.

A: Yarın bizimle gelecek misin?

B: Hayır. (Yarın sizinle gelmeyeceğim)

- b. Ortak ögenin düşürülmesi

Aynı ögeye sahip cümlelerin, birleşik cümle veya arka arkaya gelen ayrı cümleler olarak kullanılması durumunda ortak öge, cümlelerin sadece birinde söylenir, diğer cümle veya cümlelerde düşürülebilir. Ortak olarak kullanılan ve düşürülen öge, cümlenin herhangi bir ögesi (özne, yüklem, tümleç, nesne) ve herhangi bir kelime türünde (isim, fiil, sıfat, bağlaç) olabilir.

Örnekler:

Ali önce bilgisayar programlarını bilgisayara yükledi. Sonra gerekli olan düzenlemeleri yaptı.

Kalemin bir tarafı ince, diğer tarafı kalın yazıyor.

Görüldüğü üzere birinci örnekte “özne: Ali”, ikinci cümlede ise “yüklem: yazıyor” düşürülmüştür.

Özne Türkçede en çok eksiltelen cümle ögesidir diyebiliriz. Bu bazı durumlarda, yani öznenin yüklemdeki şahıs ekinden anlaşılması ve özel bir vurguya ihtiyaç duymaması hâlinde özne ne şahıs zamiri ne de gerçek kimliğiyle cümlede yer almayabilir.

Örnek:

Bir gece yarısı polis tarafından sıkıştırılınca, sevgilisiyle, bir iddiaya göre esrar sarhoşluğundan (...) Akıntı Burnu'ndan Cadillac'ıyla Boğazın karanlık sularına uçmuştu. (Orhan PAMUK, Kırmızı Kar, s. 22)

c. İsim ve sıfat tamlamalarında tamlayan ve tamlananın düşürülmesiyle

Tamlayanın düşürülmesi genellikle tamlayanı zamir olan tamlamalarda, söyleyişte kolaylık sağlamak amacıyla tamlayanın düşürülmesiyle olur. Bu durumda tamlayan ve tamlanandaki iyelik ekinden ve bağlamdan hangi zamirin kastedildiği çıkarılır.

Örnek:

Sınavınız iyi geçmiş sevindim. (sizin sınavınız)

Sanırım bu ilaçlar uykumu kaçırdı. (benim uykumu)

Hep bu topraklar bizim. (topraklarımızdır)

Görüldüğü üzere birinci ve ikinci cümlelerde tamlayan eksikliği son cümlede ise tamlanan eksikliği söz konusudur.

d. Eklerin düşürülmesiyle de eksilteli anlatım yapılı.

Bir cümlede aynı çekim ekine sahip olan sözcüklerin bulunması durumunda, ortak ek, kelimelerden birinde kullanılıp diğerinde veya diğerlerinde düşürülebilir.

Örnek:

Kenan artık onunla konuşmak istemiyor, bağı yollarında rast geldikçe selam vermemek için gözlerini indiriyordu. (Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Dudaktan Kalbe*, 33-34)

Bu cümlede “-du” görülen geçmiş zaman eki cümlenin iki yüklemine de ortak kullanılmıştır.

4.1.3. Değiş-tir-im

Bağdaşıklık ilişkisi kuran bir diğ-er unsur da de-ğiş-tir-imdir. Coşkun (2005: 84)’ a göre de-ğiş-tir-im metinde bir ögenin yerini başka bir ögenin almasıyla oluşur. Dilimizde de-ğiş-tir-im bir bakıma eksilteli anlatımla benzer kullanıma sahiptir.

“De-ğiş-tir-im ögesinin işleyişi, metinde kimi kez bir adın, kimi kez bir eylemin, kimi kez de bir ya da birden fazla tümcenin tamamının yerini tutuşuna göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle ada ba-ğlı (nominal), eyleme ba-ğlı (verbal) ve tümceye ba-ğlı (clausal) türleri ortaya çıkmaktadır.” (Uzun 1995: 63). Uzun’dan hareketle de-ğiş-tir-imi üç kısımda inceleyebiliriz:

a. İsme dayalı de-ğiş-tir-im

“Aynı, öyle, böyle, şöyle” kelimeleriyle oluşturulur.

Örnek 1:

A: Ben bir kola ve orta boy patates istiyorum.

B: Ben de aynısından istiyorum.

Örnek 2:

Bu hastane çok bakımsız. Sadece burası de-ğ-il, hepsi öyle (bakımsızdır).

b. Fiile dayalı de-ğiş-tir-im

Bu değiştirim “öyle yap-” fiili kullanılarak oluşturulmaktadır

Örnek:

*Bugün yorgundu, yine de canı çarşıya gitmek istedi, **öyle de yaptı** (çarşıya gitti).*

c. Cümleye bağlı değiştirim

“Öyle, böyle, şöyle” kelimeleriyle yapılan değiştirimdir.

Örnek 1:

A: Güya hoca ona takmış, ondan sınavda zor sormuş.

*B: Evet ya, bir de utanmadan **öyle** söylüyor.*

Örnek 2:

A: Nihayet doğum günümü hatırladı galiba, en sevdiğim mekânı sordu dün.

*B: Korkarım **öyle** değil. Çünkü dün onu pazartesi günkü maça bilet alırken görmüşler.*

B'deki cümlede hem değiştirim hem de “doğum günü: pazartesi” kelimeleriyle bir ön gönderim söz konusudur. Yine “değil” ifadesiyle durum olumsuzlama yönüyle değiştirme uğramıştır.

Türkçede değiştirim, cümlelerdeki küçük değişiklikler kaldırılarak yerine gönderim veya eksilteli anlatım kullanılabilir.

Örnek:

A: Ben kola, patates ve hamburgerden oluşan menünüzden istiyorum.

B1: Evet, o menüden olsun. (gönderim)

B2: Ben de. (eksilteli anlatım)

B3: *Ben de aynısından istiyorum.* (değiştirim)

Bu açıdan değiştirim yerine konulabilecek pek çok öge olabilmesi ve bunların dil ekonomisi açısından daha kullanışlı olması sebebiyle az kullanılır diyebiliriz.

4. 1. 4. Bağlama Ögeleri

Bağdaşıklığı sağlayan diğer bir unsur ise bağlama ögeleridir. Ögeyik (2008: 13) bağlama ögeleri olarak bağlaçları alır. Karşılaştırma gönderiminde bahsettiğimiz üzere bağlaç konusu tıpkı edatlar konusunda olduğu gibi Türkologlar arasında çözüme kavuşmamıştır. Nitekim Hacıeminoğlu (1992) ve Ergin (2003) bağlaçları edat başlığı altında değerlendirirken Korkmaz (2003) bağlaç ve edatları ayrı ayrı ele almaktadır.

Biz bu çalışmamızda Korkmaz (2003)'a göre hareket ederek bağlaç ve edatları ayrı olarak değerlendireceğiz.

Korkmaz (2003: 1091)' a göre bağlaç *“kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile, bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer ögeleridir.”*

Korkmaz bağlaçları şekil ve işlevlerini göz önüne alarak bağlaçlarla ilgili şu temel özellikleri belirtmiştir:

- Tek başına anlam taşımazlar. Anamlı değil görevli gramer ögeleridir.
- Bağlaçların görevleri, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine

bağlamaktır. Ancak bağlanan ögeler biçim ve anlam bakımından birbiriyle ilişkili olduklarından, bağlaçlar yükledikleri farklı işlevlerle söze bir takım anlam anlatım incelikleri de katarlar; bağladıkları ögelerin anlam ve anlatım güçlerini genişletip zenginleştirirler.

- Bağlama işlevlerinden gelen özellik dolayısıyla, cümleler arasında konu

ve anlatım bütünlüğü, sözde süreklilik sağlarlar.

- Başka kelime sınıflarından alınmış şekiller (edatlar, zaman zarfları, zarf fiiller vb.) bazen cümlede bağlaç olarak kullanılabilirler hâlde, bağlaçlar başka kelime sınıflarına geçemezler.

- Bağlaçlar ad soylu anlamlı kelimelerde olduğu gibi özne, nesne, tümleç ve yüklem görevi yapmazlar.

Başlıca bağlaçlar: *âdetâ, aksi hâlde, ama, galiba, illâ, lâkin, madem, madem ki, meğer, ve, ya, ya... ya, ne... de, hem... hem, nasılsa, ne yazık ki, dahi, dahası, dolayısıyla, ancak, kısacası, ne gezer, olsa olsa, de, veya, özellikle, öncelikle, özetle, yalnızca, varsa... yoksa, ile, ister... ister, yahut, bile, -mı, bazen... bazen (de) vb.*

Bu kısımda bağlama öğelerini bağlam içindeki işlevselliklerine göre önce genel bir sınıflandırmaya tâbi tutarak ele alacağız. Daha sonraki aşamalarda bu daha ayrıntılı tablolar hâlinde vurgulanacaktır.

Buna göre bağlama öğelerini 7 kısımda toplayabiliriz.

4.1.4.1. Ekleyici Bağlama Öğeleri

Ekleyici bağlama öğeleri, birbiriyle aynı görevdeki kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri sıralarken veya metinde daha önce verilen bilgiye paralellik gösteren yeni bilgiler verilirken kullanılır.

Türkçede kullanılan başlıca ekleyici bağlama öğeleri şunlardır: *ve, ile, de, de... de, hem... hem (de), gerek.. gerek, ya... ya, bununla birlikte, bunun yanında, ek olarak, ilaveten, üstelik, hattâ, ayrıca, dahi, bile, şunu da ekleyebiliriz, vb.*

Aşağıda ekleyici bağlama öğesine ilişkin örnekler yer almaktadır.

O gün biri geldi, herif diyeymiş ki, “yakında simyacı başımız Kaplan Çavuşumuz, kurşunu altına döndürecek ve dahi, dünyayı altına boğsa gerek” diyeyi...Millet de kas kas gülesi...(Kemal TAHİR, Devlet Ana, s.232)

*Hâlk fırkasının kâtibi **ve** yörenin baş pehlivanıdır. (Tarık BUĞRA, Yağmur Beklerken, s.49)*

*Bu başarıda senin **de** öğretmenlerinin de payı var.*

***Hem** sizleri göreyim **hem de** bu haberi vereyim istedim.*

***Ha** ben sevdim **ha** eller, o kıymet bilmedikten sonra.*

*Çocuklar küçük yaşta iyi **ve** kaliteli beslenmeli, **bunun yanında** spor da yapmalıdırlar.*

*Zaten bu dünyada **bir** sen **bir de** annem beni anlar.*

***Ne** şamın şekeri **ne** arabın yüzü, hiçbirini beğenmedi.*

*Onun bu üstün vasıflarına **şunu da ekleyebiliriz ki** iyi de bir aile babasıdır.*

4.1.4.2. Ayırt edici Bağlama Ögeleri

Bu bağlama ögeleri belirtilen iki isim, varlık veya durumdan birinin geçerli olduğu veya tercih edilmesi gerektiği anlamı katarlar.

Türkçede kullanılan başlıca ayırt edici bağlama ögeleri şunlardır: *ya da, ya... sa, ya... ya (da), ya... yahut, veya, yahut, bari, en azından, sadece, hariç, hiç değilse, kâh... kâh, bazen (de), hiç olmazsa, ister... ister (se)...vb.*

Aşağıda ayırt edici bağlama ögeleriyle ilgili örnekler verilmiştir.

*Söz konusu yazıyı **ya** kendin getir **ya da** mektupla gönderiver.*

*Of **hiç olmazsa** bu dersten geçeyim, yoksa yandım.*

*Konya, Karaman **ya da** başka bir yeri seçmelisin.*

*Ben onu üç **veya** iki kez gördüm.*

Kâh susar, kâh çirpınır, kâh ürperir kâh (Necip Fazıl KISAKÜREK, Çile, s.190)

Kimse olmasın ona sadece Oğuzhan olsun, bak nasıl gelir koşa koşa.

4.1.4.3. Zıtlık Bildiren Bağlama Ögeleri

Bu tür bağlam ögeleri biri olumlu biri olumsuz iki yapıyı veya durumu bağlamak amacıyla kullanılır.

Türkçede zıtlık bildiren bağlama ögelerinin başlıcaları şunlardır: *aksine, ama, ama yine de, ancak, bilakis, karşın, rağmen, de, -diği hâlde, fakat, hâlbuki, -nın tersine, ise (de), lâkin, ne var ki, oysa, oysa ki, tersine, yalnız, yine de, başka bir deyişle, diğer taraftan, öte yandan, ...vb.*

Aşağıda zıtlık bildiren bağlama ögeleri ile örnekler verilmiştir.

*O her zaman mutlu rolünü üstlenmişti, **ama** onun da acılı günleri olmuştu elbet.*

*Anneannem yaşı 84 olmasına **karşın** hâlâ dinç ve sağlıklıdır.*

*Onun bu rahatlığı Beyza'yı sevindirmemiş, **aksine** iyice mutsuz etmişti.*

*Dayısının geleceğini **bildiği hâlde** evde değildi.*

4.1.4.4. Zaman-Sıralama Bildiren Bağlama Ögeleri

Bağlama ögelerinin bir türü de metinde zaman-sıralama ilişkisi kuran ögelerdir. Bu tür bağlama ögeleri birbirinden farklı olayların birbirine göre daha önce, daha sonra veya eş zamanlı olarak gerçekleştiğini göstererek metin birimleri arasında zaman ve sıralama ilişkisi kurar.

Bu kısımda bütün fiziksel zamanlar değil, bağlaç ya da edatlarla oluşturulan ve bağlamda sıralama ilişkisi kuran, yani bağdaşıklık oluşturan zaman ifadelerini ele almaya çalışacağız.

Türkçede bağdaşıklık oluşturan zaman ve sıralama öğelerini dört grupta toplayabiliriz:

a. Öncelik bildiren bağlama öğeleri: *önce, -den önce, bundan önce, daha önce, öncelikle, ilk kez, ilkin, evvel, başlangıç olarak, öncelikli olarak, bundan evvel, daha evvel, evvelce, şimdiye kadar, ilk olarak, ilk defa, olana dek, olana kadar, bu zamana kadar.*

Örnekler:

*Tarihi dönem sözlüklerinin yapılabilmesi için **öncelikle** eski metinler sağlıklı bir tarama ve fişleme aşamasından geçmelidir.*

*Hepsini denemek istiyorum. **ilk önce** şuradaki arabadan başlayalım.*

***Daha önceki** sınavlara çalışmadıysan bu sınava çalışmanın ne anlamı var ki.*

*Bizim aileyi **evvelce** Tüccargiller olarak bilirlerdi. Bakma şimdi şu hâlimize.*

*Burası babanla **ilk kez** geldiğimiz çay bahçesi.*

***Şimdiye kadar** bağdaşıklık unsurunu anlattık, artık tutarlılık unsurunu ele alabiliriz.*

b. Sonralık bildiren bağlama öğeleri: *sonra, az sonra, biraz sonra, bundan sonra, daha sonra, sonunda, en sonunda, nihayetinde, şimdi, hemen, artık, şimdiden sonra, bundan böyle, ...-den itibaren, -den beri, son defa, son kez.*

Örnekler:

*Desene bebek **nihayet** dünyaya geldi.*

*Beni böyle kabul etsin. **Bundan sonra** bir de hesap mı vereceğiz yani.*

*Beni Mehmet yüzünden çok üzdü. **Artık** biraz da o üzülün.*

*Yakında gidiyorum İstanbul'dan gel de **son defa** göreyim seni.*

*Canıma artık "tak" dedi. Bu ona **son kez** yardım edişim.*

c. Eş zamanlılık bildiren bağlama ögeleri: *o sırada, bu arada, bu sırada, aynı zamanda, -dığı sırada.*

Örnekler:

Dış gözlemi çok kuvvetli olan sanatçı, İstanbul ağzını, konuşma dilini esas almıştır. Aynı zamanda kısa, canlı, hareketli cümleleriyle düz yazımızın gelişmesine katkı sağlamıştır.

Radyoda II. Dünya Savaşı'nın haberi verildiği sırada, Suat'in hayalini gören Mümtaz merdiven başına yıkılır. (Ahmet Hamdi TANPINAR, Huzur)

d. Tekrar ve süreklilik bildiren bağlama ögeleri: tekrar, bir daha, bir kez daha, yine, gene, hep, sürekli, hâlâ, henüz, her zaman, daima, devamlı.

Örnekler:

Hani bana yalan söyledin ya baba, hani uçurtmalarla gezerdik ya. Hadi baba gene yap, gene yap baba, gene yap. (Yaşar KURT, Baba)⁹

*Kalkıp bulaşıkları yıkar mısınız? **Hâlâ** oturuyor! **Bir daha** söylemeyeceğim!*

*Seni **daima** güler yüzünle hatırlamak istiyorum.*

*Bekliyoruz; **henüz** açıklanmadı sonuçlar.*

***Hep** bunu yapıyor sen de sürekli affediyorsun.*

⁹ Şarkı sözü. (Babasının ölümü dolayısıyla Yaşar KURT tarafından yazılmıştır.)

4.1.4.5. Koşul Bildiren Bağlama Ögeleri

Koşul bildiren bağlama ögeleri metin içinde birbirine bağlanan birimlerden birinin diğer yargı veya yapılar için koşul durumda olduğunu gösterir.

Türkçede koşul bildiren bağlama ögelerinin başlıcaları şunlardır: *eğer... ise, şayet.. ise, yeter ki, ...-se, yoksa, -ki, -mı, de, tek, takdirde, ancak...-sa.*

Aşağıda koşul bildiren bağlama ögeleri ile ilgili örnekler verilmiştir.

*Bilgi **eğer** yayınlanırsa, bilim olur.*

*Bu uğurda her şeyimi veririm, **yeter ki** o benim yaptırdığımı bilmesin.*

*Şimdi sana bir mercimek çorbası yaptım **mı** bir şeyciğin kalmaz.*

*Sen şu sınavına girip okulunu bitir **de** evlenelim.*

*Matematikten 30 net yapamadığım **takdirde** üniversiteyi kazanamam.*

4.1.4.6. Açıklama Bildiren Bağlama Ögeleri

Metinde belirtilen bir durum, varlık veya olayın daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, açıklama yapmak için kullanılan bağlama ögeleridir.

Türkçede kullanılan açıklama bildiren bağlama ögelerinin başlıcaları şunlardır: *yani, gerçekten, gerçi, kaldı ki, zaten, meğerki, meğerse, yoksa, aksi hâlde, aksi takdirde, gel gelelim, hani... var (ya), açıkçası, kısacası, doğrusu, daha doğrusu, doğrusunu sorarsan(ız), işin aslı, aslında, anlaşılan, tabii ki, elbette ki, eminim, sanırım, zannedersen, gel gör ki, güya, sözüm ona, sanki, âdeta, velhâsıl, hâsılı, özetle, işin özü, bir de baktım ki, dahası (da) var, kim bilir, başka bir deyişle, aynı şekilde, benzer biçimde, benzer şekilde, neyse, nitekim, ille (de), illâ (da), herhâlde, bilhassa, çünkü... vb.*

Aşağıda açıklama bildiren bağlama ögeleriyle ilgili örnekler verilmiştir.

*Bu kitabı sabaha kadar bitiremem. **Kaldı ki** bitirsem de aklımda bir şey kalmaz.*

*Aziz Nesin sadece Türk edebiyatının değil, dünya edebiyatının da sayılı isimleri arasında yer almış, **gerçi** düşünceleri ve yazıları sebebiyle baskı görmüş de olsa saygın bir sanatçıdır.*

*Herkes can atıyor desene karne almaya, **bilhassa** Özge.*

*Artık burada ayrılmak istiyorum. **Çünkü** daha fazla gelersen dayanamayıp ağlayacağım.*

*Dil kültürler arası etkileşimde önemli bir role sahiptir. **Kısaca** medeniyetler arasında köprü kurar.*

*Ben komşunuz Hasan Bey'in komşusuyum. **Zannedersen** size benden bahsetmişti.*

4.1.4.7. Örnekleme Bildiren Bağlama Ögeleri

Türkçede örnekleme yapılacağı zaman belli kelimeler kullanılmaktadır. Bunların başlıcaları: *mesela, örneğin, örnek vermek gerekirse, örnek verecek olursak, ...gibi, ...ve benzeri (gibi), ...ve saire, varsayalım ki, farz edelim ki, farz-ı misâl...vb.*

Aşağıda örnekleme bildiren bağlama ögeleri ile ilgili örnekler verilmiştir.

*Çocukların büyüme ve gelişmesini sağlayan pek çok spor vardır: basketbol, futbol, yüzme, tenis **gibi**.*

*Dilin doğallık özelliği **örneğin** bilgisayar, matematik, mantık türü dizgeler düşünüldüğünde daha da önem kazanır.*

***Varsayalım** ben öldüm, o zaman ne yapacaksın bakalım.*

4.1.4.8. Sebep-Sonuç İlişkisi Bildiren Bağlama Ögeleri

Türkçede sebep sonuç ilişkisi kuran bağlama ögeleri iki yapıda oluşabilmektedir. Birinci yapıda sebep önce, sonuç sonra söylenir (sebep+ sonuç). İkinci yapı da ise sonuç önce, sebep sonra söylenir (sonuç+sebep).

a. Sebep+sonuç ilişkisi

Türkçede sebep-sonuç ilişkisi kuran bağlama ögelerinin başlıcaları şunlardır: *böylece, böylelikle, bundan dolayı, bundan ötürü, bu nedenle, bu yüzden, bu sebeple, bunun sonucu olarak (da), şu sebeptir ki, madem ki, bu surette, bu yönden, ...e...doğal olarak, dolayısıyla, onun içindir ki, o hâlde, ...-nın bir sonucu olarak, öyleyse, buna bağlı olarak, o takdirde, sonuçta, bak bakalım, diye, için, da, ki, onun için... vb.*

Aşağıda sebep+sonuç ilişkisi bildiren bağlama ögeleri örneklerle gösterilmiştir.

*Valla sizi gördü **de** ondan konuştu. Yoksa sabahtan beri ağzını bıçak açmıyordu.*

*Melek beni görmeye gelmediği **için** durumumdan habersizdir.*

*Aç kalıyorlar da gelip bir çamaşır yıkamıyorlar. **Bu yüzden** Zemzem Bacı çok kıymetli. (Tarık BUĞRA, İbiş'in Rüyası, s. 40)*

*Biraz saygı uyandırmış olmalı **ki** patron yaktı sigarasını.*

***Madem ki** deniz ruhuna sır verdi sesinden*

Gel kurtul o dar varlığının hendesesinden (Y. Kemal BEYATLI, Kendi Gök Kubbemiz, s.128)

*O kibar mevlvî, etrafında değişen zevkle onun içinde, herb kimildanişında aksini kendinde duyarak büyümüştü. **Onun için** Yahya Kemal'le zevkimize gelen o saf şekilde eskiyi aramak ve duymak arzusu onda yoktu. (A.H.T., Huzur, s. 238)*

b. Sonuç+sebeup İlişkisi

Türkçede sonuç+ sebeup ilişkisi bakımından başlıca bağlama ögeleri şunlardır: *çünkü, zira, -sinin sebebi... si, -sinin nedeni... si, -si...-den kaynaklanmakta, bir nedeni (de), ne var ki, öyle ya, neden, niçin dersiniz, neden dersin, şundan dolayı, madem ki, baktım ki, madem ki, ...vb.*

Aşağıda sonuç sebeup ilişkisi bildiren bağlama ögeleriyle ilgili örnekler verilmiştir.

*Bu tahammülün **bir nedeni** fikir tembelliği ve kestirip atma kestirmeciliğidir.*

*Niçin bir aşçı yamağı olamayayım, dedim. **Madem ki** yemek için yaşıyorum.*

*Bence seni umursamamasının **sebebi**, seni şımartmak istememesi.*

*Bir dakika sonra başka bir parıldayış güzellikte demin ki anı da geçiyor gibi gelirdi. **Zira** tabiatın güzelliğı hudutsuz ve sınırsızdır. (Abdülhâk Şinâsi HİSAR, Boğaziçi Mehtapları, s.200).*

4.1.5. Sözcüksel Bağdaşıklık

Burada Coşkun kelime bağdaşıklığı, Halliday ve Hasan sözlüksel bağdaşıklık, Ögeyik sözcüksel bağdaşıklık kelimelerini kullanmıştır. Biz de Ögeyik gibi sözcüksel bağdaşıklık terimini tercih ediyoruz.

Coşkun'un aktardığı üzere Halliday ve Hasan (1976: 274) buraya kadar saydığımız bağdaşıklık aracını (gönderim, eksilteli anlatım, değıştirim, bağlama ögeleri) dilbilgisel bağdaşıklık araçları olarak nitelendirir ve sözcüksel bağdaşıklığı bunların dışında tutar. Ögeyik (2008: 17) ise sözcüksel bağdaşıklığı bu dört araçla birlikte ele almıştır.

Ögeyik'e göre (2008: 17) sözcüksel bağdaşıklık "*bazı sözcüklerin bağdaşık birimler olarak kullanılmasıdır.*" Ögeyik, bunları sözcüklerde eş anlamlılık, üst anlamlılık ve alt anlamlılık olarak ele almıştır.

Yine Coşkun (2005: 75) 'un aktardığına göre Halliday ve Hasan (1979: 277-283) sözcüksel bağdaşıklığı iki temel başlık altında toplamıştır.

- a) Tekrar
- b) Aynı kavram alanından kelime kullanımı

Tekrar da kendi içinde şu sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur.

- a) Kelimenin aynen tekrar edilmesi
- b) Eş veya yakın anlamlı kelime kullanma
- c) Kelimenin üst anlamlısını kullanma
- d) Genel anlamlı kelime kullanma.

Biz bu noktada Halliday ve Hasan'ın tasnifi üzerinden bir değerlendirme yapacağız. Ek olarak da bu tasnifte yer almayan ancak Ögeyik'in bahsettiği "alt anlamlılık" kavramına da değinmeye çalışacağız.

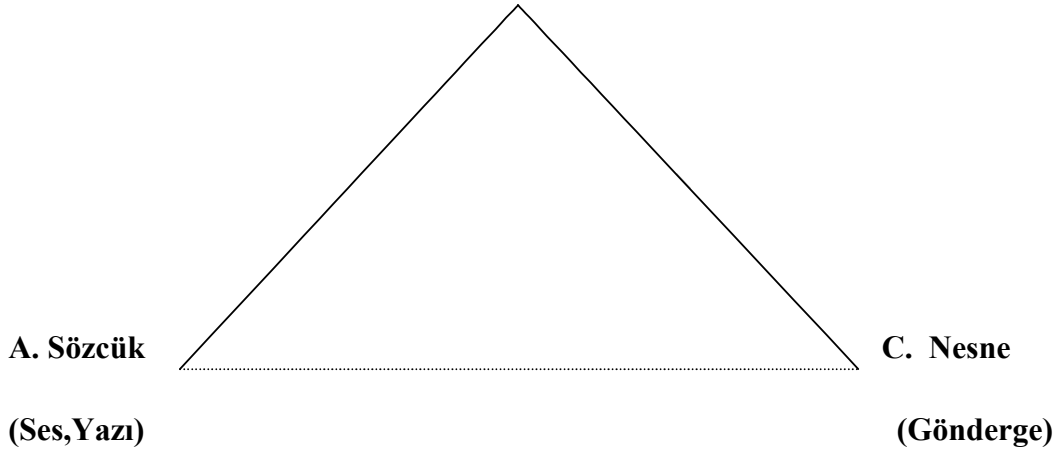
Aşağıdaki kısımda sözcüksel bağdaşıklık Türkçe'ye uygulanarak açıklanmıştır.

4.1.5.1. Tekrar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Halliday ve Hasan (1976) bağdaşıklık açısından tekrarı dört kısma ayırmışlardır. Bunları açıklamaya geçmeden önce bir noktayı vurgulamakta yarar görmekteyiz. Bu durumu Coşkun (2005: 78)'un kelimeleriyle "*Tekrarın tüm çeşitlerinde merkezde bir durum, bir fiil veya varlık vardır. Hangi yolla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin önemli olan metinde ortak bir durum, fiil veya varlığın herhangi bir yolla tekrar edilmesidir*" şeklinde ifade edebiliriz.

"Bir sözcük neyi dile getirir?" sorusuna dil ve dil felsefesi kapsamında en iyi cevap veren Ogden ve Richards'dır. Onlar bu soruyu bir anlam üçgeni oluşturarak yaklaşmışlardır. Bu açıklamada sözcük anlamının sözcük-kavram-nesne arasındaki bir bağıntı olarak anlaşılabilmesi ve bu bağıntıların bir üçgen olarak düşünülebileceği ileri sürülür.

B. Kavram (düşünce) (Şekil 3)

Ogden ve Richards'a göre sözcük önce bir kavramı çağrıştırır, bu doğrudan doğruya akla gelen bir çağrışımdır, o nedenle A ve B noktaları düz bir çizgiyle birbirine bağlanır. Sonuçta ise sözcük bir nesneyi dile getirir, bu da C noktasıdır. Sözcük nasıl ki doğrudan kavrama bağlıysa kavram da doğrudan nesneye götürür. O yüzden düz çizgiyle gösterilmiştir. Sözcük ise kavramı tetikleyip nesneye ulaştığı için dolaylı bir yol izler. Bu sebeple kesik çizgilerle gösterilmiştir.

Örneğin “şimdi masayı dışarı çıkaralım” tümcesinde masa zihnimizde bir düşünce, kavram olarak oluşur. Masanın gerçek hayattaki karşılığı olan ve bize gösterilen somut varlık nesne; m-a-s-a harflerinin yan yana söylenişi ya da yazılışı sözcüktür. (Huber, 2008: 147).

Bu ilişkileri sözcüksel bağdaşıklık açısından değerlendirirsek şunları söyleyebiliriz. Metinde tekrar yoluyla bağdaşıklığın oluşturulabilmesi için bu üçgendeki birimlerden sözcük değişse de kavram ve nesne aynı kalmalıdır. Buna göre tekrar şu yollarla yapılır:

4.1.5.1.1. Kelimenin Aynen Tekrar Edilmesi

Metnin bir yerinde geçen kelimenin, karşıladığı varlık değiştirilmeden tekrar edilmesidir.

Örnek:

*I Bir gün pencereme bembeyaz bir güvercin konmuştu, ona **Karbeyaz** adını taktım. II **Karbeyaz** her gün gelir, pencereye koyduğum ekmeğini, bulgurunu, mısırını yedi. III **Karbeyaz** bazen penceremin önünde heykelleşir, hareketsizce öylece beklerdi. IV Bana diğerlerinden daha bağlı olduğundan bütün kuşlar çekip gitse de **Karbeyaz** gitmez, akşama kadar penceremde beklerdi. V Günler geçtikçe **Karbeyaz** adetâ yaşamımın bir parçası olmuştu. (ÖSS 2004).*

Bu parçada “Karbeyaz ve pencere” kelimeleri aynen tekrar edilerek cümleler arasında bir ilişki sağlanmıştır.

Halliday’a göre bir kelimenin metinde farklı morfolojik yapılarda tekrarlanması kelime bağdaşıklığı oluşmasına engel değildir. Örneğin temiz, temizlik, temizleyici, temizlemek gibi farklı şekiller kullanılsa da metinde kelime bağdaşıklığı oluşur.

Kelime tekrarları her zaman metne katkı sağlamayabilir. Çünkü bu durum bazen metni tek düzeliğe indirip sıkıcı hâle getirebilir. Nitekim öykü ve roman yazarları aynı kelimenin tekrarından kaçınırlar.

4.1.5.1.2. Eş veya Yakın Anlamlı Kelime Kullanma

Bu Ögeyik’in de (2008: 17) bahsettiği gibi eş anlamlılık düzeyinde sözcüksel bağdaşıklıktır. Tümceler arasında önceki sözcüğün eş anlamlısının kullanılmasıyla yapılan tekrardır.

Bugünkü Türkçede eş anlamlı kelimeler oldukça fazladır. Aksan (2000: 67) eş anlamlılık için “Hiçbir dilde, birbirinin tümüyle aynı anlama gelebilecek birden fazla sözlük bulunmayacağı, dilbilimcilerin benimseyip kanıtladıkları bir gerçektir.

Ancak yabancı kökenli bir sözcikle yerli ögenin “tam eş anlamlı” olarak bir dilde yaşaması (örn: Türkçe boyunbağı/ kravat gibi) ya da farklı anlamlara gelirken zamanla birbirlerine yaklaşan sözcüklerin bulunuşu (örn: Türkçe yolla-/ gönder-) bu ilkeyi bozmamakta, her dilde ancak yakın anlamlı ögelere eş anlamlı denmektedir” der. Yine Aksan’a göre (2000: 74) sadece eş anlamlılık ölçütü bile bir dilin bu duruma gelebilmesi için işlenmiş, çok uzun zamandan beri kullanılarak gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Örnek:

Enflasyonun düşmesini sağlamak için alınan tüm tedbirler hassasiyetle uygulanmalıdır. Aksi durumda enflasyonun azalmasına yönelik hedeflerin tutturulması mümkün olmaz.

Bağdaşıklık ilişkisi kuran eş-yakın anlamlı sözcüklerin kullanımı anlatıma katkı sağladığı gibi bazen de gereksiz tekrara yol açarak anlatım bozukluğu yapabilir.

Örnek:

Yaşlı ve ihtiyar adamcağızın artık takâti kalmamıştı.

4.1.5.1.3. Kelimenin Üst Anlamlısını Kullanma

Bu tarz tekrarlarda kelimeler arasındaki ilişki bir kelimenin yerine metnin başka bir yerinde o kelimenin üst anlamının kullanımıyla oluşur.

Örnek:

*Son iki gündür odasına çekilip **polisye roman** okuyor. Nedense bu günlerde **kitaplar** çok ilgisini çekiyor.*

Bu örnekte ilk cümledeki “polisye roman” yerine ikinci cümlede “kitap” kelimesi kullanılmıştır. Böylece iki cümle arasında bağdaşıklık ilişkisi kurulmuştur.

Bu durumun tam tersi de olabilir. O zaman buna “alt anlamlılık” deriz. Kelimenin alt anlamlısını kullanmayı Ögeyik ayrı bir kategoride değerlendirmiştir. Biz Halliday ve Hasan’ın sınıflandırmasını ele aldığımız ve onlar da “ alt anlamlılık” durumundan bahsetmedikleri için bu alt başlığı üst anlamlılık içerisinde vermeyi uygun görüyoruz. Alt anlamlılıkta önce kelimenin üst anlamı verilir, sonraki cümle veya metin içerisinde alt anlamı belirterek arada bir ilişki kurulur.

Örnek:

Bütün kuşlar gitti, bir tek martular kaldı İstanbul’da.

İlk cümledeki “kuş” kelimesi ikinci cümledeki “ martı” kelimesinin üst anlamlısıdır. Bu durumda “martı” kelimesi alt anlamlılık ilişkisiyle cümleler arasında bir anlam bütünlüğü oluşturmaktadır.

4.1.5.1.4. Genel Anlamlı Kelime Kullanma

Genel anlamlı kelime kullanılmasını Coşkun (2005: 88), “ *Metinde bir kelimenin yerine o kelimeyle metin dışında bir anlam ilişkisi olmayan genel bir kavramın kullanılması*” şeklinde tanımlamıştır.

Türkçede bağdaşıklık ilişkisi oluşturan genel isimlerden bazıları şunlardır:

- a) İnsanlar için: *kişi, adam, kadın, çocuk, delikanlı, kız, topluluk, kalabalık...*
- b) Nesnelere için: *şey, eşya, alet...*
- c) Mekânlar için: *yer, ortam, âlem...*
- d) Fiiller için: *hareket, davranış, olay, tavır...*
- e) Durumlar için: *mesele, sorun, konu, problem, iş...*

Aşağıda genel anlamlı kelime kullanılmasıyla ilgili örnekler verilmiştir.

Babaannesi Mustafa’nın adını söyleyip mahcup etmemek için sokağa doğru “delikanlılar biraz bu tarafa doğru gelin” diye seslendi.

A: Eşim sürekli beni dövüyor, eve ekmek getirdiği de yok. Zaten çalışmıyor da. Artık bıktım, ne yapacağımı bilmiyorum.

B: Merak etmeyin hanımefendi bu sorunu birlikte çözeceğiz.

Barlara takılıyormuş ha, âlemlere akıyor desene!

Tekrar yoluyla oluşturulan sözcüksel bağdaşıklık hakkındaki açıklamalarımızı sonlandırmadan önce bağdaşıklık oluşturan tekrar türlerini bir arada görebileceğimiz bir örnek verelim.

Örnek:

Trakya'nın en önemli tarım ürünlerinden biri ayçiçeğidir.

- Ülkemizin bu yıl ki ayçiçeği rekoltesi düşük çıktı. (Aynen tekrar etme)
- Günebakan yemeklik yağ endüstrisinin en önemli kaynaklarından.(Eş anlamlısı ile tekrar etme)
- Bu bitkinin yetiştirilmesindeki sorunlarla ilgili geniş çaplı önlemler alınmazsa kısa süre sonra ülkemizde yemeklik yağ sıkıntısı yaşanabilir. (üst anlamlısı ile tekrar etme)
- Yetkililerin tarımdaki bu önemli kaynakla daha yakından ilgilenmesi gerekiyor. (Genel anlamlı bir kelimeyle tekrar etme) (Coşkun, 2005: 93).

4.1.5.1.5. Aynı Kavram Alanından Kelime Kullanma (Eş Dizimlilik)

Metindeki sözcüksel bağdaşıklık oluşturulan diğer bir unsur ise aynı kavram alanından kelime kullanmadır. Sözcüksel bağdaşıklığın ilk maddesi “tekrar”dı. Tekrar, metinde bir kelimenin yerine aynısının, eş ya da yakın anlamlısının, üst ya da alt anlamlısının ve genel anlamlısının kullanılmasıyla oluşurken aynı kavram alanından kelime kullanmada bir kelimenin yerine başka bir kelime getirilmesi söz konusu olmayıp, bir kelimenin yanında o kelimeyle ilgili başka bir kelimenin kullanılması durumudur. (Coşkun, 2005: 94).

“Kavram alanı, birbirine yakın ve birbiriyle ilişkili alçak-aşağı, üst-yukarı, aydınlık-ışık, esir-köle gibi kavramların oluşturduğu bir alan olarak kabul edilir.”(Aksan, 2000: 37).

Şunu unutmamak gerekir ki kişinin kelime hazinesi ile aynı kavram alanından kelime kullanımı arasında doğru orantı vardır. Yine kişinin anadili ve okuma gelişimi de bu orantıya dâhildir.

Kelimelerin anlamlarında ortaya çıkan ilişkiler kavram alanlarını oluşturmaktadır. Aynı kavram alanından olan kelimeler arasındaki ilişkiler çeşitli yollarla oluşabilir. Bu yollardan bazıları şunlardır:

- a) Birbirlerine yakın kelimelerle: *üst-yukarı, çocuk-delikanlı, esir- köle...*
- b) Birbirine zıt kelimelerle: *erkek-kız, ıslak-kuru, hoşlanmak-nefret etmek...*
- c) Aynı düzendeki seriden alınmış kelimeler: *salı-çarşamba, iki-üç-dört...*
- d) Parça-bütün, alet-işlev, meslek-fiil gibi karmaşık anlam ilişkileri taşıyan

kelimelerle: *kapak- kutu, bıçak-kesmek, yazar-yazmak...* (Halliday ve Hasan, 1976: 284-285’den Aktaran: Coşkun, 2005: 98).

Coşkun bu kullanımı Yavuzer (1996: 46) ’den aldığı bir örnekle açıklar. Biz de bu örneği vermeyi uygun görüyoruz.

“ Batı’da **çocuk** ve **gençler** tarafından **işlenen suçların** büyük bir bölümünün **topluca işlenen “organize suçlar”** olduğu görülür. **Suç**a yönelen **ergenlerin 3-5 kişilik gruplar** hâlinde **suç işlemeyi** yeğledikleri gözlemlenmektedir. **Kriminoloji, çocuk suçluluğundaki katılma oranının** yüksek olmasını **çocuk suçluluğuyla oyun grubu** arasındaki nedensellik ilişkisiyle açıklar. **Çocuk suçluluğunu sosyo-kültürel** yaklaşımla açıklayan uzmanlar, **suçluluğun oluşumunda çocuk çeteleriyle grup** içindeki **arkadaşlık ilişkisinin** önemine değinmektedir. Gerçekten de, **çocuğun** içinde bulunduğu **oyun grubu** tarafından **“sosyal kabul”** görebilmesi için belli bir **grup dayanışmasına** gereksinimi büyüktür.”

Bu örneği değerlendirecek olursak metinde aynı kavram alanından oluşan üç grup göze çarpmaktadır.

1. Grup: çocuk (6 kez), ergen, gençler

2. Grup: suç (4 kez), suçluluk (4 kez), kriminoloji

3. Grup: topluca organize, grup (3 kez), oyun, sosyo-kültürel, arkadaşlık, çete, ilişki, sosyal kabul, dayanışma, katılma.

Yukarıdaki metin 76 kelimedenden oluşmaktadır. Bu metindeki kelimelerin yarısı (38 kelime) doğrudan üç gruba da girmektedir. Böylece metnin üç kavram (çocuk, suç, toplum) çerçevesinde oluştuğu ve metinde kelimeler aracılığıyla bağdaşıklık sağlandığı görülmektedir.

Bu noktadan sonra Halliday ve Hasan'ın yaptığı sınıflandırmanın biraz dışına çıkarak ek olarak bir de, Ögeyik'e uyarak "eylem zamanları" nı bağdaşıklık ilişkisi içerisinde ele alacağız.

4.1.6. Eylem Zamanları

Daha önce bağlama ögelerinde zaman-sıralama bildiren bağlama ögelerini ele almıştık. Bu bağlama ögesinde bir tek bağlaçlarla oluşturulan bağlam ögelerini ele almıştık. Bu bağlama ögesinde bir tek bağlaçlarla oluşturulan zaman kavramlarını değerlendirmiştik. Oysa "*zaman kavramı, anlatılan olayın geçtiği zaman dilimi ile alıcının alılmadığı zaman dilimi açısından ele alınabilecek bir kavramdır.*" (Ögeyik 2008: 18) Bu sebeple metinde bulunan her türlü anlamsal ifade bağdaşıklık ilişkisi kurabilir diyebiliriz. Ögeyik (2008: 17) eylem zamanlarını "*bir söylemde eylemlerin zamansal ifadeleri, eylemin hangi zaman aralıklarında olduğuna ve/ veya olacaklarına yönelik açıklamalardır. Bunlar bir olayın bittiğini, devam ettiğini veya olacağını gösteren ipuçlarıdır ve alıcının alımlama aşamasında yön bulmasını sağlarlar.*" şeklinde ifade eder.

Türkçedeki eylem zamanlarının bazıları şunlardır:

1. Günler: *pazartesi, salı...*

2. Aylar: *ocak, nisan...*

3. Mevsimler: *kış, ilkbahar...*

4. Yıllar ve yüz yıllar: *1984, 2007, 13. yy.*

5. Genel ifadeli zamansal belirleyiciler: *3 gün 3 gece, 17. günün sonunda,*

90'ların başı...

6. Çağ: *Orta Çağda, Yakın Çağın ortaları...*

7. Günün saatleri, öğünler: *tam öğle vakti, bir bahar akşamı, akşamüstü, kuşluk vakti, öğlen...*

8. Betimlemeli zamansal ifadeler: *ağaçlar yorgunluk zamanlarındaydı (sonbahar-kış), hani çiçeklerin yeniden raks ettiği zamanlar vardı (ilkbahar)*

5.0. TUTARLILIK

Önceki bölümde “bağdaşıklık” kavramı üzerinde durmuştuk. Bu bölümde ise metin ölçütlerinde en az bağdaşıklık kadar önemli olan “tutarlılık” kavramı üzerinde durulacaktır.

Tutarlılığı anlatmadan önce bağdaşıklık ve tutarlılık arasındaki farkı/ince çizgiyi belirtmeyi uygun görüyoruz.

Onursal (2003)’ın *“Metin içinde her ne kadar birbirine bağlı olsalar, birbirlerini bütünleseler de, bağdaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır. Bağdaşıklık metnin yüzeyinde, dilsel ögeler aracılığıyla görülebildiği hâlde, tutarlılık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve tutarlılığı gösteren belirli dilsel ögeler bulunmamaktadır”* ifadelerini destekler biçimde Günay (2005: 116) da *“Bağdaşıklık metnin dilbilgisel yanıyla ilgili iken, tutarlılık kabul edilebilirlik durumu ile ilintilidir.”* demektedir. Kısaca bu farkı şöyle belirtebiliriz: Bağdaşıklık dilbilgisel kurallara bağlı olduğu için metinde açıkça görülebilirken, tutarlılık kabul edilebilirlik durumu ile ilintili olduğundan ancak sezdirimsel ya da çağrışımsal açılardan ele alınan bir değerlendirmedir.

Tutarlılık, *“Metnin derin yapısında yer alan kavramsal ve anlamsal bütünlük, metnin tutarlılığının göstergesidir.”* (Ögeyik, 2008: 18).

“Bir metni tutarlılığı bakımından incelemek, üst yapı olarak genel metin çerçevesinde, metnin tümünü anlamsal olarak değerlendirmek demektir.” (Günay, 2005: 116). Günay’ın düşüncesini Ögeyik (2008: 18) şu cümlelerle desteklemektedir: *“Eğer bir metin anlam boyutunda devamlılıktan yoksun ise o metinde tutarlılıktan söz etmek imkânsızdır.”*

Ögeyik (2008: 18)’in *“hem yazarı üretme aşamasında yönlendiren hem de okuru alılmama aşamasında yönlendiren temel bir metinsellik ölçütü”* olarak gördüğü tutarlılık, genel olarak metnin bütününe ele alan bir değerlendirmedir.

Ducrot ve Schaeffer’a göre; *“tutarlılık anlam parçalarının metne konu olan izleğin etrafında bütünlük ve süreklilik oluşturacak biçimde gelişerek birbirlerine*

eklenmesini sağlar; bu da, metnin evrenin biçimini belirleyen ve ussal bir yapı olarak tasarlanan kavramların kabul edilebilirliğini ön varsayar.” (Onursal, 2003).

Görüldüğü gibi tutarlılık söz konusu olduğunda, metinde sözü edilen izleğin dil dışı dünya gerçekleriyle kurduğu ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle bağdaşıklık kendini metnin somut yüzeyinde gösterirken, tutarlılık metnin soyut yüzeyinde yer alır. *“Bu nedenle tutarlılık ilk bakışta metnin yüzeyinde algılanmaz, belli bir yorum süreci gerektirir.”* (Onursal, 2003). Bu yorumu yapacak kişinin *“ karmaşık bir belirtiler ağına dayanarak, sahip olduğu dilsel, söylemsel ve ansiklopedik bilgiler bütünlüğünü harekete geçirmesi”* (Maingueneau 1991: 209’den Aktaran: Onursal, 2003) gerekmektedir.

Coşkun (2005: 101) tutarlılığı ele alırken Van Dijk’in küçük ölçekli tutarlılık ve büyük ölçekli tutarlılık tanımlarından yola çıkar. Van Dijk’e göre küçük ölçekli tutarlılık cümlelerle ifade edilen önermeler arasındaki ilişkileri içerir ve metindeki yeni cümle ya da cümlecüğün önceki cümlelerle bağlantısı ile ilgilidir. Büyük ölçekli tutarlılık ise metin parçalarının, metnin bütünündeki konuyla kurduğu mantıksal ilişkiyi kapsar. Van Dijk küçük ölçekli tutarlılığın oluşmasını sağlayan etkenlerin büyük ölçekli tutarlılığın oluşmasında da gerekli olduğunu düşünmektedir.

Onursal (2003)’a göre bir metnin uyumluluğu, o metnin tutarlılığını kolaylaştırır ve desteklerse de, tutarlılığın tek ön varsayımı bağdaşıklık kurallarına uygun biçimde üretilmesi değildir. Kimi zaman metnin tümü ya da çeşitli bölümleri, bağdaşıklık sağlayan dilsel öğeler kullanılmadan da tutarlı olabilir.

Tutarlılık konusunu ele aldıktan sonra bir metinde tutarlılık olgusunu sağlayan ölçütleri Coşkun (2005: 103) ’un deyimiyle “tutarlılık ölçütleri”ni şöyle sıralayabiliriz:

1. Tutarlı bir metin bir bütünlük taşır, başta anlatılanlarla daha sonraki bölümlerde anlatılanlar arasında bir bütünlük olur.
2. Tutarlı bir metinde tema, konu, kişiler ve olaylarda süreklilik vardır.
3. Tutarlı bir metnin merkezinde bir konu vardır ve diğer ayrıntılar bu konuyla

ilişkileri oranında metinde yer bulur.

4. Tutarlı bir metinde arkası getirilmeyen, yarım bırakılan düşünceler ve olaylar yoktur.

5. Tutarlı bir metinde mantıklı bir plan vardır. Duygular, düşünceler, olaylar vb. ile ilgili ayrıntılar metindeki plan sayesinde birbiriyle sağlam ilişkiler kurar.

6. Tutarlı bir metinde metnin farklı yerlerinde birbiriyle çelişki oluşturan bilgiler yer almaz.

7. Tutarlı bir metinde verilen her yeni bilgi daha önce söylenenlerle ilgilidir ve onlara katkı sağlar.

8. Tutarlı bir metinde daha önce söylenenlerin gereksiz yere tekrarlanması söz konusu değildir. Metinde söylenen her şey tek başına bir işlev görmektedir. Metindeki her birim metinden çıkarıldığında bir eksikliğe yol açabilecek düzeyde metnin ayrılmaz bir parçasıdır.

9. Tutarlı bir metinde metin birimleri arasında okuyucunun dolduramayacağı boşluklar yer almaz, yani metinde söylenenleri anlaması için okuyucunun ihtiyaç duyduğu bilgiler eksiksiz biçimde verilir.

10. Tutarlı bir metinde kullanılan üslup, anlatım tarzı, metnin türü arasında metin boyunca devam eden bir uyum söz konusudur.

Önceki kısımda metinde bağdaşıklık ve tutarlılık unsurlarını saptamaya çalıştık. Bundan sonraki aşamada saptadıklarımızı ALES/Türkçe soruları üzerinde uygulamaya çalışacağız. Ancak bu bölüme geçmeden önce tespitlerimizde bize yön gösterici olacağını düşündüğümüz Türkçenin söz dizimine kısaca değinmek istiyoruz.

6.0. TÜRKÇENİN SÖZ DİZİMİ

Bu bölüm çözüm tekniğimize yardımcı olacağı gerekçesiyle teze eklenmiştir. Bu bölümde Türkçenin söz dizimi ayrıntıya girilmeden, örnekleriyle beraber Leyla KARAHAN'ın “Türkçede Söz Dizimi” adlı kitabı temel alınarak açıklanacaktır. Tekrar belirtelim amacımız sadece bir hatırlatma yapmaktır.

Vardar (1998: 190-191)' a göre söz dizimi “*Tümcelere ilişkin olguların, tümce düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümü, tümceyi inceleyen bilim dalı*” dır.

Karahan (2005: 9) söz diziminin konusunu “*yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlelerin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleri, (...) cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam özellikleri*” olduğunu belirtir.

Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, kelime gruplarında ve cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bu özellik Türkçeyi diğer birçok dilden, mesela Hint-Avrupa dillerinden ve Arapçadan ayırır; Moğolca, Mançu-Tunguzca gibi bugün köken birliği tartışılan bazı dillere yaklaştırır. (Karahan, 2005: 9)

Bu noktadan itibaren Türkçenin söz dizimini oluşturan öğeleri şu şekilde anlatabiliriz:

6.1. Cümle

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı hâlinde anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle, dilin en küçük anlatım birimidir.

a) Cümlelerin kurulabilmesi için yargı bildiren çekimli bir fiil veya isim yeterlidir.

Geldi, Doğruldu, Zordur... vb.

Bu kelimelerin hepsi kendi başına yüklemidir. Cümlelerin anlamları ise metin içindeki bağdaşıklık ve tutarlılık ilişkisiyle anlaşılabilir.

b) Varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılayan bütün kelime ve kelime gruplarına, ekle veya eksiz olarak yargı yüklemek ve böylece bu yapıları cümleye dönüştürmek mümkündür:

Adım, Rüstem.

Bu örnekte de görüldüğü gibi “Rüstem” kelimesine eksiz olarak yargı yüklenmiş ve bu kelime cümleye dönüştürülmüştür.

c) Bir soruya karşılık olan evet/hayır gibi sözler de cümle değerindeki yargılı sözlerdir.

A: Bir kek daha alır mısınız?

B: Evet.

d) Bir metinde geçen bazı cümlelerle karşılıklı konuşmalarda kullanılan soru ve cevap cümleleri, bazen sadece yüklemden oluşabilir. Böyle bir cümlenin anlamı metindeki bağdaşıklık ve tutarlılık ilişkisiyle çözümlenebilir.

A: Bugün o doktorun annesi gelmedi mi?

B: Geldi.

6.1.1. Cümlenin Ögeleri

Ögelerin dizilişindeki genel eğilim şöyledir: Yüklem, cümlenin sonunda bulunur. Belirtisiz nesne ve bazı zarflar, yüklem yanına yer alır. Diğer ögelerin yeri değişkendir. Genellikle vurgulanmak istenen öge yüklem yanına bulunur. Buna göre cümlenin ögeleri şunlardır:

6.1.1.1. Yüklem

Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan öge, yüklemidir. Kılış, oluş ve durum yüklem tarafından karşılanır. Yüklem cümlenin ana ögesidir.

Örnekler:

*Akşehir’de sonbahar kısa **sürer**.*

*Gökyüzünün başka rengi de **varmış**.*

***Sakla** samanı, **gelir** zamanı*

*Çoğu geceler **uyur kalırmışım** kitabımın başında.*

Birinci cümlenin yüklemi çekimli bir fiil, ikinci cümlenin yüklemi ise ek-fiilin anlatılan geçmiş zaman kipiyle “-(i)mış” ekiyle çekime girmiştir ve isimdir. Üçüncü cümlede iki yüklem görülmektedir. Bir cümlenin sadece bir yüklemi vardır. İki yüklem olması demek burada iki cümle olduğunu gösterir. Dördüncü cümlede ise yüklem ortada olduğunu görüyoruz. Şiirler de veya düzyazılarda bazen ahenk unsuru olarak yüklem başa ya da ortalara kaydığını görebiliriz. Ancak Türkçenin söz diziminde yüklem genel olarak sonda yer alır.

6.1.1.2. Özne

Cümlede işi yapanı veya yargıya konu olanı karşılayan öge, öznedir. Özne, yüklem gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır.

Aşağıda verilen örnekler üzerinden öznenin özellikleri kısaca açıklanacaktır.

Örnekler 1:

1.1. ***Gurbet çeken gönüller**, kuşatmıştı ocağı.*

1.2. ***Karısı, kızları, çocukları** korkudan sapsarı kesildiler.*

1.3. ***Otobüstekiler** buna benzer didişmelere alıştıkları için aldırmadılar.*

1.4. *Bahar, şu arkamdaki bahar, bizi sevinçten deli ederdi.*

1.5. *Uçurumun başına çöktüm. (gizli özne BEN)*

1.6. *Bu yoldan ikinci bir sofaya **gelinir** ve bunun sağ tarafındaki ilk kapıdan bu odaya **girilirdi** (Yüklemin edilgen oluşu öznenin “sözde özne”olduğunu göstermektedir).*

1.7. *Şair! **Sen** üzülükçe ve öldükçe yaşarsın. (ortak özne)*

1.8. *Ahmet çırağa surat ederdi. (Ahmet)Yüz vermez, konuşmazdı.*

Türklerin bu yalçın kayalar üstüne ne zaman konduğu bilinmez.

Örnekler 2:

2.1. *İri azgın köpekler arkasından koşuyor.*

2.2. *Berrak suyun içinde **kırmızı balıklar** uyuyorlardı.*

2.3. *Mavi gözleri birdenbire bulutlanmıştı. (onun mavi gözleri)*

2.4. *Günler belki aylar geçti.*

2.5. *Halk, kaldırımlara, caddenin ortasındaki çimenliğe sıralanmıştı.*

2.6. *Dışarıdan **bağrıışmalar** duyuluyordu.*

Örnekler 3:

3.1. ***Ben ve dostlarım** bin zahmetle ancak üçüncü tren için bilet alabildik.*

3.2. ***Sen ve ben**, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız.*

3.3. ***Sen ve o**, bu işi yapmalısınız.*

3.4. ***Biz, siz ve onlar**, bu işi hâletmeye çalışacağız.*

Örneklere bakıldığında, ilk üç cümlede görüldüğü gibi özne fiile çokluk, iyelik ve aitlik eki dışında çekim eki almadan bağlanır. Yine ikinci cümlede olduğu gibi bir cümlede birden fazla özne bulunabilir. Dördüncü cümlede olduğu gibi öznelerden

biri diğ erinin açıklayıcısı durumunda olabilir. Beşinci cümleye baktığımız da ise öznenin gizli olduğunu görüyoruz. Burada gizli özne “ben” dir ve eksiltili anlatım söz konusudur. Altıncı cümlede ise geçişsiz-edilgen fiillerde özne kullanılmadığını görürüz. Bu fiillerin yalnızca 3. şahsı kullanılır. Yedinci cümlede görüldüğü gibi hitap kelimeleri özne değil, cümle dışı ögedir. Sekizinci cümlede ise arka arkaya sıralanmış cümlelerde öznenin ortak olduğunu görürüz. Dokuzuncu cümlede ise bir “belirtili isim tamlaması” nın -tamlama grubu- özne olduğunu görüyoruz. Nitekim isim cinsinden kelime grupları özne olabilir.

İkinci gruptaki örnekleri ise özne-yüklem uyumsuzluğu açısından değerlendireceğiz.

Buna göre birinci ve ikinci cümlelerde öznesi çokluk ekli bitki veya hayvan ismi olan bir cümlede yüklem bazen tekil, bazen de çoğuldur. Yine üçüncü ve dördüncü cümlelerde görüldüğü gibi özne olan çokluk organ isimleri ve çokluk soyut isimleri teklik yükleme bağlanırlar. Bunun yanında beşinci ve altıncı cümlelerde de olduğu gibi özne olan teklik veya çokluk topluluk isimleri ve çokluk hareket isimleri teklik yükleme bağlanır.

Üçüncü gruptaki örnekleri ise özne-yüklem uyumsuzluğunun şahıs bakımından uyumu açısından değerlendireceğiz.

Buna göre birinci cümledeki gibi eğer özne teklik veya çokluk birinci şahıssa yüklem birinci şahıs olur. İkinci cümlede de yine teklik veya çokluk birinci ve ikinci şahıstan oluşan öznenin yüklemine birinci çokluk şahıs olduğunu görüyoruz. Üçüncü cümlede de öznesi teklik veya çokluk ikinci ve üçüncü şahıs olan cümlelerin yüklemine çokluk ikinci şahıs olduğunu görürüz. Son cümlede ise öznesi teklik veya çokluk birinci, ikinci ve üçüncü şahıs olan cümlelerin yüklemine çokluk birinci şahıs olduğunu görmekteyiz.

6.1.1.3. Nesne

Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir. Nesne, sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişli fiiller, nesneye

yönelerek onu etkiler. Nesne geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesidir. Yükleme sorulan “neyi, kimi” soruları belirtili nesneyi; “ne, kim” soruları da belirtisiz nesneyi belirler.

Örnekler:

1. *Yeşil pencereden **bir gül** at bana.*
2. *Onun neşesi daima **bu evi** sessizliğin fırtınalarından kurtarmıştır.*
3. *Fikret eline **fırça da** almıştı.*
4. *Bunu bana **bir çocuk** anlattı.*
5. ***Sırma bohçayı, altın kılıcı, murassa topuzu** sedirin üstüne bıraktı.*
6. *Alçak düşman, **bu güzel memleketi** topa tutmuş, zapta kalkmıştı.*
7. ***Ansızın bir çığlık, kendi sesine benzer bir feryat** işitmişti.*
8. *İstanbul fatihi, **büyük hükümdarlığını** böyle bir babanın oğlu oluşuna borçludur.*
9. ***Her doğan günün bir dert olduğunu**, insan bu yaşa gelince anlarmış.*

İlk iki cümlede görüldüğü gibi nesne fiile eksiz ya da yükleme hâli eki ile bağlanır. Eksiz olduğunda belirtisiz nesne, yükleme hâli eki aldığı anda ise belirtili nesne olur. Belirtisiz nesne yüklem yanına yer alır. Belirtisiz nesne ile yüklem arasında daimî bir ilişki vardır. Bu sebeple üçüncü cümledeki gibi da/ de, dahi, bile gibi kuvvetlendirme edatları ve soru eki dışında başka öge giremez. Yine beşinci cümlede olduğu gibi bir cümlede birden fazla nesne olabilir ya da altıncı cümlede olduğu gibi art arda sıralanmış cümlelerde nesne ortak olabilir. Bazen de cümlede nesnelere biri, yedinci cümlede görüldüğü gibi, diğerinin açıklayıcısı durumundadır. Sekizinci cümlede istisnai bir durum söz konusudur. Zira isim cümleleri nesne almaz, ancak burada olduğu gibi kural dışı durumlar da söz konusu

olabilir. Yine son cümlede görüldüğü gibi isim cinsinden kelime grupları cümlede nesne görevi üstlenebilir. Burada bir –tamlama grubu- görmekteyiz.

6.1.1.4. Yer Tamlayıcısı (Dolaylı Tümleç)

Cümlede yönelme (+A), bulunma (+DA) ve uzaklaşma (+DAn) bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Yükleme sorulan “kime, kimde, kimden, nede, nereye, nerede, nereden” sorularının cevabıdır.

Örnekler:

1. *Ormanlardan, derelerden, köprülerden, tepelerden, uçurumlardan şimşek gibi geçti.*
2. *Ben bizim dut ağacının dibinde, mahâlle çocuklarına, o günkü oynadığımız oyundan, sudan ve su kenarlarından bahsetmekteydim.*
3. *Derme çatma bir kır bahçesinde, genç bir dut ağacının gölgesinde oturdum.*
4. *Tek başına tek odalı bir evde otururdu.*
5. *Odalara çoktan karanlık basmıştır.*
6. *Sisli havalarda vapur ve sis düdüklarının seslerine dikkat ettiniz mi?*
7. *Bu ağaç, bin yıl boyunca bu topraklar üzerinde büyümüş, gelişmiş ve meyvelerini yetiştirmiştir.*
8. *İnsanoğlu bir tarihin, bir coğrafyanın, bir geleneğin, bir dilin, bir kültürün içinde yer alır.*

Yukarıdaki cümleleri değerlendirirsek yer tamlayıcısının şu gibi özellikleri söz konusudur:

Birinci ve ikinci cümlelerde görüldüğü gibi bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir. Yine üçüncü cümlede olduğu gibi bazı yer tamlayıcıları kendilerinden önce gelen yer tamlayıcılarının açıklayıcısı olabilirler. Bununla birlikte dört, beş ve altıncı cümlelerde olduğu gibi yönelme, bulunma, uzaklaşma hâli ekli tarz, zaman ve miktar zarfları yer tamlayıcısı değildir. Bazen de yedinci cümlede olduğu gibi art arda sıralanan bazı cümlelerde yer tamlayıcısı ortak öge olabilir. Yine son cümlede görüldüğü üzere isim cinsinden kelime grupları da yer tamlayıcısı olabilir.

6.1.1.5. Zarf Tümleci

Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tanımlayan cümle ögesidir. Yükleme sorulan “nasıl, ne zaman, ne ile, kim tarafından, kiminle, hangi şartlarda, niçin, ne kadar, hangi yöne” gibi soruların cevabıdır.

Örnekler:

1. Kurduğun devlet **asırlarca muzaffer** yürüdü.
2. Kapıcı **söylene söylene** içeri giriyordu.
3. Ankara, **uzun tarihin şaşırtıcı terkipleriyle** doludur.
4. **Karşılık gelmeyince**, Kerim Çelebi hayvanın başını çayıra çevirdi.
5. Ankara'ya geldiğinde Hacı Bayram'ı **müritleriyle ovada mahsul toplarken** gördü.
6. **Balkan harbinin sonunda, iki felaketli muharebe arasındaki o kısa, azaplı soluk alma yılının başında**, babamın memur bulunduğu bir şark sancağından dönüyorduk.
7. Bulutlar **bize küsünce** nehirler kurur, tarlalar ölür.
8. **İlâhî tabiatın ortasında bir buhurdan gibi tüten Bizans'a doğru** yürüdü.

Yukarıdaki örnekleri incelersek, ilk dört cümlede görüldüğü gibi isimler eksiz veya yön, eşitlik, vasıta hâli ve diğer bazı hâl ekleriyle; fiiller de zarf-fiil ekleriyle cümlede zarf görevi yaparlar. Yine dördüncü cümlede görüldüğü üzere cümlede zarf tümlecinin yeri değişebilir. Beşinci cümleye baktığımızda ise birden fazla ve ayrı görevde zarfın tümleç görevinde kullanıldığını görüyoruz. Altıncı cümlede olduğu gibi zarf tümleci art arda gelen cümlelerde ortak öge olabilir. Yine yedinci cümledeki gibi bir zarf diğerinin açıklayıcısı durumunda görev yapabilir ve son cümlede olduğu gibi zaman, tarz, sebep, vasıta, miktar, yön ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf tümleci görevi üstlenebilir.

6.1.2. Cümle Dışı Ögeler

Cümlenin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan öğelerdir. Buna göre hangi unsurlar cümle dışı öğedir bir değerlendirelim.

- a) Ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, cümle başı bağlaçlar cümle dışı öğelerdir.

Ey yüce Tanrım! Sen bilirsin onlara ne yapacağını.

Bilindiği gibi ilk şiiirler, asırlarca hattâ çağlarca musıkî aletlerinden çıkan seslerle birlikte söylenmiştir. (cümle başı bağlacı)

Bereket versin benim de düşünce saatlerim çok nadirdir. (cümle başı bağlacı).

- b) Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı öğedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz. Ki bağlacı da açıklama cümlelerinin başında yer almaktadır.

O gece, Allah inandırısın, hiç uyumadım.

Eski duvarlar, dikkat ettiniz mi, hep birbirine benzer.

Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.

- c) Cümle dışı öğeler cümlenin her yerinde başında, ortasında, sonunda

bulunabilir.

Varsın tan ağarmadan kumral saçın ağarsın.

*Ruhumun senden **İlâhî** şudur ancak emeli.*

Şu kopan fırtına Türk ordusudur, ya Rabbi!

*Akşamın en güzel saatindeyiz **çocuğum**.*

Evet, her şey bende gizli bir düğüm.

6.2. Kelime Grupları

Biz bu kısımda öncelikle kelime grubu kavramını açıklayacağız. Daha sonra da kelime gruplarının özelliklerini belirtip, tek tek kelime gruplarına örnek vereceğiz.

Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.

Kelime gruplarının özellikleri şunlardır:

a) Kelime grupları, cümle ve diğer kelime grupları içinde, tek kelime gibi; isim, sıfat, zarf ve fiil görevi yapar.

Dallarda uzanan hışırtılar, ağaçtan ağaca sürüklenerek, ormanın kızıl derinliklerinde kayboluyordu.

Bu cümlede birinci ve ikinci kelime grubu isim, ikinci kelime grubu zarf, üçüncü kelime grubu da fiil yapmaktadır.

b) Kelimelerin grup içindeki sıralanışı kurallıdır. Görev bakımından birbirine denk olmayan unsurların bulunduğu kelime grubunda ana unsur, genellikle sondadır. Fiile dayalı gruplarda bu düzen, aynı zamanda hareketin oluş sırasını gösterir. “gülü

koparıp koklayınca” kelime grubunda “kopar-” fiili “kokla-” fiilinden önce gerçekleştiği için, başta bulunmaktadır.

c) Kelime gruplarının diğer kelime ve kelime gruplarıyla ilişkisi grubun sonundaki hâl ekleriyle sağlanır. Hâl eki, bağlandığı kelimeye değil o kelime grubuna aittir.

Çalışan insan, kendi varlığında hüküm süren bir ahengi bütün kâinata nakleder.

Bu örnekte birinci kelime grubu ek almazken ikinci kelime grubu +i yükleme hâli eki, üçüncü kelime grubu ise +a yönelme hâli eki ile fiile bağlanmıştır.

d) Fiile dayalı sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil gruplarında fiilin anlamı, cümlede olduğu gibi özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci adı verilen öğelerle tamamlanır. Ancak bu gruplar yargı bildirmedikleri için cümle değildir.

Tarla yapmak için (z) / yaban ormanının bir parçasını (bln) / yakan (y).

Hazan yaprağı gibi (z) / titreyerek (y).

e) İki den fazla kelimeli kelime gruplarında iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan başka kelime grupları da bulunur.

Küçük odadaki mumun / soluk ışığı.

Yukarıdaki isim tamlamasının birinci ve ikinci unsuru sıfat tamlamasıdır. Yine küçük odadaki / mum tamlamasının da birinci unsuru “küçük oda” sıfat tamlamasıdır.

f) Kelime gruplarının vurgusu grubun yapısına göre değişir. Vurgu başta, sonda veya sondan bir önceki kelime üzerinde olabilir. Bazı gruplarda, bütün unsurların vurgusu aynıdır.

Şimdi de Türkçedeki başlıca kelime gruplarını örneklerle gösterelim.

Kimse duymaz çilesini tütmeyen ocakların. (İsim tamlaması grubu)

Üç günlük siyah bir ekmek parçası. (sıfat tamlaması grubu, ekmek parçası bu grup içinde yer alan bir isim tamlaması grubudur)

Unutmadım yolda kamlı gözlerdeki vefayı / Sabrından saray yapan sultanları bilirim. (sıfat-fiil grubu)

Başkalarının sözleriyle yetinmek, her konuda başkasının anlayışına, başkasının fikirlerine başvurmak, alışkanlıkların en kötüsü. (İsim-fiil grubu)

Çamlıca'nın bu asıl çevresine girer girmez, artık eniştemizin köşkünün tılsımlı duygularını tatmaya koyulurduk. (zarf-fiil grubu)

Kahve mahve yapmam sana ben. (tekrar grubu)

O, savaşta aslan gibi kardeşini kaybetti. (edat grubu)

Ne gülen, ne el sallayan ne de bir çift laf eden oldu. (bağlama grubu; ikinci ve üçüncü unsuru sıfat- fiil grubu)

Yunan muharebesi sıralarında Mehmet Emin Bey, Türkçe şiirlerini çıkardı. (unvan grubu)

Çivril yanında Düzbeli'de cereyan eden meydan muharebesini İkinci Kılınc Arslan kazandı. (birleşik isim grubu)

Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin? (ünlem grubu)

Yirmi beşinde şöhretin zirvesine erişen şair, elli beşinde unutulmuştu. (sayı grubu)

Kar gecelerden beri devam ediyordu. (birleşik fiil grubu)

Eğlenceye düşkünler, zamanlarını hep burada geçirirler. (kısaltma grubu)

6.3. Cümle Çeşitleri

Cümle çeşitlerini yüklemine, yüklem yerine ve anlam özelliklerine göre üçe ayırabiliriz.

6.3.1. Yüklemine Göre Cümleler

Yüklemine göre cümleler isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrılır.

6.3.1.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı taşır.

Örnek:

Doktorun içine birden bire bir hüznün çöktü.

En yakın zamanda seni arayacağım.

Mektubu ben değil, babam gönderdi.

6.3.1.2. İsim Cümlesi

Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir.

Örnek:

İnsan üç beş damla kan, / Irmak, üç beş damla su.

Her mimarî eser, millî hayatın bir koruyucusudur.

Babası, gözünü budaktan sakınmaz bir adamdı.

6.3.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Yüklemin yerine göre cümleleri kurallı ve devrik olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

6.3.2.1. Kurallı Cümleler

Yüklemi sonda bulunan cümleler, kurallı cümlelerdir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, genellikle cümlenin sonunda bulunur.

Örnek:

İstanbul peyzajındaki asil hüznü biz bu iki ağaçla çam ve fıstık çamlarına borçluyuz.

Körfezde bizim Haliç suyunun koyu durgunluğu var.

Geyik dağdan dağa atlarken güzel.

6.3.2.2. Devrik Cümleler

Yüklemi sonda bulunmayan cümleler devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkartma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer ögelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir.

Örnek:

Bir türkü söylüyorum güzelim gözlerine.

Git gide bir çığ gibi büyüdü kalabalık

Hepsini mi sıkayım yarım limonun Mansur Bey?

6.3.3. Anlamına Göre Cümleler

Anlamına göre cümleler olumlu, olumsuz ve soru cümlesi olmak üzere üçe ayrılır.

6.3.3.1. Olumlu Cümleler

Yargının gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. Böyle cümleler yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir.

Örnek:

İçimde sönük bir ümit yok değildi.

Çok çalıştı ve sonunda başardı.

Falakadan korkmayan, titremeyen yoktur.

6.3.3.2. Olumsuz cümleler

Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler yapmama, yapılmama, olmama bildirir.

Örnek:

Bu güler yüzlü adam ben değilim.

Ne şair yaş döker, ne âşık ağlar.

Salih'i artık çarşıda gören yoktu.

Artık onula görüşmeyeceğim.

6.3.3.3. Soru Cümleleri

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir.

Örnek:

Yalın ayaklarınla koştun mu tarla tarla?

Bizim evden görünüyor mu?

Acaba bu sudan kaplanlar mi içti?

Ne biçim dünyaya doğmuştum ben?

6.3.4. Yapılarına Göre Cümleler

Bu kısım Karahan (2005)'da bulunmamaktadır. Biz bu bölümü konumuz gereği ekleme ihtiyacı görüyoruz. Verilen bilgiler Sınav Dergisi Dershanesinin “Defter Kitap”(2007) olarak basılan ders notlarından alınmıştır.

Cümleler yapı yönünden üç kısma ayrılır:

6.3.4.1. Basit Cümle

Tek bir yargı bildiren cümlelere denir.

Örnekler:

Yorulдум.

Okyanusu geçtik.

Hayattaki tek amacı çocuklarını iyi yetiştirmektir.

6.3.4.2. Birleşik Cümle

Asıl yargıyı taşıyan temel cümle ile, yan yargıları taşıyan yan cümleciklerden oluşur. Üç çeşit bileşik cümle vardır.

a) Girişik Birleşik Cümle:

Yan cümlecığı fiilimsilerle kurulan cümledir. Fiilimsilerin oluşturduğu yan cümlecikler, kesin bir yargı bildirmediği için yan cümlecik adını alır. Yan cümlecikler, temel cümleyle bağlantı kurarken aynı zamanda temel cümlenin temel cümlenin bir ögesi olur.

Örnekler:

Merdiven **çıkma**k artık beni yoruyor.

Bu kente **yerleşme**yi artık düşünmüyor.

Sen **gittikten** sonra evden **ayrılmaya** karar verdik.

b) Koşullu Birleşik Cümle

Yan cümlecığı koşul anlamı bildiren bileşik cümlelere denir. Bu cümlelerde yan cümlenin yüklemi koşul eki (-sa / -se, ise) ile çekimlenmiştir.

Örnekler:

Hastaysa gelmesin.

Bugün yorulursan yazın rahat edersin.

O varsa, ben yokum.

c) İç İçe Birleşik Cümle

Bir cümlenin temel cümle içinde öge olarak kullanılmasıyla oluşan cümlelerdir. İç cümle yan cümle olarak temel cümlenin çoğunlukla öznesi ya da belirtisiz nesnesidir.

Örnekler:

Bakan, aylıklar yılbaşından önce verilecektir, dedi.

d) “Ki” li Birleşik Cümle

Yan cümlesi temel cümleye “ki” bağlacıyla bağlı olan bileşik cümlelerdir.

Örnekler:

Öyle sarhoş olsam **ki** bir daha uyanmasam.

Yeterince çalışmamış **ki** kazansın.

Öyle bir şey söyle **ki** herkes inansın.

6.3.4.3. Sıralı Cümle

Bir anlatım birimi içinde birbirine virgöl, noktalı virgöl ya da bağlaçlarla bağlanan cümlelere denir. Anlam ilgileri nedeniyle birbirine bağlanan bu cümleler kendi içlerinde basit ya da bileşik cümle özelliği gösterebilir. Sıralı cümlelerde, yüklemeler kişi ve zaman açısından birbiriyle uyum içindedir. Sıralı cümleler bağlantılarına ve öğelerinin ortak olup olmamasına göre ikiye ayrılırlar:

a) Bağımsız sıralı cümle

Bu cümlelerde öge ortaklığı yoktur.

Örnekler:

Oğullar öldü, analar gözyaşı döktü.

Süt almışsın, ama bu sütün tüketim tarihi geçmiş.

b) Bağımlı sıralı cümle

Ögelerinden biri ya da birkaçı ortak olan sıralı cümlelere denir.

Örnekler:

Geldiler, değiştiler, gittiler. (**gizli özne: O, ortak**)

Ağacı kurt, insanı dert yer. (**yüklem ortak**)

Hem öykü hem de roman yayımladı. (**özne ve yüklem ortak**)

6.4. Cümle Vurgusu

Cümle söz konusu olduğunda önemli olan bir mesele de cümle vurgusudur. Bir cümlede asıl iletilmek istenen, yükleme en yakın yerde bulunan ögeyle sağlanır. Buna cümle vurgusu denir. Cümle vurgusunu Akbayır (2007: 53) eylem cümlesinde ve ad cümlesinde olmak üzere ikiye ayırır.

6.4.1. Eylem Cümlesinde Vurgu

Eylem cümlelerinde vurgu, yükleme en yakın yerdeki ögededir. Cümlenin iletisi bununla sağlanır. Vurgu değiştikçe cümlenin iletisi de değişir.

Örnek:

*Dün, biri seni bana **okulda** sordu.*

*Okulda, dün biri seni **bana** sordu.*

*Bana, okulda dün biri **seni** sordu.*

*Seni, bana okulda dün **biri** sordu.*

*Biri, seni bana okulda **dün** sordu.*

6.4.2. İsim Cümlesinde Vurgu

Ad cümlelerinde vurgu, yüklem kendisidir.

Örnek:

O, akıllı bir çocuktur.

Bugün hava çok güzel. (-i)dir)

Yunus, Türkçenin kapısıdır.

7.0. BAĞDAŞIKLIK VE TUTARLILIK UNSURLARININ ALES-TÜRKÇE SORULARINA UYGULANMASI (YÖNTEM)

Bu kısımda ele aldığımız bağdaşıklık ve tutarlılık metin ölçütlerinden yola çıkarak oluşturmaya çalıştığımız çözüm modeli sınav tekniği olarak verilip, giriş bölümünde belirttiğimiz ALES-Türkçe soruları kategorilerinden her bir soru tipinde örneklere bu çözümlene tekniği uygulanacaktır. Ancak öncelikle vurgulamak istediğimiz bir önemli mevzu da “paragraf” konusudur. Zira ALES-Türkçe sorularının % 90’ı paragraf konusunu ele almaktadır. Bu açıdan paragraf konusuna açıklık getirip öyle uygulamaya geçeceğiz.

7.1. Paragraf Nedir?

Bu bölümde paragrafla ilgili ayrıntılı bilgiler Sınav Dergisi Dershanesi’nin “Defter Kitap” (2007) adıyla basılan notlarından alınmıştır.

Latince “para”(bölüm) ve “graf” (yazı) sözcüklerinden oluşan paragraf, yazı bölümü demektir. Kompozisyon terimi olarak “düşünce birimi” demektir.

Bir düşüncenin başlayıp bittiği yazı bölümüne paragraf denir. Konu ile ilgili yeni bir düşünceye geçmek, yeni bir paragrafa başlamaktır. Düşünce birimi diye de adlandırılan bu minik yazı, geniş bir yazıda olduğu gibi konunun ortaya atılması, açıklanması, sonuçlandırılması biçiminde yapısal bir düzene bağlıdır. Bu düzen şöyledir:

1. Giriş
2. Gelişme
3. Sonuç

1. Giriş bölümünün özellikleri:

a) Paragrafın ilk cümlesidir ve genellikle tek cümledir. Konunun ortaya atıldığı, paragrafa yön veren cümledir.

b) Dil ve düşünce yönünden kendisinden önce başka bir cümle olduğu kanısı uyandırmaz. Okuyucuya “ Bu konuda acaba daha önce ne söylendi?” gibi bir soru düşündürmez.

c) Kendisinden sonraki her cümle dil ve anlam yönünden bu cümleye bağlıdır.

d) Paragrafın giriş bölümünde bulunmaması gereken bağlayıcı ögeler şunlardır:

- Cümle başı bağlaçları: *hâlbuki, çünkü, yalnız, ancak, ama, fakat... vb.*
- Cümle başı edatları: *bunun için, buna karşı, bu nedenle... vb.*
- Bir önceki cümlede geçen kavram ya da sözlerin yerine onları karşılayan

zamirler: *bu, şu, o, öteki, ben... vb.*

2. Gelişme bölümünün özellikleri:

a) Giriş cümlesinde verilen konunun ayrıntılandığı, yardımcı düşüncelerle beslendiği, içinde bağlayıcı ögelerin bulunduğu cümlelerdir.

b) Bu bölümdeki her cümle önceki ve sonraki cümleye dil ve anlam yönünden bağlıdır.

3. Sonuç bölümünün özellikleri:

a) Bu bölümdeki cümle veya cümleler dil ve düşünce yönünden kendinden önceki cümleye bağlıdır.

b) Düşüncelerin tümevarım (özelden genele) yöntemiyle ele alındığı paragrafta bu bölümdeki cümle ana düşünce cümlesi özelliği taşır. Tümdengelim (genelden özele) yöntemiyle kurulmuş paragraflarda, kimi kez, giriş cümlesinin başka cümlelerle yinelenmiş biçimi gibidir.

c) Çoğu kez özet niteliği taşır; bunun için özet anlamlı açıklama bağlaçlarıyla

“Demek ki, bu sebeple, bu nedenle, kısaca, özetlersek, özetlemek gerekirse, sonuç olarak, yani... vb.” başlayan cümleler sonuç cümlesi olmaya uygundur.

Her eserin olduğu gibi her paragrafın da konusu vardır. Konu, üzerinde söylenen durum, olay, düşünce ya da duygudur. Paragrafta ana düşünce ise “Yazarın bu metni yazmadaki amacı nedir?” sorusunun cevabıdır.

7.1.1. Paragrafta Anlatım Biçimleri

İyi bir paragraf analizi için öncelikle paragrafın ne tür bir anlatım tarzıyla yazıldığını bilmek oldukça önemlidir.

1. Açıklama:

- Okuyucuyu bilgilendirme amacıyla yapılan anlatımlardır.
- Örnekleme, tanımlama, sayısal verilerden yararlanma, tanık gösterme gibi

yöntem ve tekniklerle desteklenir.

- Ders kitaplarında, konferanslarda, röportaj, anı ve benzeri edebiyat türlerinde

kullanılır.

2. Betimleme:

- Betimlemede amaç, okuyucuya kişilerin fiziksel ve psikolojik tasvirleri ile

ilgili izlenimleri aktarmak; canlı ve cansız diğer varlıkları, yerleri tanıtmaktır.

- Betimlemede yakından uzağa, uzaktan yakına, genelden özele, özelden genele

gidiş biçimlerde bir anlatım sırası uygulanır.

- “Nasıldır ?” sorusuna yanıt veren anlatımda betimleme özelliği vardır.

- Betimlemede sıfatlardan, zarflardan, benzetme ve karşılaştırmalardan

yararlanılır.

3. Öyküleme:

- Amacı olayları anlatmak, okuyucuyu belli bir olayın ya da olaylar dizisinin

içinde yaşatmak olan anlatımdır. Öykü, roman, tiyatro gibi türlerin iskeletini olay anlatımı oluşturur.

- İki türdür: Açıklayıcı öyküleme, bilgilendirme amaçlıdır. Tarih kitaplarında

bir savaşın anlatımı yahut cinayetin anlatılması bu türe girer. Sanatsal öyküleme, duygu, düşünce ve izlenimleri olaylardan yararlanarak anlatmayı amaçlar. Edebiyat eserlerindeki öyküleme bu türe örnektir.

4. Tartışma:

- Bir karşıt düşünce öne süren varmış da ona cevap veriliyormuş gibi

düzenlenen anlatımlardır.

- Yazar karşıt düşünceyi çürütmek, kendi görüşünün doğruluğunu kanıtlamak

amacındadır.

- Kanıtlayıcı örnekler verme, belgelere başvurma, tanık gösterme; konuşma

havasında cümleler, soru yöneltme, tartışmanın ikinci dereceden özellikleridir.

- Karşıt düşünce varmış izlenimi uyandırmadıkça bu özellikler anlatımı

“tartışma” saymak için yeterli olmaz.

7.1.2. Paragrafta Düşünceyi Geliştirme Yolları

Ele aldığımız dört ana anlatım biçiminin yanında anlatımın başka bazı yöntemleri vardır. Bu yollar açıklama, tartışma, betimleme, öyküleme anlatım biçimleriyle iç içe, onların yardımcısı olarak kullanılır. Bazen birkaçına birden paragrafta yer verilebilir.

1. Tanımlama: "...nedir?" sorusuna cevap olan bir anlatım tanımlama örneğidir.

2. Örneklendirme:

- Bir genel yargının ardından, o yargıyı desteklemek, somutlaştırmak için kişi, eser, varlık isimlerinin yer alması ya da aynı amaçla bir olgudan-olaydan söz edilmesidir.

- Çoğu kez örneklere, "*örneğin, sözgelimi, mesela...*" gibi bağlantı sözcükleriyle geçilir.

3. Tanık gösterme:

- Öne sürülen düşüncüyü güçlendirmek, benimsetmek, kanıtlamak amacıyla o konuda söz sahibi kişilerin görüşlerinden yararlanılmasıdır.

- Genellikle o kişilerin sözlerinden alıntı yapma biçiminde uygulanır.

4. Karşılaştırma:

- İki veya daha çok nesne, kavram, durum, olgu veya olayı aralarındaki benzerlikler ya da karşıtlıklar açısından birbiriyle kıyaslamaktır.

- Karşılaştırmada "*-e göre, -e bakarak, -e kıyasla, -den..., daha, en, ...ise*" gibi sözler, araç olarak kullanılabilir.

5. İlişki kurma:

- Karşılaştırılan, yaşanan bir durum veya olay ile daha önce yaşanmış ya da toplumun zaten haberdar olduğu bir başka durum arasında bağlantı kurmaktır.

- Bu bağlantı aradaki paralellik-benzerlik yönünden olduğu gibi bazen karşıtlık-farklılık açısından da olabilir.

6. Sayısal verilerden yararlanma:

- Düşünceyi, araştırmalara, istatistiklere dayalı sayısal verilerle destekleyerek açıklamaktır.
- Bu teknikte, tesadüfen kullanılmış bir iki sayıya değil, amaçlı olarak paragraf boyunca istatistiksel verilere yer verilir.

Artık çözümlene tekniğimizi anlatmaya başlayabiliriz.

7.2. Çözümleme Tekniği

7.2.1. Okuma Soruları

Sınavlarda verilen bir paragrafı anlamak demek verilen bütün kelimeleri kusursuz bir şekilde anlamak demek değildir. Önemli olan anlam bütünlüğünü fark etmek ve basit bir paragraf analizi yapabilmektir. Paragraf analizinin nasıl yapılacağı bu bölümde detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

ALES-Türkçe Okuma Soruları

1. Anlam bütünlüğünü bozan cümleyi atma
2. Verilen cümlelerle anlamlı bir bütün (paragraf) oluşturma
3. Paragraf tamamlama
4. Okuma parçasıyla verilen bileşke sorular

Okuduğunu anlama soru türleri dört farklı şekilde verildiğinden her biri kendi kategorisinde örneklerle değerlendirilecektir. Kesin yargıyı buldurmaya yönelik olarak hazırlanan soru kategorileri ise her ne kadar okuma sorularıyla aynı yöntemle çözülsün de içerikleri bakımından gösterdikleri farklılık sebebiyle ayrı bir bağlamda ele alınacaktır. Değerlendirmemize mantık soruları dâhil edilmemiştir. Çünkü bu tür sorular bireyin yorumlamasına yöneliktir.

7.2.1.1. Okuma Parçalarının Anlam Bütünlüğü

Okuma metinlerinde karşımıza çıkan her kelimeyi, terimi anlayabilirsiniz ancak verilen metni anlamak demek “ana fikri”, “konuyu”, “limiti”, “yorumu” ve verilen “yan anlamları” fark etmek demektir.

7.2.1.1.1. Ana Fikri Bulmak

Ana fikir, bir okuma parçasında verilen anlamın tamamını yöneten cümledir. Metinde verilen diğer tüm cümle ve fikirler ana fikri destekleyen ve orada verilmek istenen mesajı daha anlaşılır hâle getiren cümlelerdir. Bundan dolayı okuma parçalarını iki temel bölüme ayırabiliriz.

A. Ana fikir

B. Destek cümleler, sonuç cümlesi

Ana fikir cümleleri kendi içinde şu öğelere sahiptir:

- a) Bir konuya (parçanın kahramanı)
- b) Bir fikre (sıfatlar, zarflar)
- c) Bir limite¹⁰ (zaman, şahıs, belli bir yaş grubu vs.)

Ana fikir cümlelerinin özellikleri:

A. Ana Fikrin Cümledeki Yeri

1. En genel cümle ana fikir cümlesidir.

“Yaşam, güçlükler ve sıkıntılarla doludur.” cümlesi genel ifadeli bir cümledir. Ana fikir cümlesi metnin neresinde olursa olsun mutlaka anlam bakımından parçada verilen tüm cümleleri genel olarak kapsamak zorundadır.

2. Ana fikir yan cümleler içinde olmaz.

¹⁰ Limit demek yerine sınır demek istedik ancak “sınırlılık zarfları” ile bir anlam karışıklığına yol açmamak için limit demeyi tercih ettik.

Yan cümlelerde yarım bir yargı bulunduğu için ana fikir bulunmaz.

Beni arasın ki konuşalım.

Eğer çok çalışmazsa sınıfta kalacak.

Kariyeri olan bir adamla evlenmek istiyor.

3. Ara cümlelerde ana fikir bulunmaz.

Ara cümleler önceki ifadenin açıklama yapılan, ek bilgi veren durumunda oldukları için kesin bir yargı belirtmeler bile yorum belirttikleri için bu cümlelerde ana fikir bulunmaz.

Bütün arkadaşları, zaten pek arkadaşı da yoktu, kendisini bırakıverdiler.

O isterse-pek sanmıyorum ya-bu kitabı çevirebilir.

4. Ana fikir, birden fazla konu içerebilir.

Dil öğretiminde hem okuma hem de yazma önemlidir.

Bu tür ana fikir cümlelerine veya giriş cümlesine sahip olan bir metinde, bahsedilen konuların tek tek sıralanıp açıklanmasını bekleriz. Devamındaki ifadeler bu cümledeki iki unsuru da destekler nitelikte gelişir.

5. Ana fikir paragrafın başında, ortasında, sonunda veya yaygın olarak paragrafta bulunabilir.

- Ana fikir başta:

I Sanıldığıının aksine bilgisayar ve internet düşünceyi yükseltici değerler taşıyor. II Hattâ, tıpkı stadyum gibi bazı insanları ilkelleştiriyor, barbarlaştırıyor. II Gazeteleri internet aracılığıyla okuyan bazılarının, tribünden hakeme, futbolculara küfür eder gibi küfrettiklerini gördüm ve dondum kaldım. IV Tabii yazarın eli kolu bağlı, kendileri istedikleri gibi hareket etmekte serbestler. V Karışan görüşen, en azından şöyle bir ayıplayan yok. VI Kendilerini tanımlamalarını isterseniz, büyük olasılıkla özgürlükçü-demokrat olduklarını iddia edeceklerdir. VII

Ama yazar ve onun düşünceleri hakkında ufak bir araştırma yapmaya katlanamazlar. VIII Stad zorbasına dönüşmek varken kolayca, ne gereği var şimdi değil mi? (ÖSS 2006)

- Ana fikir ortada

*I İlk fotoğrafımı çektiğim günden beri bir heyecan ortamında yaşadığımı söyleyebilirim. II Fotoğraf, teknik bilgi, malzeme, zaman, para, deneyim, sabır, şans gibi birçok faktörle ilişkilidir. III **Ama fotoğrafçılıkta, verimi arttıran ve başarının kapılarını aralayan heyecandır.** IV Yol hazırlığı yaparken, konu ararken, çekim hazırlığında heyecandan heyecana geçersiniz. V Deklanşöre basıp fotoğrafı çektiğinizde heyecan bitti sanmayın; filmlerin banyodan gelmesi, fotoğrafların basılması, sergi ya da albüm hâline gelmesi aşamalarında değişik heyecan dalgalarıyla çalkalanır durursunuz. (ÖSS 2004)*

- Ana fikir sonda

*I Çocukları okumaktan soğutan bir neden de öğretici olmayı her şeyin başında tutmamızdır. II Ders vermeyen hem de bunu açık seçik yapmayan hiçbir yazınsal yaratı, ana dili öğretiminde yer almaz; çünkü yazıların seçiminde, işlenişinde temel ölçüt ders vericiliktir. III Bir yazı, bir şiir ne denli güzel, renkli bir yaşantı birikimiyle yüklü olursa olsun ders vermiyorsa hiç değeri yoktur. IV **Oysa bu konuda Goethe şöyle der: “Yalnızca ders vermekle kalan, duygu dünyasının sınırlarını genişletmede hiçbir katkısı olmayan kitaplardan nefret ederim.”** (ÖSS 2003)*

- Ana fikir yaygın

I Kimi yazarlar, kendi yaratma yöntemlerini açıklarken, gerçeğe her yönüyle bağlı kaldıklarını, gerçeği eksiksizce yansıtmayı yazarlığın temel ilkesi saydıklarını söylerler. II Düşsellikten kaçındıklarını, söz arasında özellikle belirtmeye özen gösterirler. IV Yazdıklarıyla yaşananlar arasındaki ilişkiyi vurgulamaya çabalarlar. V Dahası, bir romancıdan, öykücüden çok, bir tarihçi, toplumbilimci, ruhbilimci gibi davrandıklarını söyleyenler bile vardır. (ÖSS 2002)

Parçanın ana düşüncesi paragrafin tamamına yayılmıştır: Yapıtların içerik yönünden yaşama sıkı sıkıya bağlı olması gerekir.

6. Düşünceyi geliştirme tekniklerinin uygulandığı paragraflarda ana düşünce şu şekilde bulunur:

- Tanımlama cümlesiyle başlanan bir paragrafta ana fikir ilk cümle ile bağlantılıdır

Belli bir durumdan başlayarak sonlu sayıda adımda belli bir sonucu elde etmenin yöntemini tarif eden iyi tanımlanmış kurallar kümesine algoritma denir. Algoritma bilgisayar programcılığının temelidir. Mantığa dayalı bir düşünme ve çözüm üretme metodudur Algoritmalar özel durumlara çözüm sunmaz. Genel çözümlerin işlem basamaklarını içerir İyi bir algoritma en kısa zamanda işlem yapacak, en az bellek kullanacak ve bilgisayar kaynaklarını en az tüketecek biçimde oluşturulmalıdır Problemin çözümü için birden çok işlem basamağı ve sıralama yapılabilir Ancak işlem basamakları iyi belirlenmediğinde program çalışmaz, hata verir ya da sonuç hatalı olur. (ALES Kasım 2007)

Bu soru paragrafının ana fikri tanımlama cümlesinde yatmaktadır. “Algoritma, bir işi gerçekleştirmek için yapılması gerekenleri içerir.”

- Paragrafta tanık göstermeye başvurulmuşsa ana fikir, alıntı cümledir.

Montaigne, “Yolda karşıma ilk çıkan insanla konuşur gibi yazmalı.” der. Onun denemelerinin 16. Yüzyıldan bugüne kalmasında, hiçbir zaman güncelliğini, sıcaklığını yitirmemesinde bu özelliğin etkisi büyüktür. Yapaylıktan, bilgiçlikten, sıkıcılıktan kaçmıştır. Yalnızca kendinden söz etmiş ya da yalnızca kendinden söz ediyor havası vermiştir. Yalın, rahat, karşısına ilk çıkan insanla konuşur gibi yazarak çağında, daha doğrusu bütün çağlarda, insanın iç evrenine inmenin yolunu bulmuştur. (ALES Mayıs 2008)

- Örneklendirme tekniğinin kullanıldığı bir paragrafta ana fikir örnekten önceki cümle ana düşüncedir.

Bazı olayların nasıl adlandırıldığına bakarak dünyanın neresinde, Doğu'da mı, Batı'da mı olduğumuzu çıkarabiliriz. Örneğin, 29 Mayıs 1453'te yaşanan olay Batılılar için Constantinople'un düşüşü, Doğulular için İstanbul'un fethidir. (ALES Nisan 2007)

- Tartışma paragrafında ana fikir ya ortada ya da sondadır.

*İnsanların istedikleri noktaya “vardıklarını” düşünmelerini anlamıyorum. Havaalanlarına özgü kalmalı bu söz. Biri bir yere vardığını söylediğinde, içimden nereye, hangi araçla diye sormak geçiyor. **Daha ileriye gidemeyeceğini bilenler, buldukları konuma varmış olmakla övünürler.** (ALES Aralık 2006)*

- Karşılaştırma tekniği uygulanan bir paragrafta ana fikir karşılaştırmalar arasındaki fark ya da benzerliktir.

*Dünyanın en üstün askerlerinin hangi ulustan olduğu sorusuna Napolyon “**Sezar komutasında Romalılar, Hannibal komutasında Kartacalılar**” diye cevaplar ve ekler: “**Eh, benim Fransızlar da fena değil**”. (ALES Aralık 2006)*

Görüldüğü üzere bu örnekte komutanlar ve askerleri kıyas edilmiştir. Ana fikir ise “Orduların başarısında komutanın rolünün önemli olduğu” dur.

B. Ana Fikir İçinde Bulunan Ögeler

1. Konu (parçanın kahramanı)
2. Fikir - yorum (sıfatlar, zarflar)
3. Limit (zaman, şahıslar, belli yaş grupları... vb)

Ana fikir cümleleri içinde tüm bu ögelerin bulunması şart değildir. Ancak tüm ana fikir cümlelerinin bir konusu ve limiti vardır.

Örnekler:

Sigara içmek zararlıdır. (çok genel bir ifade)

Sigara içmek orta yaş erkekleri için zararlıdır.

Konu

limit

fikir

*Aynı konu ve fikir, farklı limitler.

*Sigara içmek **kadınlar** için zararlıdır.*

*Sigara içmek **hamile bayanlar** için zararlıdır.*

*Sigara içmek **çocuklar** için zararlıdır.*

Bu örneklerde konu ve fikir aynıdır. Ancak limitler farklıdır. Bu ana fikir cümlelerinden sonra gelen destek cümlelerin tamamı konu, limit ve fikir öğelerine uyumlu olmalıdır.

*Aynı konu ve limit, farklı fikirler.

*Kafein, insanlarda uyarıcı olması sebebiyle **dikkati artırır.***

*Kafein, insanlarda **uykusuzluğa sebep olur.***

Gereğinden fazla** alınan kafein, insanlarda **stres ve depresyona yol açar.

Görüldüğü gibi üç cümlede de konu (kafein) ve limit (insanlar) aynıdır, fikir değişmiştir. Ancak son cümlede dikkat çekici bir unsur da “gereğinden fazla” ifadesidir. Bu olumsuz fikri destekleyen bir olumsuz yorum ögesidir.

7.2.1.1.2. Fikir ve Yorum Belirtmek Hakkında Ek Bilgiler

Paragrafın tamamını yöneten ana fikir cümlesinin önemli parçalarından biri olan “fikir (yorum)” ögesi cümle içinde birkaç farklı şekilde verilebilir.

1. Sıfatlar aracılığıyla yapılan yorumlar

- Sıfatlar cümleye “olumlu-olumsuz, güzel-çirkin, iyi-kötü” gibi anlamlar kattıkları için genellikle ana fikir cümlesinin en güçlü öğelerinden biridirler.

Olumlu anlam: *Kafein vücut için **yararlı** bir maddedir.*

Olumsuz anlam: *Kafein vücut için **zararlı** bir maddedir.*

- Sıfatları pekiştiren sözcüklere oldukça dikkat edilmelidir: çok, gereğinden fazla, iyi, en iyi, birkaç, son derece, biraz... gibi.

Örnek:

*Emre Aydın **bir** sanatçıdır.*

*Emre Aydın **iyi bir** sanatçıdır.*

- Seçeneklerde karşılığı olmayan sıfatlar elenir.

Bir cümle içinde kullanılan sıfat, ait olduğu cümleye yorum kattığı için, paragraf sorularının seçeneklerinde verilen sıfatlar tespit edilmelidir. Bir seçenekte bir sıfat haricinde verilen bilgilerin tamamı doğru da olsa, sıfatın kattığı yorum yanlış ise, bu seçenekte elenmelidir.

M.Ö. 3000 yıllarına uzanan tarihiyle Anadolu'nun eski hâlklerinden olan ve özgürlüklerine düşkünlükleriyle ünlenen Likyalıların yerleşim yerlerinden biri de Hoyran'dır. / Bir antik çağ araştırmacısına göre, Akdeniz'e hâkim bir tepecikte bulunan bu ören yerinin adı "Yüce Ana Tanrıça Ülkesi" anlamına geliyor. / Antik kentin binlerce yıllık hikâyesini anlatan kalıntılarla dolu alanın bir bölümü köy evleriyle iç içe bulunuyor.

Bu parçadan aşağıdaki sonuçlardan hangisi çıkarılabilir?

- Likyalılara ait kalıntıların onlar hakkında bilgi verdiği
- Likyalıların benzer özellikte, çok sayıda yerleşim yeri kurduğu
- Likyalıların savaşçı bir yapıya sahip olduğu
- Günümüzde yapılan evler nedeniyle antik kentin giderek yok olduğu
- Likyalıların yaşadıkları her kente tanrılarından birinin adını verdiği (ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Görüldüğü gibi seçeneklerde Likyalıları tanımlayan B şikkındaki "çok sayıda yerleşim yeri" kurmak ve "savaşçı bir yapı" ya sahip olmak sıfatları verilen metinde geçmemektedir. Bu sebeple B ve C seçeneği tereddüte düşmeden elenmelidir. Sorular metne göre cevaplanır. Metin ne diyorsa doğru odur. Metindeki herhangi bir kelimeyi yok sayamayacağımız gibi, metne de herhangi bir kelimeyi ekleyemeyiz.

2. Zarflar aracılığıyla yapılan yorumlar

• Zarflar da sıfatlar gibi anlamı etkileyen bir rol üstlendikleri için, bu ifadelerin de paragrafta verilen referans cümlelerce karşılanması gerekir.

Olumlu anlam: Sevdiği işi neşeye yapardı.

Olumsuz anlam: Tanımadıklarıyla konuşmak şöyle dursun, korkarak yaklaşırdı.

• Sıklık zarfları, anlamı daraltan veya genişleten zarflar ve dikkat çekmek için kullanılan diğer zarflar da cümlelere yorum katan ifadelerdir.

Bu tür yorumları içinde bulunduran seçeneklerin de doğru olup olmadığına referans cümlelere bakılarak karar verilir. Referans cümlede karşılığı olmayan zarfları içeren cümle doğru bile olsa yanlış zarf tanımlamasından dolayı elenir.

Örnek:

Uçurtma Asyalıdır. Doğuda uçurtmanın ruhu olduğuna inanılır. İpi kopmuş bir uçurtma Batıda çocukları ağlatır; oysa Çin’de dehşet yaratır. Irmakların taşacağına, tarlaları sel alacağına, Çin’in pirinçsiz kalacağına inanır Çinliler. Budist rahipler her gittikleri yere inançlarıyla birlikte, Çin’den çıkan bu kutsal oyuncacı da götürürler. (...) (ALES Aralık 2005)

Bu parçada uçurtmayla ilgili olarak hangisine ulaşamaz?

A) İlk kez Budist rahipler tarafından yapıldığı

ÇÖZÜM

Bu cümleyle ilintili olan referans cümle “Budist rahipler her gittikleri yere inançlarıyla birlikte, Çin’den çıkan bu kutsal oyuncacı da götürürler.” dir. Ancak burada “ilk” lafı geçmemektedir. O sebeple cümle “olumsuz soru köküne de dayanılarak” doğru cevaptır.

1959’da Hindistan başbakanı Nehru bir konuşmasında, “Nüfus kontrolü bizim tüm sorunlarımızı çözmez; ama öteki sorunlarımız da bunsuz çözülemez.” demiştir.

Nehru bu sözüyle ne anlatmak istemiş olabilir?

A) Sorunların çözümüne ilgili görüş ayrılıkları olduğu

B) Bugüne dek denenmiş çözümlerin başarısız olduğu

- C) Nüfus artışını yavaşlatmak için alınan önlemlerin **yetersiz** kaldığı
- D) Bazı sorunların ikinci planda kalmasının ülkenin gelişmesini engellediği
- E) Nüfusun fazla olmasının sorunların çözümünü çok zorlaştırdığı (ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Seçeneklere baktığımızda B şıkında “bugüne dek” bir zaman ifadesi bulunmaktadır. Ancak bu zaman zarfı verilen metinde görülmemektedir. Bu sebeple B seçeneği elenir. Yine C şıkındaki “yetersiz” zarfı metinde yer olmadığından bu seçenek de elenir. Görüldüğü gibi metinde geçmeyen zarflar seçeneklerde bulunuyorsa o seçenekler elenir. Metnin bize yol gösterdiğini asla unutmamalıyız.

- Seçeneklerde en çok dikkat edilmesi gereken zarf türü “anlamı daraltan” zarflardır. Korkmaz (2003) bunlara “sınırlama zarfları” adını verir. “sadece, ancak, sadece, yalnızca, artık, tek başına”

*Bunu **sadece** meraktan soruyorum.*

***Yalnız** bende mi sorun var.*

*Ali bunu **ancak** düşünerek buldu.*

*Bugün buraya **sırf** sizi görmeye geldim.*

*Şimdi **artık** beni dinlemelisin.*

*Bu savaştan **tek** başına galip çıkan bir imparatorluk, Osmanlı.*

İlk insan ancak göz göze geldiğinde sözle haberleşebiliyordu. Telefonla birlikte uzak mesafelerle sözle haberleşme olanağı doğdu. Bilgisayarımıza yerleştirdiğimiz cihazlarla tekrar göz göze gelip konuştuğumuz günlere dönüyoruz. Günlük yaşantımızda yazının ağırlıklı yeri, belki uygarlığımızda bir ara dönem. Asırlarca mektuplaştıktan sonra, telefonla, kolayca silinen elektronik postayla tarihçilerin kıymetli malzemelerinden biri olan ve kendine özgü bir edebî tür sayılabilecek mektuplar tarihe karıştı. Eskisinden daha çok haberleşiyoruz. Yazdıklarımızı ve

yaptıklarımızı dijital ortamlarda her zamankinden daha çok kayda geçirebiliyoruz. Aynı zamanda bu kayıtları kolayca ve çabucak yok edebiliyoruz. Yazdıklarımızı oluşur oluşmaz sildikçe geçmişimizden iz bırakmıyoruz.

50. Aşağıdakilerden hangisi, yazarın bu parçada yakındığı durumlardan biridir?

- A) İletişim teknolojisindeki gelişmeleri izlemenin zor olması
 B) **Sözle iletişim sağlamanın ancak** bazı cihazlarla mümkün olması
 C) Belgelerin dijital ortamlara kaydedilmesi
 D) Yazılı iletişimin giderek azalması
 E) Eskiye oranla daha az sayıda belgenin saklanması (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Anlamı daraltan kelimeler oldukça önemli birer “vurgu” ifadesidir. Zira bu kelimeler seçenek eletebildiği gibi bazen de doğru seçeneği direk bulmamızı sağlar. Bu parçada “ancak” kelimesi anlamı daraltan bir ifadedir. Seçenekte de “ancak” ifadesi geçmektedir. Bu da anlamı daraltmaktadır. Ama metinde geçen “ancak” ifadesi “ilk insan” için bir vurgudur. Seçenekteki “ancak” ise genel bir ifade olarak kullanılmış, metinden ayrı bir anlam daralmasıdır. Bu sebeple B şıkkı elenir.

- Sıklık zarflarıyla yapılan yorumlar

Sık sık	Sık sık ziyaretime gelirdi.
Sürekli	Akşam saatlerinde trenler birbiri ardına kalkar.
Devamlı	Kocasına bazı bazı kızar, bize gelirdi.
Birbiri ardınca	Bir daha buralara hiç uğramadı.
Gene	
Yine	
Ara sıra	
Arada sırada	
Bazı bazı	
Arada bir	
Hemen hemen hiç	

Hiç

- Miktar zarflarıyla yapılan yorumlar

Bu sözcükler ilgili isim hakkında “az-çok-biraz” gibi bilgiler vererek anlamı genişletir veya daraltırlar.

Bazen miktar zarfları da cümleye olumlu ya da olumsuz anlam yükleyebilirler. Cümleye kattıkları anlam sayesinde yazarın, anlatılan konuya bakış açısını ve yorumunu öğrenebiliriz.

Miktar zarfları: az, çok, azıcık, aşağı yukarı, epeyce, fazlasıyla, kıt, tamamiyle, daha çok, biraz, iki kat, misil, bol bol, bu derece, son derece, aşırı, ekseriya, kadar.

*Bu iş onlara **iki misline** patlamış.*

*Artık Oğuz **bol bol** Türkçe konuşuyordu*

*Bu yıl ki mahsul **iki kat** artmış diyorlar.*

***Bu derece** sorumsuz bir adama nasıl güvenebilirim*

*Seçeneklerde karşılığı olmayan miktar belirteçleri elenir.

7.2.1.1.3. Anlama Yön Veren İfadeler

Bir okuma parçasında ya da paragrafta anlatılan olayların oluş sıralarını göstermek için farklı yapılar kullanılabilir. Bu ifadelerin metin içinde fark edilmesi ile olayların oluş öncelikleri ve sonralıkları anlaşılır.

A. Önce Anlamı Verenler: önce, bundan önce, ilk önce, ilk defa, ilk çağlarda, daha önceleri, önceden, ilk kez, evvel, bundan evvel, evvelce, şimdiye kadar, günümüze kadar, ilk defa, ilkin, geçmişte, o zamana kadar, ilk çağlarda, -den önce, başlangıçta, -ın başında, en başta, en önce, başlarda, erkenden.

B. Sonra Anlamı Verenler: sonra,-den sonra, biraz sonra, az sonra, bundan sonra, daha sonra, sonunda, en sonra, sonraları, nihayetinde, şimdi, şimdilerde, şimdiden sonra, -den itibaren, gelecekte.

C. Aynı eş zamanda Anlamı Verenler: o sırada, bu sırada, bu arada, aynı zamanda, -dığı zaman, -(i)ken, şu anda, esnasında, günümüzde, bugün.

Coğrafyacılar, tarih boyunca pek çok farklı rol üstlenmişlerdir. Önceleri bilinmeyen bölgeleri tanıtan kâşifler, coğrafi olguları kaydeden haritacılar; daha sonraları yeni araştırmalar için kullanılacak bilgileri derleyip düzenleyen bilginler; günümüzdeyse insanların dünyayı daha iyi tanıyıp anlamalarına yardımcı olan öğretmenler olarak görülmüşlerdir.

Coğrafyacıların üstlendikleri rolün bu parçada sözü edildiği gibi değişmesinde temel etken aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Keşfedilen bölgelerde yerleşimler kurulması
- B) Bilgi ve teknoloji düzeyinin yükselmesi
- C) Coğrafyanın farklı alanları olan bir bilim dalı olması
- D) Coğrafyayla ilgilenen kişi sayısının azalması (ALES Nisan 2007)
- E) Merak ve isteklerin değişmesi

ÇÖZÜM

Bu örnekte de görüldüğü gibi “önceleri” ifadesi “tarih boyunca” ifadesi üzerinden bir başlangıç, öncelik bildirmektedir.

7.2.1.1.4. Bağlantı Kuran İfadeler

A. Bir Fikre Atıfta Bulunan İfadeler: -e göre, ile ilgili, ile ilgili olarak, hakkında

B. Başkasının fikrini ve görüşlerini gösteren fiiller: iddia et-, vurgula-, inan-, destekle-, göster-, anla-, düşün-, reddet-, kabul et-, savun-. (örnek vermeyi unutma)

C. Zıtlık bağlaçları ile konunun akışını değiştirme:

Paragraflarda zıtlık veya tersi durum gösteren bağlaçlar ile anlamın yönü değişebilir. Anlamın akış yönünde yapılan değişiklik sadece olumlu- olumsuz olması yönünde değildir.

Zıtlık bağlaçları: aksine, ama yine de, ama, ancak, fakat, başka bir deyişle, diğer taraftan, -e karşın, -e rağmen, -dığı hâlde, oysa, oysa ki, hâlbuki, -(i)se de, lâkin, ne var ki, yalnız, başka bir açıdan, diğer bir durum da.

7.2.1.1.5. Verilen Konu Ögesini Sınırlamak

Ana fikir cümlelerinde verilen konuyu anlam bakımından daraltmak da mümkündür. “Genel” ve “özel” kavramlar arasındaki ayırım olarak da bilinen bu konu üzerinde dikkatle durulmalıdır.

ALES –Türkçe sorularında “anlam bütünlüğüne neden olan cümleyi bulma”, “paragrafta verilen yere getirilebilecek en uygun cümleyi bulma”, “verilen cümlelerden anlamlı bir bütün oluşturma” sorularında dikkat etmemiz gereken hususlardan biri, ana cümlede verilen konunun ne kadar genel veya ne kadar özel olduğudur.

Soruda verilen metin “genelden özele” veya “özelden genele” doğru sıralanmış olarak verilmelidir. Konu tamamen genel olarak da okuma parçasında verilebilir. Bu sıralamaları bozan cümle anlam bütünlüğünü de bozar.

Paragraf sorularının seçeneklerinde verilen bilgilerin de genel-özel olma bakımından değerlendirilmesi gerekir. Nasıl sıfatların doğru olup olmadığına bakılıyorsa, seçeneklerde verilen isimlerin de paragrafta verilen referans cümlelerdeki kadar genel mi veya özel mi olduğuna bakılır. Uygun olmayan seçenek elenir.

A. Sıfatlar ve Sıfat Cümlecikleriyle Anlam Daralması

Bir ana fikir cümlesinde veya metinde bahsedilen konunun daha dar bir anlama indirilebilmesi için sıfatlar kullanılabilir.

Sıfatlar isimleri nitelemenin yanı sıra anlamın ne kadar geniş ve dar olduğunu da belirtirler.

Örnekler:

- İnsanlar —————> **Bazı** insanlar
- Durumlar —————> **Özel** durumlar
- Olaylar —————> **Belli başlı** olaylar

Sıfat fiillerle de anlam daralması olur.

İnsanlar —————> Düşündüklerini aktarabilen insanlar

Tanıdık insanlar

B. Anlamı Genişleten İfadeler

Belirsizlik sıfat ve zamirleri anlamı genişletirler. İnsan, adam, şey, kalabalık, kimse, bir, hiç kimse, geneli, hepsi, tümü, toptan, çocuk, her, hiçbiri, hiçbir.

Örnek:

Bir insan bazen çok şey demektir.

Herkes bunu bilmeli.

Her öğrenci geleceğe yatırımdır.

Toptan ölümler son zamanlarda canımızı sıkıyor.

Bir yazar, “Yazdıklarımı dağdaki çoban da anlasın, profesör de yavan bulmasın.” diyordu. Mevlana’nın dile getirdiği bir başka gerçeği de göz ardı etmeyelim. “Anlattıklarımız, karşınızdakinin anlayabildiği kadardır.” Evet, sorun, dönüp dolaşıp anlayabilmekte düğümleniyor.

Bu parçadan aşağıdakilerden hangisi çıkarılabilir?

- A) Kişilerin kavrama düzeyleri birbirinden farklıdır.
- B) Herkesin anlayabileceği biçimde yazmak çok zordur.
- C) Söyleneni ya da okunanı anlamada kişinin mesleği belirleyicidir.
- D) Bireyin kavrama yetisinin gelişmişliği, sorunların çözümünde işe yarar.
- E) Anlamada alışkanlıkların etkisi büyüktür. (ALES 2009 Mayıs)

ÇÖZÜM

Bu paragraftaki “bir yazar” ifadesi bütün yazarları kastetmektedir. “Bir” ifadesi anlam genişlemesi yapan bir ögedir.

C. Verilen Konu Ögesini Zaman İle Sınırlamak

Bir paragrafta bahsedilen konunun zaman bakımından bütün olması gerekir. Bundan dolayı okuma sorularında verilen metnin zamanı tespit edilmelidir.

Karşımızdaki paragrafta anlatılan konuların tümü geçmiş zamanda ise, sorularda verilen seçeneklerin de geçmiş zamanda olması gerekir.

Bundan dolayı “paragrafta zaman uyumu” diye de adlandırılabilen bu hususa dikkat edilmelidir.

7.2.1.1.6. Destek Cümleler

Bir okuma parçasında verilen ana fikrin gerçekliğini göstermeye yarayan tüm ifadeler “destek cümleler”dir.

Destek cümleler ana fikir cümlesi içinde verilen konu, fikir ve limit sınırlamaları içerisinde olmalıdırlar. Bu sınırları aşan her cümle anlam bozukluğuna neden olur.

Destek cümleler şöyle sınıflandırılabilir:

- a) Bağlaçlar
- b) Zarflar ve zarf fiillerle oluşan ifadeler
- c) Edatlar
- d) Anlam geçişini sağlayan sözcükler.

a) Bağlaçlar

Bağlaçlar ana fikir cümlesindeki tezi savunmak için oluşturulan destek cümleleri olabilirler. “ile, ve, ama, fakat, ya, ya da, veya”

Tarihte en büyük ordular büyük zafer kazanabilirler, ama bu zaferi devamlı kılmadıkça asıl mağlubiyete uğrayanlar onlardır.

b) Zarflar ya da Zarf fiillerle oluşan ifadeler

1) **Zaman zarflarıyla:** *önce, sonra, yakında, -den beri, birazdan, artık, şu anda, boyunca, ...-dığında, -dığı zaman, -(i)ken, -dıkça, -er...-mez, her zaman, henüz, hâlihazırda, hâlâ, çoktan, bazen, demin, doğru, -ekadar, yıllar yılı, şimdilik, bu sefer, ...içinde, -alı/-eli, -ınca/-ince* gibi.

2) **Yer ve yön zarflarıyla:** *arasında, ardında, arkasında, dışarı, dışarıda, dışarıya doğru, derinden, geri, ileri, ileri geri, öbür tarafta, önde, önünde, öne doğru, tepeden tırnağa, her yer, hiçbir yer, uzaktan, uzak, tam karşısı, -a doğru* gibi.

3) **Sebeup bildiren zarflarla:** *bundan dolayı, çünkü, -dan, bu yüzden, bu sebeple,*

diye, onun için, için gibi.

4) **Beklentinin tersi beklenmeyen durum:** rağmen, karşın, -mamasından dolayı, mamasına rağmen gibi.

5) **Zıtlık bildiren zarflar:** -nın karşısında

6) **Kesinlik bildiren zarflar:** asla, kesinlikle, katiyyen, gerçekten, hakikâten, er geç, elbet, elbette, yüzde yüz, mutlaka, muhakkak, şüphesiz, kuşkusuz, zaten gibi.

7) **Olasılık ve şüphe:** belki, galiba, ihtimal, farz edelim, tut ki, varsay ki, ola ki, acaba.

“-ebilmek” yeterlilik fiili de olasılık bildirir.

8) **Amaç bildiren zarflar:** amacıyla

9) **Koşul, dilek:** keşke, eğer, inşallah.

10) **Derecelendirme:** daha, fazla, ilk defa olarak, en, çok, pek çok, daha çok, pek, ...-ca, hepsinden çok, az daha, çabuk, iyi, bu derece, o derece, son derece, iki kat, misli.

11) **Karşılaştırma:** -in kadar, -(i)se, -den daha, -nin aynısı, çok iyi.

c) Edatlarla Yapılanlar

1) **Aitlik:** ait, dair, ilişkin.

2) **Benzerlik, tıpkılık:** gibi, denli, misâli, daha önce belirtildiği üzere, bilindiği üzere.

3) **Vasıta:** ile, birlikte, beraber.

4) **Miktar:** kadar, derece, aşkın.

5) **Denklik, uygunluk:** göre, nazaran, oranla, üzere.

6) **Maksat, amaç:** -mak/-mek için, ötürü, -den dolayı, dolayısıyla, cihetle.

7) **Zıtlık:** karşılık, rağmen, karşı, buna mukâbil, karşın.

8) **Zaman:** önce, evvel, beri, sonra, itibaren, -dan başlayarak, -e kadar, -e doğru.

9) **Şüphe:** mi, ki.

d) Anlam geçişini sağlayan sözcüklerle yapılanlar

Bazı sözcük yapıları cümleler arasında anlam geçişini sağlarlar. Bazen şahısları, bazen bazı olayları ve hattâ bir önceki veya bir sonraki cümleyi kasteden sözcükler metin-paragraf içinde yer alırlar. Bu sözcükleri parçalarda görmek ve neleri kast ettiklerini bulmak sınavlarda oldukça önemlidir.

1) **İşaret sıfatları:** *bu, şu, o.*

2) **İşaret zamirleri:** *bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, öteki, beriki, ora, bura, şura.*

3) **Şahıs zamirleri:** *ben, sen, o, biz, siz, onlar.*

4) **Dönüştürme zamirleri:** *kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri.*

5) **İlgi zamirleri:** *benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki.*

6) **Belirsizlik zamirleri:** *biri, birisi, bizimiz, biriniz, birileri, diğeri, öbürü, diğerleri, başkaları, bazısı, kimisi, hepsi, çoğu, birkaçı.*

Bu ifadelerin hepsinin bir önceki yahut bir sonraki cümlede karşılığı olmalıdır. Aksi durumlarda bu cümleler elenir.

(I) Romanesk mimari, 10. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyıla kadar Avrupa sanatına yön vermiştir. (II) Avrupa kıtasının değişik bölgelerinde, değişik tarihlerde farklı özellikler gösteren bu tarz, başlangıçta, dinî propagandayı hedeflemiştir. (III) Bu devrin ürünü olan bütün sanat eserleri de bu yüzden yoğun bir dinî özellik taşımaktadır. (IV) Bu tarza yön veren kişiler din adamlarıdır. (V) Bu devirde yapılan savaşlar ve zor yaşam koşulları nedeniyle sığınacak bir yer arayan insanlara ulaşmak isteyen kilise çevreleri, kişisel yaklaşımlardan çok, toplumsal bir anlayışı tercih etmiştir. (VI) Dönemin bütün mimari ürünleri de böylelikle topluluklara hizmet edecek nitelikte büyük boyutlu yapılar olmuştur.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerden hangileri, kendisinden önceki cümlede belirtilenlere bağlı bir sonucu dile getirmektedir?

A) II. ve III. B) II. ve V. C) III. ve V. D) III. ve VI. E) IV. ve VI.
(ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Görüldüğü gibi romanesk mimari-bu tarz ifadeleri ve 10.yüzyıldan başlayarak 12. yüzyıla kadar- bu devrin ifadeleri arasında anlam geçişi vardır.

7.2.1.1.7. Derin Anlam

Paragraflar içinde buluna, küçük ama “derin anlam” üzerinde etkili olan bazı yapılar vardır. Bu yapılar yazarın olay veya olaylara bakı açısını gösterirler. Bu tür yapılar sadece paragraflar içinde değil aynı zamanda seçeneklerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu tür durumlarda paragrafa bakılır ve seçeneklerde verilen bu yapıların karşılıkları olup olmadığı incelenir.

- 1) **Usul, yapılış biçimi gösteren zarflar:** *hızlıca, kolaylıkla, temizce, yavaş yavaş, ağır ağır, sertçe, geç, erkenden, basitçe, zorlanarak, ağlaya ağlaya, inleyerek, koşa koşa, durmaksızın, durmadan, ısrarla, iyice, zekice, profesyonelce, ...vb.*
- 2) **Kısıtlayıcı zarflar:** *sadece, yalnızca, bir tek, tek başına, yalnız, sırf.*
- 3) **Bakış açısı gösteren zarflar:** *bence, -e göre, ile ilgili olarak.*
- 4) **Derece gösteren zarflar:** *çok, birkaç, yüksek derecede, son derece.*
- 5) **Dikkati bir noktaya çekme:** *çoğunlukla, dikkatle, özellikle, önemle, yani, önemli.*
- 6) **Tüm cümleyi niteleyen ifadeler:** *temel olarak, genellikle, genel olarak.*
- 7) **Yazarın bakı açısını gösteren ifadeler:** *kesinlikle, şüphesiz, bence, bana göre, beklentime göre, umut ediyorum ki, beni şaşırtan, hattâ, bile, ... vb.*

7.2.2. Soruları Kategorilerine Göre Çözümleme

7.2.21. Paragraf Tamamlama Soruları

Paragraf tamamlama soruları adayların rahatlıkla puan toplayabilecekleri bölümlerden birisidir. Okuma bölümlerinden birisi olan bu kısımda başarılı olabilmek için bağdaşıklık ve tutarlılık ilişkilerini iyi belirlemek gerekir.

Paragraflarda verilen metinler konu ve yorum bakımından bir bütündür. Bundan dolayı paragrafta verilen boşluklara getirilmesi gereken cümleler kendinden önce ve sonra gelen cümlelerle uyum içinde olmalıdır.

Teknikler ve Paragrafa Genel Yaklaşım

1) Paragrafın zamanı tespit edilir.

Verilen paragrafın zamanı tespit edilir ve seçeneklerde zaman bakımından uyumsuz olanlar atılır. Ancak paragrafta farklı zaman kullanımları varsa zaman bütünlüğü esasları aranmaz ve seçeneklerde zaman uyumuna göre eleme yapılmaz.

2) Anlam geçişini sağlayan sözcüklere bakılır.

Paragraflarda anlam geçişini sağlayan sözcükler soruda verilen boşluktan sonra verilmişse, bağdaşıklık ilişkisiyle bu soruyu çözebiliriz.

3) Paragrafın konusu (kahramanı) tespit edilir.

Paragrafın konusu tespit edilir. Konu dışına çıkan seçenekler elenir. Paragrafın bir konusu veya kahramanı vardır. Eğer konu olarak birden fazla özne veriliyorsa bu giriş cümlesinde verilir ve tüm cümlelerle desteklenir.

4) Paragrafta verilen yorum ögeleri belirlenir.

Paragrafta (eğer varsa) yorum belirten ögeler tespit edilir. Örneğin olumlu-olumsuz sıfatlar, zarflar paragraf içinde tespit edilmelidir.

a) Paragrafın tamamı olumsuz fikir veriyorsa, olumlu anlam verenler elenir.

b) Paragrafın tamamı olumlu anlam veriyorsa, olumsuz anlam verenler elenir.

c) Eğer verilen boşluktan önce ve sonra “olumlu-olumsuz anlam” arasında fark varsa bu geçişi sağlayan seçenek tercih edilmelidir.

5) Genel- özel kavramlara dikkat edilmelidir.

Paragrafta verilen boşluktan önce ve sonra bahsedilen konular genel-özel kavramlar olarak farklılık gösterebilir. Daha açık anlatmak gerekirse paragrafta boşluktan önce verilen kavramlar daha genel iken, boşluktan sonra verilen kavramlar daha özel ise arada bu geçişi sağlayan cümle doğru cevap olacaktır. Yahut da paragraftan boşluktan önce verilen kavramlar ve boşluktan sonraki kavramlar da genel ise aradaki kavram özel olamaz. Ayrıca:

a) Paragraf tamamlama sorularında, paragrafın ilk cümlesi de sorulabilir. Bu durumda bu cümlenin “en genel” cümle olması gerektiğini hatırlatmalı ve seçenekler arasından paragraftaki anlam ve kavramlardan daha özel olanı elemeliyiz.

b) Paragraf tamamlama gelişme bölümünde soruluyorsa genel olarak önceki cümlenin açıklanması, örnekleme, karşılaştırma gibi “ düşünceyi geliştirme” yöntemleri içeren cümleler ele alınır. Buna göre, ise, hâlbuki gibi bağlantı sözcükleri taşır. Cümle kendinden önceki ve sonraki cümleler arasında “köprü” vazifesi görür.

c) Paragraf tamamlama sonuç bölümünde soruluyorsa sonuç cümlesi paragrafın ana düşüncesini içerecek ya da ana düşünce başta veya ortada verilmişse, konuyu özetleyip sonuca bağlayacak genel yargıyı verecektir. Sonuç cümlesinde çoğu kez toparlayıcı bir bağlantı sözcüğü: “sonuç olarak, özetle, kısaca, özetlemek gerekirse, demek ki” gibi bağlaç, edat öbeği bulunur.

6) (+) (+) Paralel anlam ve (-) (+) zıt anlama göre eleme yapmak.

Boşluktan sonra verilen bağlaçlar da paralellik ve zıtlık anlamına göre seçenek eletebilir. “*Ek olarak, ilaveten, dahası, aynı zamanda, bunun yanında, bununla birlikte, bu sebeple, bundan dolayı, çünkü, böylece*” gibi bağlaçlar iki olumlu yahut iki olumsuz cümleyi birbirine bağlarlar. Yani cümleler arasında bir paralellik vardır. Paragraf tamamlamada boşluktan önceki veya sonraki kısım bu bağlaçlarla devam ediyorsa boşluktaki cümle bu bağlaçların bulunduğu cümlelerle anlam yönünden paralellik göstermeli. Bu paralelliği göstermeyen seçenek elenir.

Yine “*karşın, karşılığında, rağmen, aksi takdirde, başka bir deyişle, diğer bir taraftan*” gibi zıtlık belirten bağlaçlar ise biri olumlu diğeri olumsuz iki cümleyi bağladıkları için bu iki cümle arasında zıtlık ilişkisi vardır. Böyle cümlelerde ise verilen cümlenin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu tespit edilerek seçenek elenir.

Hüznün filmini çekseydim, Borçka'ya, Karçal Dağları'nın sisli doğasına giderdim.

(1) Aşkın filmini çekseydim, Eğirdir Gölü'nün gözlerden uzak koyu Akbük'e giderdim. (2) Bireysellikten toplumsallığa giden bir öykünün filmini çekseydim, Kapuzbaşı Şelaleleri'ne giderdim. (3)

I. Yaban güllerinden düşen damlaların nasıl bir çağlayana dönüştüğünü izlemeye.

II. Sonbaharın ıslak, sarı bir mendil gibi indiği o yamaçlara...

III. Baş başa vermiş kayıklar başrol oyuncular; dev kangal balıkları, sazlıklar ve su kuşları da diğer oyuncular olurdu.

Bu parçanın anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için 1, 2 ve 3 numaralarının yerine I, II ve III numaralı cümlelerden hangileri gelmelidir?

A) I II III

B) I III II

C) II I III

D) II III I

E) III II I

(ALES Kasım2007)

ÇÖZÜM

Bu tür paragraf tamamlamalarında verilen cümlelerle seçenekteki cümleler arasında bir tutarlılık olgusu olup olmadığına bakılmalıdır. Birinci cümledeki dağ kavramı ile seçeneğin ikinci cümlesindeki yamaç kavramı, ikinci cümledeki göl kavramı ile seçeneğin üçüncü cümlesindeki kayık, balık, sazlık ve su kuşları kavramları, üçüncü cümledeki şelale kavramı ile de seçeneğin birinci cümlesindeki çağlayan kavramı tutarlılık olgusu içinde bir uyum göstermektedirler. Bu sebeple cevap D'dir.

İyi bir öykü yazmak istiyorsan elinden geldiğince taklitten kaçın. - - - - - **İlk**

1

cümleden, neyi ne amaçla **anlatmak istediğin** anlaşılın. - - - - -Gereksiz yere **sıfatlar** kullanma. - - - .

2

3

I. İyi kurgulanmış bir öyküde **ilk cümle**, neredeyse son cümle kadar önemlidir

II. Kuvvetli bir etki yaratmak için **yeni ve farklı bir biçemin** olsun

III. Zayıf bir karakteri **ne kadar çok renkle süslersen süsle** inandırıcı olamazsın

Bu parçanın anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için 1, 2 ve 3 ile belirtilen yerlere I, II ve III numaralı cümlelerden hangileri getirilmelidir?

A) I II III

B) II I III

(ALES Kasım 2007)

C) II III I

D) III I II

E) III II I

ÇÖZÜM

Bu paragrafta da yine kavramlar arasında bir tutarlılık olup olmadığına bakılmalıdır. Seçenekte verilen birinci cümle genel bir ifadedir. Soruda verilen “ilk cümleden” ifadesini öncelikle tanımlayıcı bir cümle olması gerekmektedir. Bu sebeple birinci cümle bir nolu yere getirilmelidir. Yine “anlatmak istemek” “biçem” kelimesiyle “sıfat” kelimesi de “süs” kelimesiyle bir tutarlılık oluşturmaktadır. Bu tür sorularda tek yol göstericimiz karşımızdaki cümlelerin birbirleriyle bir tutarlılık ilişkisi oluşturup oluşturmadıklarıdır

Memleketimin bire bir yansımasıdır türküler. **Rize'nin horonu** deli gibidir yerinde durmaz, sürekli çalkalanır.- - - -. Mağrur bir duruşu vardır daima **İzmir** zeybeğinin.

1

----. Ve hüznün en içtenini sezersiniz **Kırşehir**'in bozlağında. ----.

2

3

- I. **Düşmanı biz döktük denize**, diye haykırırcasına
 II. Sanki **bozkırın** ortasındaki asırlık yalnızlıkları anlatır
 III. **Karadeniz**'in dev dalgalarıyla boy ölçüşür adeta

Bu parçanın anlamlı bir bütün oluşturabilmesi için 1, 2 ve 3 ile belirtilen yerlere I, II ve III numaralı cümlelerden hangileri getirilmelidir?

- A) I II III
 B) I III II
 C) II III I
 D) III I II
 E) III II I

(ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Yine bu soruda da Rize horonu-Karadeniz, İzmir-düşmanı denize dökmek, Kırşehir-bozkır kelimeleri arasında bir tutarlılık ilişkisi vardır. Bu tür sorular “metin dışı” diye adlandırdığımız diğer kavramlarla bir anlamda sizin tarih, coğrafya bilginizi ölçen sorulardır. Doğru cevaba ulaşmanız kendi bilgilerinizin doğruluğu ve tutarlılığı ile orantılıdır.

Anadolu, tarih boyunca **büyük ve güçlü toplumlara ev sahipliği yapmıştır**. **Bu yüzden** ülkemiz, **UNESCO Dünya Miras Listesi**'ne girebilecek **doğal ve tarihî güzellikler** açısından **çok zengindir**. **Ne var ki bu listeye** Türkiye'den **bugüne kadar yalnızca** dokuz yer kabul edildi. **Böyle bir listede** daha fazla **doğal ve tarihî güzelliğimizle** yer alabilmek bizim elimizde; ---- Türkiye'yi **listede** hak ettiği sıraya taşımamızın **o denli zor** olmadığını göreceğiz.

- A) **hangi ülkelerin hangi yapılarla** listede yer aldığını öğrenirsek
 B) **doğal ve tarihî dokumuza** bilinçli olarak sahip çıkıp bu konuda boş vermişlikten kurtulursak
 C) bunun için **geçmişimizle** olan bağımızı kuvvetlendirebilirsek
 D) **gelecek kuşaklara bu köklü geçmişi** aktarabilirsek

E) **turizm reklamlarına** daha fazla ödenek ayırırsak (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu soruda öncelikle tekrar edilen ögeler, vurgulu yapılar, bağlaçların altı çizilmelidir. Bu aşamadan sonra seçeneklere bakarsak, A seçeneğinde “hangi ülke, hangi yapıt” gibi ifadelerin metinde bir karşılığı yoktur; elenir. C seçeneğinde de “geçmişimiz”den bahsedilmektedir. Ancak metinde geçmişle ilgili bir ifade yer almamaktadır; elenir. D seçeneğinde de “gelecek kuşaklar” ve “bu köklü geçmiş” ifadeleri metinde bulunmamaktadır. Ayrıca bu işaret sıfatıyla metne gönderimde bulunulmuştur. Ancak metinde bunun da karşılığı yoktur. Bu sebeple E şıkkı da elenir.

Antik dönemde **tiyatrolar** kent nüfusunun **% 10- % 20'sini** alacak büyüklükte yapılyordu. Sanayi Devrimi ancak **büyük bir düşünsel değişim** sürecinden sonra gerçekleşmişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturyalıların onarılmasını istedikleri ilk yapı **opera binası** olmuştur. Bugün gelişmiş ülkeler arasında yer alan İngiltere'de **kütüphanelere üye olma oranıysa % 50'nin üzerinde.** **Bütün bunlar, ----.**

- A) **kültürel yaşamın**, **dün olduğu gibi bugün de toplumsal değişme** ve kalkınmanın en önemli yanını oluşturduğunu ortaya koyuyor
- B) gelişme ve değişimin **ekonomik kalkınmayla** gerçekleşeceğini gösteriyor
- C) **ulusal gelirin** büyük bir kısmını sanata ayırmak gerektiğini ortaya koyuyor
- D) o dönemlerdeki kültürel yaşamın **bireyler üzerindeki etkileri** hakkında bize bilgi veriyor
- E) **teknolojinin ve bilimin ilerlemesiyle** kültüre daha az önem verildiğini kanıtıyor

ÇÖZÜM

Bu paragrafta gerekli olan yerlerin altını çizdikten sonra şunları söyleyebiliriz. B, C, D ve E seçenekleri metinde karşılığı bulunmayan kavramlar bulduklarından elenirler. Cevap A seçeneğidir. Görüldüğü gibi A seçeneğinde kültürel yaşam=tiyatro, opera binası, kütüphane kavramlarıyla genelden özele bir yol

izlenmiş. Yine dün, bugün = antik dönem, ikinci dünya savaşından sonra, bugün gibi zamansal ifadelerle tutarlılık sağlanmıştır.

7.2.2.2. Anlam Bütünlüğünü Bozan Cümleyi Bulma Soruları

1) Zaman uyumuna bakılır.

Verilen paragrafta cümlelerin tümü tek zamanlı ise ve bir cümlesi de başka bir zamanda verilmişse, zaman bütünlüğünü bozan cümle paragraftan atılır.

*Paragrafta Zaman Uyumu Hakkında Uyarılar

İki Zamanlı Paragraflar:

Sınavda karşılaşılan paragraflar hep zaman uyumlu değildir. Bir paragraf iki veya daha fazla zamanlı olabilir. Bir konunun geçmişi, şimdiki durumu veya gelecekteki durumu hakkında da bahsedilebilir. Ancak bu farklı zaman geçişleri bağlaçlar veya benzer ifadelerle gerçekleştirilmelidir. Bu geçiş bu şekilde olmadığı takdirde paragrafta kopukluk meydana gelir, anlam bütünlüğü bozulur.

a) Antik çağda, ilk zamanlar, ilk çağlarda, başlarda, başlangıçta, tarihte, eskiden, eski zamanlarda, milattan önce, geçmişte, ...vb ifadeler yeni bir cümlede geçmiş zamana geçiş için kullanılırlar.

b) Modern zaman, günümüzde, şuan, şimdilerde, gelecekte, son zamanlarda, bugünlerde gibi ifadeler yeni bir cümlede gelecek zamana geçiş için kullanılırlar.

Paragrafın zamanı konusunda zaman kavramı taşıyan yan cümleler, iki virgül arasında yer alan ek bilgi veren cümleler değerlendirmeye alınmaz.

2) Konu ve limit dışına çıkan cümle atılır.

Verilen paragrafta bütün cümleler zaman bakımından uyumlu ise, paragrafın konusu tespit edilir ve konu dışına çıkan, cümlelerin anlam bütünlüğünü bozduğu için paragraftan atılması gerekir.

a) Yani paragrafın içinde yer alan bütün cümleler A'dan bahsedip biri B'den bahsediyorsa "B" olan cümle atılır.

b) Yine genel özel kavramlar sebebiyle cümlelerin hepsi Ali'den biri Ali'nin çantasından bahsediyorsa özel bir ifade olduğundan bu şık elenir.

c) Paragrafta bahsedilen konu bütün cümlelerde ortak ancak bir cümlede bahsedilen limit farklı ise limit dışına çıkan cümle elenir.

3) Anlam geçişini sağlayan cümleler

Verilen paragrafta cümlelerde anlam geçişini sağlayan herhangi bir sözcüğün önceki cümlede referansı yoksa bu cümle elenir.

4) (+)(+) paralellik ve (-)(+) zıtlık bakımından

Verilen bütün cümleler olumlu biri olumsuzsa bu cümle anlam bütünlüğünü bozduğu için elenir. Yine zıtlık ifadesiyle olumlu anlam olumsuz anlama dönüşmesi gerekirken bu gerçekleşmemişse o cümle elenir.

AŞAĞIDAKİ PARAGRAFLARDA ANLAM BÜTÜNLÜĞÜNÜ BOZAN CÜMLEYİ BULUNUZ.

(I) İlk gösteriminden sonra büyüdü bir kutu olduğu düşünülen sinemanın o dönemdeki filmleri, bugünkü anlayışımıza göre film sayılamayacak kadar küçük parçalar **di**. (II) Teknolojik yetersizliklerden dolayı filmlere ses **eklenemiyordu**. (III) Sinemanın emekleme çağı hep bu parçacıkların biraz daha uzununu çekebilme çabasıyla geç **ti**. (IV) Her gösterimde bir öncekine yeni parçalar eklendi **di**. (V) Harflerin heceye, hecelerin sözcüğe, sözcüklerin cümleye dönüşmesi gibi, emekleme çağının sonunda artık küçük de olsa anlatılacak bir konu gereksinimi doğ **du**.

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Kasım2007)

ÇÖZÜM

Bu paragrafta görüldüğü gibi zaman uyumundan ve olumsuzluk eki “-ma/-me” sebebiyle B seçeneği anlam bütünlüğünü bozan cümle ve doğru cevaptır.

(I) Sobanın yanındaki iskemlede uyuklayan **fener görevlisi** yavaşça gözünü açtı. (II) Kalkıp gerindi **di**, sobanın üzerindeki çaydanlıktan bardağına çay doldur **du**. (III) O sırada uzaktan gelen **çığlıkları** işit **ti** ve ne olduğunu anlamak için koşarak dışarı çık **ti**. (IV) Gülümseyerek küçük dalgaların oluşturduğu şırıltıları dinledi. (V) **Çığlıkların** geldiği yöne dikkatle bakınca kıyıya birkaç yüz metre uzaklıkta tuhaf bir ışık gör **dü**.

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Bu paragrafta kahraman “fener görevlisi” dir ve diğer cümlelerde gizli özne olarak bulunmaktadır. Ancak 3. cümledeki “çığlık” kelimesi 5. cümlede devam etmektedir. O hâlde 4. cümle anlam bütünlüğünü bozan cümledir.

(I) Edebiyat bir zamanlar yalnızca şiir anlamına geliyordu. (II) Romansa yazınsallığı açısından lirik ve epik şiirin yüksek duygularına ulaşamayan bir tür olarak hep ikinci planda kaldı. (III) Fakat yirminci yüzyılda roman, hem yazar hem de okur açısından şiiri gölgede bıraktı. (IV) Her romanda bir anlatıcı vardır, olaylar yazarın ağzından da karakterlerin ağzından da anlatılabilir. (V) Günümüzde şiir hâlâ yazılıyor; ama roman, yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline geldi.

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Bu paragrafta şiir ve roman karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma her cümlede varken bir tek 4. cümlede yoktur. Ayrıca bu cümlede “her” sıfatıyla genelleme yapılmıştır. Anlam bütünlüğünü bozan cümle 4. Cümledir ve doğru cevaptır.

(I) Cep telefonları, fotoğraf makineleri, işitme cihazları, oyuncaklar gibi pek çok eşyayı çalıştırmak amacıyla kullanılan pilleri, ömrü bittiğinde çöpe atarken bir kez daha düşünmek gerekir. (II) Pillerin çoğu lityum, gümüş, nikel ve civa gibi zehirli metaller içerir, bu nedenle de rastgele çöpe atılmamalıdır. (III) Rastgele atılmaları durumunda, içerdikleri zehirli maddeler toprak, yer altı suları, ırmaklar, bitkiler, balıklar ve insanlar için tehlike yaratır. (IV) Yalnızca ABD’de her yıl 3 milyarın üstünde pilin çöpe atıldığı tahmin ediliyor. (V) Bu tehlike geri dönüş olanağı bulunmayan hasarlara bile yol açabilir.

A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V. (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu paragrafın konusu pillerdir. 3. Cümlede pillerin “tehlike” yaratmasından bahseder. 5. Cümlede ise “bu tehlike” kelimesiyle anlam geçişi sağlanır. 4.cümlede

böyle bir anlam geçişi olmadığından ve “yalnızca” kelimesiyle anlam daraldığından
4. Cümle anlam bütünlüğünü bozan cümledir.

(I) Anadolu binlerce büyük destanın vatanıdır ve **İlyada, Odysseia destanları** bunlardan **yalnızca ikisidir**. (II) Yaklaşık 16 bin dizeden ve 24 bölümden oluşan **İlyada'da Truva Savaşı** anlatılır. (III) İlion kentinin kuşatılması, **savaş boyunca** gösterilen kahramanlıklar, on yıl süren savaşın korkunç yönü, aşk ve gurur, hile ve cesaret, inanç ve aldanış konu edilir **destanda**. (IV) **Bu destanın** devamı olan **Odysseia'de ise savaş sonrasında** ülkelerine dönen Odysseus ve arkadaşlarının akıl almaz serüveni anlatılır. (V) **Savaşın yapıldığı yer** Çanakkale'den otuz kilometre uzakta bulunan ve bugün Hisarlık denilen Dardanos bölgesidir.

A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

(ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu paragrafın konusu ilyada ve odysseia destanlarıdır. Truva savaşı-savaş kelimeleriyle 2 ve 3. Cümleler arasında, destan-bu destan kelimeleriyle de 3 ve 4. cümleler arasında anlam geçişi sağlanmıştır. 5. cümlede ise konu dışına çıkmıştır. Bu sebeple anlam bütünlüğünü bozan cümle 5. cümledir.

(I) **Hemofili** kanın pıhtılaşmasını sağlayan maddelerin eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan **bir hastalık**. (II) **Hemofili hastalarında**, küçük kesikler veya çarpmalar sonucunda oluşan kanamaların durmaması, kan kaybına bağlı olarak ölüme yol açabiliyor. (III) Ciltte kendiliğinden oluşan ve uzun süre geçmeyen morluklar, **hastalığın** tanısında önemli bir ipucu olarak kabul ediliyor. (IV) Kalıtsal olan **bu hastalık**, genellikle kadınlarda erkeklere oranla daha az görülüyor. (V) **Rus çarının oğlunda ortaya çıkan hastalık**, Çarlık Rusyası'nın sonunu hazırlayan önemli nedenlerden biri olarak kabul ediliyor.

A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

(ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu paragrafta konu hemofili hastalığıdır. 5. cümlede konu dışına çıkılması sebebiyle anlam bütünlüğünü bozan cümle 5. cümledir.

(I) **Sigara**, neden olduğu elliden fazla hastalıkla hayatımızı mahvediyor, yirmi türlü yolla ölüme neden oluyor. (II) İstatistiklere göre, gelişmiş ülkelerde insanların sigarayı bırakması yönünde son yıllarda yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar verdi. (III) Bu ülkelerde 1948'de sigara içme oranı % 53 iken, bugün % 26'ya düştü. (IV) Ancak ortalama sigara içme oranında azalma görülürken, 16-24 yaş arası gençlerde, sigara içme oranı sürekli artıyor. (V) Son verilere göre, bu yaş grubunun üçte biri sigara içiyor.

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu paragrafta 2, 3, 4 ve 5. cümlelerde istatistiksel bir bağıntı söz konusudur. Ancak 1. cümlede konu “sigara”dır ve istatistiksel hiçbir bağıntı yoktur. Bu sebeple anlam bütünlüğünü bozan cümle 1. cümledir.

7.2.2.3 Okuma Parçasına Bağlı Bileşke Sorular

Paragraf soruları öğrencilerin en çok çekindikleri bölümdür. Çünkü paragrafın uzunluğu sebebiyle öğrenci metne odaklanamamaktan verilmek istenen düşünceyi analiz edemez. Yahut bu düşünceyi analiz etse bile soruları cevaplama aşamasında ya birbirine yakın ifadelerden ya da cevabı paragrafın dışında, kendi yorumuyla bulmaya çalıştığından bir çekince yaşar. Zira bu sınavlar “zamanla yarış” gerektirdiğinden dikkatli bir okuma ve çözümleme gerçekleşemez. Bu da öğrenciyi yanılsıza götürür.

Öğrenci paragraf sorularında önce şu soruyu kendine sormalıdır. “Nereden başlamalıyım?”

Unutmamak gerekir ki soru paragraf metni değil, onun hakkında sorulan sorulardır. Bundan dolayı paragrafı okumadan ve seçeneklere bakmadan sadece

soruları hızlıca okumak ilk yapılacak iştir. Sorularda verilen bilgiler paragrafın konusu, zamanı ve dikkat edilmesi gereken yerler hakkında bilgi verilecektir.

Paragraf metnini okurken, sorularla ilgili bölümlerin altını çizmek veya anlayacağınız şekilde işaretlemek, soruların seçeneklerini yanıtlarken işimizi kolaylaştıracaktır.

Teknik:

- 1) Önce soruları okuyun.
- 2) Temel paragraf analizi yapın.
 - a) Paragrafın konusu nedir? Şıklarda konu dışına çıkanları eleyin.
 - b) Paragrafın zamanı nedir? Şıklarda paragrafın zamanının dışına çıkan varsa eleyin. Eğer birden fazla zaman varsa paragrafı zamanlara göre bölün ve şıklarda ona göre eleme yapın.
 - c) Yorum belirten ifadelerin altını çizin. Metinde bulunmayan zarflar, sıfatlar, olumlu-olumsuz ifadeler seçenek eleyin.
 - d) Anlamı daraltan ve genişleten, vurgu yapan ifadelerin altını çizin. Bu ifadeler eğer metinde yoksa seçenekleri eleyin.
 - e) Paragrafın ana fikrini bulun.

54. VE 55. SORULARI AŞAĞIDAKİ PARÇAYA GÖRE CEVAPLAYINIZ.

İçinde bulunulan koşulların kişiye uygun hâle getirilmesine “ergonomi” denir. /Makine ve insan arasında artan ilişki, ofiste oturularak geçirilen uzun saatler ve kullanılan araç-gereçlerin çokluğu, günümüzde ergonomiyi zorunlu hâle getirdi. Artık yalnızca fiziksel koşulların ergonomisi değil, bilgisayar yazılımları ve internet siteleri gibi öğelerin de insana uyumlu hâle getirilmesi önem kazandı. Zihinsel algılamayı kolaylaştıran kullanıcı dostu bilgisayar programları ve kolay kontrol edilebilen aygıtların geliştirilmesi de giderek kaçınılmaz oldu. /Ergonomi başta mühendislik, mimarlık, tıp, psikoloji ve sosyoloji olmak üzere birçok bilimsel disiplinin ortak çalışma alanıdır. /Amaç, insana en iyi şekilde uyum sağlamış sistemler geliştirmektir. Doğal olarak bu amaç yalnızca insanın kendisiyle barışık, uyumlu bir çevrede mutlu olarak çalışması ya da yaşaması değildir. /Ergonomi araştırmaları, aynı zamanda verimliliği artırarak insan gücüne dayalı üretimin

niteliğinin **de** artırılmasını amaçlar. **Ergonomi araştırmacıları**, iş yerlerinde ergonomik düzenlemeler için yapılan **her bir dolarlık harcamanın bir yılda 2000 dolarlık** tasarruf olarak geri döndüğünü belirtiyor.

54. Bu parçada ergonomi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

- A) Çağımızda **neden** gerekli olduğuna (ALES Mayıs 2009)
- B) Gelişmiş teknoloji kullanan ülkelerde daha çok önem verilen bir konu olduğuna
- C) **Hangi disiplinleri** ilgilendiren bir alan olduğuna
- D) **Hedeflenen yararlarının** neler olduğuna
- E) **Araştırmalardan** ne gibi **yararlar** sağlandığına

ÇÖZÜM

Bu soruyu seçeneklerden çözmek gerekirse B seçeneğinde verilen bütün veriler metinle bir uyum göstermektedir. B seçeneğinde ise “gelişmiş teknoloji kullanan ülkeler” ifadesi metinde geçmeyen bir konu olduğu için doğru cevap B'dir.

55. Bu parçadan ergonomi ile ilgili olarak aşağıdakilerin hangisine ulaşılabılır?

- A) Çalışmaların, bedensel güçle yapılan işler kadar zihinsel güçle yapılan işleri de kolaylaştırmaya yönelik olduğuna
- B) **Çalışanların**, ergonomik ürünlerin kullanımları hakkında bilgilendirilmesi gerektiğine
- C) İş yerlerindeki tasarrufların **yalnızca ergonomik ürünler aracılığıyla** sağlanabileceğine
- D) **Kullanılan araç-gereçlerin** hâlâ ergonomi gözetilmeden yapıldığına
- E) Ergonomik ürünlerin **her zaman, her yerde kolaylıkla** bulunabileceğine.

(ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Seçeneklerden eleme yapacak olursak, B ve D seçeneğinde metin içinde geçmeyen konular kullanıldığından bu seçenekler elenir. C seçeneğinde “yalnızca” ifadesiyle anlam daraltılmıştır. Bu sebeple C seçeneği de elenir. E seçeneğinde ise “her zaman, her yerde kolaylıkla” ifadesiyle anlamı genişletilmiştir. Bu yüzden E seçeneği de elenir. Cevap A'dır.

50. VE 51. SORULARI AŞAĞIDAKİ BİLGİLEREGÖRE CEVAPLAYINIZ.

(I) **Minyatür**, anlatımı, kompozisyonu, renkleri, çağa ve bulunduğu yöreye göre değişiklikler gösteren, büyülerken dünden de haberdar olmamızı sağlayan **bir sanattır**. (II) **Minyatür sanatı**, **kimi zaman** askerî zaferleri, **kimi zaman** siyasi, sosyo-kültürel yaşamı, **kimi zamansa** padişahların özelliklerini konu edinirdi. (III) **Eskiden**, **yaşanmış bir** olay, tarihçi tarafından anlatılır, minyatürcü tarafından resmedilirdi. (IV) **Böylece** **eserin** gerçekle bağlantısı sağlanır, tarihî değeri artardı. (V) **Türk minyatür sanatı**, teknikleri, renkleri, çizim ve motifleri bakımından **diğer İslam ülkeleri minyatürlerinden** ayrılır. (VI) Anlatım tarzı **açık ve gerçekçidir**. (VII) **Nigarî, Nadirî, Levnî, Nakkaş Osman ve Matrakçı Nasuh**, eserleri **günümüze kadar ulaşan** ve **Türk minyatür sanatının en güzel örneklerini veren ünlü ustalardır**.

50. Aşağıdakilerden hangisi, minyatürlerin bu parçada sözü edilen özelliklerinden biri değildir?

- A) Yapıldığı toplumun **kültüründen izler taşıması**
- B) **Günümüzde yapılan örneklerinin az olması**
- C) **Gerçek olayları konu edinmesi**
- D) **Farklı tekniklerle yapılan örneklerinin olması**
- E) **Tarihî olaylar hakkında bilgi vermesi**

ÇÖZÜM

Seçeneklerden giderek bu soruyu rahatlıkla çözebiliriz. B seçeneği haricinde bütün seçenekler metinle bağıntılıdır. Ancak B seçeneğinde verilen konu ve nitelime ifadesi “az” metinde geçmemektedir. Yani cevap B 'dir.

51. Bu parça iki paragrafa ayrılmak istense ikinci paragraf hangi cümleyle başlar?

- A) III B) IV C) V D) VI E) VII (ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Paragrafa dikkat edilirse V. Cümleye kadar Minyatür sanatından, V. Cümleden itibaren ise Türk Minyatür sanatından bahsetmektedir. Bu cümle paragraf içinde özel bir ifade olması sebebiyle paragraftaki tutarlılığı bozmuştur ve tutarlılığı sağlayabilmek için bu cümle paragraftan çıkartılmak zorundadır. Bu sebeple cevap C'dir.

56. ve 57. SORULARI AŞAĞIDAKİ PARÇAYA GÖRE CEVAPLAYIN

/1970'li yıllarda iyi cins bir krem deterjan markasının ürün müdürü, satışları artırmak için yeni bir pazarlama yöntemi uyguladı. / O güne kadar alışık olunan yöntem, bazı krem deterjan kâselerinin içine çay kaşığı konarak ürünlerin satışa sunulmasıydı. /Ürün müdürünün kendi markası için geliştirdiği yeni yöntemde her kâseye basit, ucuz ama ihtiyacı karşılayan bir hediye konacak ve bu hediyeler birbirinden farklı olacaktı. Çamaşır mandalı, saç tokası ve değişik plastik anahtarlıklar hazırlandı ve her kâseye birer tane kondu. /Kâselerin üzerine "Her kâsede bir hediye, bizde boş yok." yazıldı. Bu kampanya ayrıca televizyon ve radyo reklamlarıyla da duyuruldu. /Kampanya son derece başarılı oldu ve satışlar kısa sürede on kat arttı. /Uygulamaya dört beş ay devam edildikten sonra hediye vermekten vazgeçildi ve ürünün üzerine yalnızca "İyi temizler." sloganı yazılarak ürün satışa sunuldu. Bu değişikliğe karşın satışlar çok az gerilemişti.

56. Bu parçada sözü edilen ürünün satışlarının artmasının asıl nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Rakiplerin verdikleri hediyelerin kalitesiz olması
- B) Piyasadaki öteki ürünlerden daha ucuz olması (ALES Mayıs 2008)
- C) Her kâsede farklı ve işe yarayan bir hediye bulunması
- D) Piyasada ürün çeşitliliğinin az olması
- E) Müşterilerin yeni çıkan ürünü denemek istemeleri

ÇÖZÜM

Metinde gerekli yerlerin altını çizdikten sonra seçeneklerden eleme yapacak olursak, A seçeneğinde “kalitesiz”, B seçeneğinde “daha ucuz” nitelermeleri metinde geçmediğinden bu şıklar elenir. D seçeneğindeki “ürün çeşitliliğinin az olması” ifadesi metinde geçmediğinden bu seçenek de elenir. E seçeneği ise farklı konu “müşteriler” sebebiyle elenir. Zira bu tarz ifadeler metin dışı ifadelerdir. Oysa biz metnin içiyle ilgilimiz ve metinde geçmeyen hiçbir şey seçenekte geçse yahut doğruluğu aklımıza yatsa bile metinle alakalı olmaması sebebiyle elenir. Cevap C'dir.

57. Parçada sözü edilen promosyon uygulamasına son verilmesine karşın satışların çok az gerilemesinin nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- A) **Yeni bir slogan** kullanılmaya başlanması
 B) Bu piyasada tüketici tercihlerinin **sık sık** değişmesi
 C) **Tüketicilerin** hediye verilmesinden hoşlanmış olması
 D) Ürün kalitesinin tüketiciler tarafından beğenilmesi
 E) Fiyatının **diğer ürünlere göre ucuz** olması (ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Bu soruyu da seçeneklerden hareketle çözebiliriz. A ve C seçeneklerinde geçen konu metinde geçmemektedir. Bu sebeple bu şıklar elenir. B seçeneğindeki sıklık zarfı metinde geçmediğinden bu seçenek de elenir. E seçeneğinde ise bir kıyas söz konusudur. Metnin hiçbir yerinde diğer ürünlerle bir kıyas söz konusu olmadığından bu seçenek de elenir. Cevap D'dir.

59. – 61. SORULARI AŞAĞIDAKİ PARÇAYA GÖRE CEVAPLAYINIZ.

Kanlı İspanyol istilasından önce **Güney Amerika'nın** görkemli uygarlıklarından biri olan **İnkalar**, **“yazısı ol-mayan tek büyük uygarlık”** damgasından kurtulacak gibi gözüküyor. **Çünkü İnkaların khipu** denen düğümlü sicim demetlerinin **yalnızca** bir hesap aracı **değil**, **aynı zamanda** üç boyutlu bir yazı dili olduğu yolundaki düşünceler güçleniyor. **Hattâ** khipuları ikili sayı sistemini kullanan ilkel bir bilgisayara benzetenler de var. / **Khipular** **0,5-0,7 cm** kalınlığında bir sicim üzerine tutturulan ve

sayıları 100 ile 1500 arasında **değişebilen**, üzerinde **irili ufaklı düğümler** bulunan **daha ince sicimlerden oluşuyor.** / 1997 yılında bir tekstil uzmanı, yün ya da pamuktan yapılan **bu sicimlerin son derece** karmaşık eğirilme, dokunma ve boyanma biçimleri olduğunu, sicimlerin **her birinin farklı** yapı ve boya kodu taşıdığını ortaya çıkardı. **Bu uzmana göre** **bilginin % 90'ı**, daha düğümler atılmadan sicime yükleniyordu. **Bu teori** üzerine çalışan bir araştırmacı da sicimlerin dönüş yönü, eğimi, demetteki sicimleri ana sicime bağlayan düğümlerin yönü gibi ayrıntıları ortaya çıkardı.

59. Bu parçaya dayanarak aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Güney Amerika'da **İspanyol istilasının etkileri** günümüzde de sürmektedir.
- B) İnkaların ikili sayı sistemine benzer bir sistem kullandığı düşünülmektedir.
- C) **Eski toplulukların hepsinin** kendine özgü bir yazısı vardır.
- D) **Güney Amerika'daki** uygarlıklar hakkında **her şey** keşfedilmiştir.
- E) İnkalar dokumacılıkta **çok** gelişmiştir

ÇÖZÜM

Seçeneklerden eleme yapacak olursak, A şıkında “İspanyol istilasının etkileri” ifadesi geçmekte ancak metinde “İspanyol istilasından önce” ifadesi vardır. Metinde ne geçiyorsa şıklarda da aynı yorumları tercih etmeliyiz. Bu sebeple A şıkkı elenir. C seçeneğinde “eski toplulukların hepsi” ifadesiyle genelleme yapılmıştır. Metinde böyle bir genelleme yoktur. Bu seçenek de elenir. D şıkında da yine “her şey” kelimesiyle genelleme yapılmıştır. Bu sebeple bu seçenek de elenir. E şıkında ise gelişmiştir ifadesini niteleyen “çok” zarfı metinde bulunmamaktadır. Bu seçenek de elenir. Cevap B'dir.

60. Bu parçadan, İnkalarla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisine varılabilir?

- A) **Komşularıyla ilişkilerinin** zayıf olduğu
- B) Khipuları **tapınaklarında** sakladıkları
- C) **Savaşçı** bir topluluk oldukları (ALES Mayıs 2008)

D) Farklı malzemelerle sicim yaptıkları

E) Uygarlıklarının uzun sürdüğü

Seçeneklerden eleme yapacak olursak, A seçeneğinde “komşu ilişkileri”, B seçeneğinde “tapınak”, C seçeneğinde “savaşçı” kelimeleri ve E seçeneğindeki sürmek fiilini niteleyen “uzun” zarfı metinde yer almadığı için elenirler. Cevap D' dir.

61. “Bilginin % 90’ının daha düğümler atılmadan sicime yüklenmesi” ifadesiyle anlatılmak istenen aşağıdakilerden hangisidir?

A) Khipularla basit matematiksel işlemlerin yapıldığı

B) İnkaların bilinmeyen tarihlerinin khipuların çözülmesiyle ortaya çıkarılabileceği

C) Khipulardaki bilgilerin İnkaların çoğunluğu tarafından okunabildiği

D) Khipularda yer alan düğümlerin farklı niteliklerde olduğu

E) Sicimlerin renk, dokuma türü, eğrilme biçimi gibi özelliklerinin de anlam taşıdığı (ALES Nisan 2007)

ÇÖZÜM

Seçeneklerden eleme yapacak olursak, A, B, C, D seçeneklerinde konu farklıdır. Verilen referans cümlede geçen “sicim” kelimesi E seçeneğindeki “sicimler” kelimesini desteklemektedir. Doğru cevap E'dir.

48. VE 49. SORULARI AŞAĞIDAKİ PARÇAYA GÖRE CEVAPLAYINIZ.

/Kafka'nın en büyük isteği yayımlanmadığı kitaplarının yakılmasıdır. Ancak, bu işi kendi yapamaz da dostu Max Brod'a havale eder. Brod'sa sözünde durmayarak dünya edebiyatının özgün yazarlarından birini çıkarır ortaya. /Bir başka özgün yazar Truman Capote'un son yayımlanan romanı da böylesi bir sözünde durmama sonucunda ulaşır okurlara. /Capote'un avukatına bir müzayede evinden gönderilen mektupta, Capote'un eşyalarından oluşan bir koleksiyonun açık artırmaya

çıkarılmak üzere kendilerine iletildiği belirtilmiştir. **Koleksiyonda** yayımlanmamış eserlerin müsveddeleri, birçok mektup, fotoğraf ve basılmamış bir romanın el yazmaları **da** vardır. **Ki** bundan **kimse** haberdar **değildir**. / **Capote'un** **1950'lerde Brooklyn'de** bir apartmanın bodrum katında otururken yazdığı, sonradan kapıcıya yakması için bıraktığı eşyaları arasından çıkmıştır **bu roman**. **Kapıcı** ölmüş, oğlu da ünlü yazardan yararlanmak istemiştir.

48. Bu parçaya göre, aşağıdakilerden hangisi sözü edilen iki yazarın ortak özelliklerinden biridir?

- A) Yapıtlarında toplumsal konuları ele almaları
- B) **Kendilerine özgü tarzlarının** olması
- C) Üne kavuşmadan önce zor bir hayat yaşamaları (ALES Kasım 2007)
- D) Çevrelerine uyum sağlayamamaları
- E) Yapıtlarının çoğunun ölümlerinden sonra değerlendirilmesi

ÇÖZÜM

Paragrafta sözü edilen iki yazarın ortak özelliği sorulmuş. İki yazarın birlikte bahsinin geçtiği kısım paragrafın ilk cümleleridir. Eğer dikkat edilirse yazar kelimeleri “özgün” sıfatıyla nitelenmiştir. Bu sebeple doğru cevap B'dir.

49. Bu parçada, Truman Capote'la ilgili olarak aşağıdakilerin hangisine değinilmemiştir?

- A) Yaşadığı yere
- B) Yaşadığı döneme
- C) Yazdıklarını yayımlatmasının zaman aldığına
- D) Kimi yapıtlarının sonradan açığa çıktığına
- E) Ürün verdiği edebî türe

ÇÖZÜM

Paragrafta Truman Capote'un özne olduğu yerlere dikkat etmeliyiz. Altını çizdiğimiz yerlere dikkat edersek cevabı rahatlıkla buluruz. Yer: Brooklyn dönem: 70'ler, edebî tür: roman, kimi yapıtlarının sonradan açığa çıkması ise son cümlelerde geçmesidir. Cevap C'dir.

59. SORUYU AŞAĞIDAKİ PARÇAYA GÖRE CEVAPLAYIN

Bakırcılık da yemenicilik, sedefkârlık ve yorgancılığın kaderini paylaştı en sonunda. / Oysa tarihte ilk olarak Anadolu'da başlayan **bakırcılık**, Osmanlı döneminde doruğa çıkarak doğu sanatının en önemli eserlerinin üretilmesini sağladı. / **Daha yirmi yıl öncesine kadar** Sahaflar Çarşısı'yla Kapalı Çarşı arasındaki **koca** caddede onlarca dükkânıyla yer alan Bakırcılar Çarşısı'ndan geriye **tek bir** dükkân bile kalmadı. / Bakırın kap-kacak olarak kullanımının sona ermesi ve mutfak eşyalarının alüminyum ve plastikten üretilmeye başlamasıyla kalaycılık da bitti. **Çünkü** bakır kapların kalaylanma zorunluluğu vardı. / **Ancak** 70'li yıllarda turizmin gelişmesiyle diğer el sanatlarında olduğu gibi bakır da, hediyelik ve dekoratif eşya olarak Türk motiflerini dünyaya tanıtmak üzere tezgâhlarda yerini aldı; bununla da kalmadı önemli bir ihraç ürünü hâline geldi.

59. Bu parçaya göre, bakırcılığın diğer el sanatları gibi yok olma tehlikesiyle karşılaşmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Teknolojik gelişmelerin farklı malzemelerle eşya üretimine olanak sağlaması
- B) **Çıracak** yetiştirecek bakırcı ustalarının azalması
- C) Bakırdan üretilen eşyaların **büyük bir kısmının** ihraç edilmesi
- D) Bakırdan üretilen eşya türünün ve **kalitesinin** değişmesi (ALES Kasım 2007)
- E) Ham madde sağlamanın **zor ve pahâli** olması

ÇÖZÜM

Metinde ilgili yerlerin altını çizdikten sonra, metnin zamanını belirtelim, görülen geçmiş zamandır. Bu soruyu seçeneklerden şöyle çözebiliriz. B şıkında “çıracak” kelimesi geçmektedir. Ancak metinde bu kelime geçmediği için bu şıkkı eleriz. C şıkında ise ihraç kelimesi “büyük bir kısmının” ifadesiyle nitelenmiştir. Oysa metinde “önemli bir” ifadesi kullanılmıştır. Bu sebeple elenir. D şıkında “kalite” kelimesi kullanılmıştır. Metinde ürünün kalitesiyle ilgili hiçbir şey belirtilmemiştir. Bu sebeple bu şık da elenir. Yine E şıkında da “zor ve pahâli” sıfatı kullanılmıştır. Metinde böyle bir niteleme geçmemektedir. Bu sebeple E şıkkı da elenir. Cevap A'dır.

7.2.2.4. Verilen Cümlelerden Anlamli Bir Bütün Oluşturma Soruları

1) Giriş cümlesini belirleyin.

Giriş cümlesi en genel yargıyı içerir. “bundan dolayı, yahut, çünkü, bu sebeple, ...vb.” gibi bağlaçlarla başlamaz.

2) Cümleler arasında zamansal bir bağ varsa bunun kronolojik olması gereklidir.

Örneğin 2000 yılından önce 2009 yılının gelmesi mümkün değildir. Yine “önce, sonra, ilk defa, eskilerde, milattan önce... vb.” gibi zamansal ifadeleri de kronolojik bir düzeneğe oturtmak gerekir.

3) Anlam geçişini sağlayan ifadelerle dikkat edilmesi gerekir. Bu ifadeler mutlaka kendilerini destekleyen cümlelerden sonra kullanılmalıdır.

I. **Birincisi** metabolizma artıkları şeklinde ortaya çıkan maddelerden oluşan pigment renkleridir.

II. **Kelebeklerde renk** iki yolla oluşur.

III. **İkincisi** ışığın kırılma ve yansımalarıyla ortaya çıkan yapısal renklerdir.

IV. **Pigmentlerden kaynaklanan renkler** ise kelebek etere yatırılarak kolayca belirlenebilir.

V. **Yapısal renkler** az ya da çok belirgin bir parlaklık eşliğinde ortaya çıkar.

Yukarıdaki cümleler anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde sıralandığında, hangisi son cümle olur?

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Bu cümlelerin sıralanmasındaki bağıntı şöyle açıklanabilir. Öncelikle ana fikir olabilecek en genel yargı bulunmalıdır. Bu yargı ikinci cümlede mevcuttur. Bunu birinci ve üçüncü cümlelerdeki “birincisi” “ikincisi” kavramlarından anlıyoruz. Zira bu tarz cümlelerin kullanılması için öncelikle bunlarla ilgili tanımlayıcı bir cümle verilmelidir. Genel cümleyi belirledikten sonra “iki yolla” ifadesinden hareketle sıralamayı devam ettirmeliyiz. Geriye kalan iki cümlede bu iki yolun özellikleri açıklanmış. Hangisinin önce hangisinin sonra geleceğine ise bağlantı ögesi karar verecektir. Nitekim dördüncü cümledeki “ise” bağlantı ögesiyle bir kıyasa gidildiğini görüyoruz. Bu tür durumlarda öncelikli başka bir durum olmalı ki diğer cümlede

“ise” kelimesini kullanabilelim Bu noktada sıralama: II-I-III-V-IV şeklinde olmalıdır. Cevap D’dir.

I. **Sergilenen fotoğraflar**, su altı yaşamının **24 saatini** gösterecek biçimde 2260 fotoğraf arasından **seçildi**.

II. Su altı ortamının **daha iyi algılanabilmesi için** **gündüz ve gece** fotoğraflarının **sergilendiği bölümlerde** özel ışıklandırmalar yapıldı.

III. **Dünya Su Altı Fotoğraf Şampiyonası**’nda altın madalya kazanan su altı fotoğraf millî takımı, su altı yaşamına dikkat çekmek amacıyla **“Denizde 24 Saat”** **projesini** gerçekleştirdi.

IV. **Seçilen bu fotoğraflar** sayesinde, su altındaki yaşamın **gündüz ve gece** nasıl değiştiği belgelenmiş oldu.

V. **Proje kapsamında** Bodrum Küçük Resifi’nde yaşanan **bir güne** ait fotoğraflar **sergilendi**.

Yukarıdaki cümleler anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde sıralandığında, hangisi baştan üçüncü cümle olur?

A) I B) II C) III D) IV E) V I. (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Cümlelerde gerekli olan yerlerin altını çizdikten sonra, en genel ifadenin 3. Cümlede olduğunu görmekteyiz. Bu cümlede bulunan proje kelimesini destekleyen cümle 5.cümlededir. Yine 5.cümledeki sergilendi ifadesi 1.cümledeki sergilenen fotoğraflar ifadesiyle desteklenmektedir. Bu cümledeki sergilenen fotoğraflar ve seçildi ifadeleri de 4. Cümledeki seçilen kelimesi ve bu fotoğraflar ifadeleriyle desteklenmiştir. Bu fotoğraflar kelimesi seçilen fotoğraflar ifadesine bir gönderimdir. Geriye 2. Cümle kalmaktadır. O da zaten son cümle özelliği taşımaktadır. Yani sıralama III-V-I-IV-II olmalıdır. Cevap A' dır.

I. **Bu çakıllar** ilk bakışta **size** fazla bir şey ifade etmeyebilir.

II. Suyla taşınırken yeterince yuvarlanmadığı için **köşeli yapısını** **hâlâ** korumaktadır.

III. **Oysa** biraz jeoloji bilgisine sahipseniz, **onlar** **size** başından neler geçtiğini çok rahat anlatabilir.

IV. Bir dere kenarında yürürken gözünüzü bir an olsun çiçeklerden, ağaçlardan ayırıp deredeki **çakıllara** bakın.

V. **Örneğin**, çakıl **köşeliyse** bu onun koptuğu kaya ile bulunduğunuz yer arasında fazla mesafe olmadığı anlamına gelir.

Yukarıdaki cümleler anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde sıralandığında, hangisi baştan dördüncü cümle olur?

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Cümlelerde gerekli görülen yerlerin altı çizildikten sonra sıralama şöyle yapılabilir. İlk önce en genel ifadeyi içinde bulunduran cümleyi bulmak gerekir. Bu cümle görüldüğü gibi 4. cümledir. Bu cümledeki “çakıllar” kelimesine 1. cümlede “bu çakıllar” ifadesiyle gönderimde bulunulmuştur. Yine bu gönderim 3. cümledeki “onlar” kelimesiyle devam etmiştir. Ayrıca 1. ve 3. cümlelerdeki “size” tekrarları ve “oysa” cümle başı bağlacı da bizi 1.cümleden sonra 3. cümleye doğru yöneltmektedir. 5.cümledeki “örneğin” ifadesi 3. cümlelerin açıklayıcısı konumundadır. Yine 5. cümledeki “köşeliyse” kelimesini 2. cümledeki “köşeli yapısı” ifadesi desteklemekte ve “hâlâ” bağıntısıyla da pekiştirmektedir. Bu açıdan sıralama: IV-I-III-V-II şeklinde olmalıdır.

I. **Bu rehberlerin** her birini, rehberlik yaptıkları yabancı dile ve bu dilin kültürüne hâkim, sunum yeteneği yüksek kişilerden **seçerdim**.

II. Biri bana gelip, “Ülke turizmi konusunda en yetkili kişi olsaydınız **ilk olarak** ne yapardınız?” diye sorsa on dokuz yıllık profesyonel bir turist rehberi olarak nasıl **cevap verirdim, diye düşündüm**.

III. **Ayrıca seçtiğim rehberlerle** günler hatta haftalar boyunca beyin fırtınası yapar, bundan çıkacak sonuçlara da kesinlikle önem verirdim.

IV. **Bu politika** uyarınca, tanıtım için “yüz yüze iletişim” yöntemine uygun olarak **yetişmiş, işini iyi yapan turist rehberlerini** görevlendirirdim.

V. **Saniyorum**, **her şeyden önce** kültür turizmi ağırlıklı **bir politikayı** benimseyeceğimi söyledim.

Yukarıdaki numaralanmış cümleler anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde sıralandığında, hangisi baştan ikinci olur?

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Cümlelerde gerekli yerler çizildikten sonra şöyle bir sıralama yapmak uygundur. Verilen en genel ifadeli cümle 2. cümledir Bu cümlede ilk dikkatimizi çeken şey “ilk olarak” ifadesi olmalıdır. Yine “cevap verirdim, diye düşündüm” ifadesi de önemlidir. Çünkü bu ifadeden sonra mutlaka cevap niteliği taşıyan bir açıklama gelecektir. Nitekim 5. cümledeki “saniyorum” kelimesi bu ifadeyi destekler niteliktedir. Yine bu cümlede geçen “her şeyden önce” ifadesi “ilk olarak” kelimesine bir gönderimdir. 5. cümledeki “bir politika” ifadesine 4. cümledeki “bu politika” ifadesi bir gönderimdir. 4. cümlede yine “yetişmiş, işini iyi yapan turist rehberler” ifadesine 1. cümledeki “bu rehberler” ifadesi bir gönderimdir. Ayrıca 1. cümledeki “seçerdim” ve “bu rehberler” ifadelerine 3. cümledeki “seçtiğim rehberler” ifadesi bir gönderimdir. Bu sebeple sıralama: II-V-IV-I-III şeklinde olmalıdır. Cevap E'dir.

I. **Çünkü**, **Anadolulu Helenler, Lidyalılardan daha önce**, bir yüzyıl boyunca Karadeniz kıyısında kurdukları kentler ve Akdeniz kıyılarında sahip oldukları merkezlerle **ticarete egemen durumdaydılar**.

II. **Ticarete egemen olmalarından dolayı**, paranın icadının Anadolu Helenlerle Lidyalıların ortak başarısı olması akla yakın gelmektedir.

III. **Lidyalıların** dünya tarihi bakımından **çok önemli bir role** sahip oldukları kabul edilir.

IV. **Yine bu yazarlar**, bir devlet tarafından basılan paranın alışveriş aracı olarak kullanılmasının **daha çok Anadolu Helenlerin becerisi olduğu düşüncesindedirler**.

V. **Nitekim Helen yazarlarına göre** madenî sikkeleri icat edenler **Lidyalılardır**.

Yukarıdaki numaralanmış cümleler anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde sıralandığında, hangisi baştan üçüncü olur?

A) I B) II C) III D) IV E) V (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Verilen cümlelerde önemli görülen yerlerin altı çizilmiştir. Buna göre en genel ifadeli cümle 3. cümledir. Bu cümleyi “nitekim” bağıntısıyla destekleyen cümle 5. cümledir. Yine bu cümlede “Lidyalılar” kelimelerinin tekrarı dikkat çekicidir. 4. cümledeki “yine bu yazarlar” ifadesi “Helen yazarları” na bir gönderimdir. Bu cümle 1. cümledeki “çünkü” ifadesiyle açıklanmış, desteklenmiştir. Yine bu cümlede “ticarete egemen durumdaydılar” ifadesi 2.cümlede “ticarete egemen olmalarından dolayı” şeklindeki dolaylı tekrarlarla desteklenmiştir. Bu açıdan sıralama: III-V-IV-I-II şeklindedir. Cevap D' dir.

7.2.3. Okuma Soruları Dışında Kalan Soru Türleri

7.2.3.1. Kesin yargı soruları

Bu tür sorularda verilen önermeden çıkarılabilecek tek ve kesin bir sonuç istenmektedir.

Teknik:

- 1) Zamansal ifadelerle dikkat edilmeli.
- 2) Zarflar, sıfatlar, vurgu yapan ifadelerin altı çizilmeli. Soruda belirtilmeyen sıfat ve zarflar şıklarda elenmeli.
- 3) Bağlaç ve edatlarla ifadenin zıtlık, benzerlik... gibi durumları gözden geçirilmeli.
- 4) Konu, limit, fikir bulunmalı.
- 5) Seçeneklerde verilen önermedeki bir veya birkaç kelimenin eş anlamlısı olabilir. O zaman doğru cevap o seçenektir.

Bu yöntemler tek tek uygulandığında zorlanmadan sonuca ulaşmak mümkündür.

SORULARDA, BAŞTA VERİLEN CÜMLELERDEN KESİN OLARAK ÇIKARILABİLECEK YARGIYI BULUNUZ.

Hafta başında hava sıcaklıkları 5 derece düşmesine karşın sıcaklıklar hâlâ mevsim normallerinin üzerindeydi.

- A) Sıcak hava dalgası yurdun genelini etkiledi.
 B) Hava sıcaklıkları uzun süredir mevsim normallerinde seyretmektedir.
 C) Hava sıcaklıklarındaki bu düşüşün sürmesi beklenmektedir.
 D) Hava sıcaklıkları önceki hafta sonunda daha yüksekti.
 E) Hava sıcaklıkları yurt genelinde düşüş göstermiştir. (ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Önermedeki konu “hava sıcaklıkları” limit(sınırlılıklar) “hafta başında, 5 derece düşmesine karşı, hâlâ” ve fikir de “normallerin üzerinde” ifadesidir. Buna göre şıklara bakarsak A ve C şıkları konu (kahraman) uyumsuzluğundan elenir. Geriye kalan üç seçenekte konu aynıdır. O zaman limite ve fikre bakalım. B şığında limit “uzun süredir” ve fikir “mevsim normallerinde” olması önermeyle çelişki oluşturmaktadır. Bu sebeple bu seçenek de elenir. Yine E seçeneğinde de B şığında olduğu gibi fikir farklıdır ve önermede olmamasına rağmen limit “yurt genelinde” şeklinde verilmiştir. Bu sebeple E seçeneği de elenir. Cevap D’dir.

Yüksek tansiyon sorunu kırk beş yaşına kadar, kadınlarda erkeklerden daha az görülür.

- A) Düşük tansiyon, yüksek tansiyona göre sağlık açısından daha az risklidir.
 B) Yaşı kırk beşten küçük olan kadınlarda da yüksek tansiyon görülebilir.
 C) Yüksek tansiyon rahatsızlığı yaşayan erkek sayısı kadınlara göre fazladır.
 D) Kırk beş yaşını geçmiş kadınların tansiyonları, aynı yaştaki erkeklerin tansiyonlarından daha yüksektir.
 E) Kırk beş yaşından küçük erkeklerde yüksek tansiyon öteki hastalıklardan daha yaygındır.

(ALES Mayıs 2008)

ÇÖZÜM

Bu önermede “yüksek tansiyon sorunu” konu, “kırk beş yaşına kadar” ifadesi limit “görülür” ifadesi de fikirdir. Ayrıca bu önermede kadın ve erkekler yüksek tansiyon açısından karşılaştırılmıştır.

A şıkında düşük tansiyonla yüksek tansiyon karşılaştırılmış. Oysa önermede tek bir kıyas vardır o da erkek ve kadınlar arasındadır. O sebeple bu şık elenir. D ve E şıklarında ise limit farkı söz konusudur. Bu seçenekler de elenir. C seçeneğinde ise limit eksiktir. Aslında bu ifade önermeyi destekler biçimindedir. Ancak limitin olmaması bu seçeneği baştan yanlış kılar. Doğru cevap B’dir.

Bir cep telefonu şirketi artık, ülkenin % 95’inin kapsama alanlarında olduğunu açıklamıştır.

- A) Şirket son dönemde kapsama alanını genişletmiştir.
 B) **Ülkede** en az bir cep telefonu şirketi daha hizmet vermektedir.
 C) Şirket, ülkede **en geniş** kapsama alanına sahip cep telefonu şirkettir.
 D) **Ülke coğrafyasının % 5’i** yerleşime uygun değildir.
 E) Şirket **yalnızca** cep telefonu satmaktadır. (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu önermenin konusu “bir cep telefonu şirketi”, limiti “ülkenin %95’i” ve fikri de “açıklanmış” ifadeleridir.

B ve D seçenekleri konu farklılığından elenir. C’de “en geniş kapsama alanı” ifadesi vardır. Ancak bu sıfat önermede kullanılmamıştır. Bu sebeple elenir. E seçeneğinde ise “yalnızca” kelimesiyle anlam daraltılmıştır. Bu ifadenin doğru olması için önermede de bu kelimenin bulunması gerekir. Doğru cevap A’dır.

Terakkiverper Cumhuriyet Partisinin kurulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk kez çok partili hayata geçiş denenmiştir.

- A) **Türkiye’de**, Terakkiverper Cumhuriyet Partisinin kurulmasıyla çok partili hayat **yerleşmiştir.**
 B) Türkiye tarihinde **iki defa** çok partili hayata geçiş denemesi olmuştur.

C) Türkiye Cumhuriyeti'nde kurulan ikinci parti Terakkiperver Cumhuriyet Partisidir.

D) Türkiye tarihindeki tüm çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız olmuştur.

E) Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce de siyasi partiler vardır.

(ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu önermenin konusu “Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin kurulması”, limiti “Türkiye Cumhuriyetinde ilk kez” fikri “denenmiştir” ifadeleridir.

A seçeneğinde limit ve fikir önermeden farklıdır. Her ne kadar Türkiye'de ifadesi bizce doğru olsa da önermede nasıl geçiyorsa seçenekte de öyle olmalıdır. O yüzden bu şık elenir. B seçeneğinde ise limit, fikir farkı ve konu eksikliği dışında en dikkat çekici nokta “iki defa” zarfıdır. Zira bu zarf önermede “ilk kez” olarak geçmektedir. O sebeple bu şık da elenir. D şıkkı ise “tüm” kelimesiyle genelleme yapılmış ve olumsuz yükleme anlam olumsuz olduğu için elenir. E seçeneğinde ise “önce” zaman ifadesi önermede geçmediğinden elenir. Cevap C' dir.

Dünyada Kudüs ve Venedik'ten sonra üçüncü büyük tarihî ve mimari sit alanı olan Mardin, bir açık hava müzesi gibidir.

A) Mardin'in birçok yerinde bu yöreye özgü tarihî yapılara rastlamak mümkündür.

B) Mardin, Kudüs ve Venedik'ten sonra kurulmuştur.

C) Tarihî zenginlikleri olan kent, mimari açıdan en gelişmiş şehrimizdir.

D) Mardin dünyada en çok ziyaret edilen üçüncü şehirdir.

E) En eski mimari yapılar Kudüs ve Venedik'te bulunmaktadır. (ALES Mayıs 2009)

ÇÖZÜM

Bu önermenin konusu “Kudüs ve Venedikten sonra üçüncü büyük tarihi ve mimari sit alanı olan Mardin”, limiti “dünyada”, fikri “bir açık hava müzesi gibidir” ifadesidir.

A seçeneği konu, limit ve fikir farklılığından elenir. B şıkında yüklem zamanı çekimli bir fiildir. Oysa önermenin zamanı ek fiilin geniş zamanıdır. Bu sebeple bu seçenek de elenir. E seçeneğinin konusu farklıdır, elenir. C seçeneğinde en gelişmiş sıfatı yer almaktadır. Oysa önermede böyle bir sıfat yoktur bu sebeple bu seçenekte elenir. Cevap D'dir.

Eczanelerden satın alabileceğiniz bu ilaçla karıncaları uzun süre evinizden uzaklaştırabilirsiniz.

- A) Bu ilaç, karıncalara karşı kökten çözüm getirmemektedir.
 B) Bu firma her böcek için farklı bir ilaç üretmiştir.
 C) Karıncalarla savaşmak için en etkili yol bu ilacı kullanmaktır.
 D) Piyasada, bu ilacın yerine kullanılacak başka bir ilaç bulunmamaktadır.
 E) Bu ilacın sineklere etkisi daha azdır. (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Bu önermenin konusu “bu ilaç”, limiti “uzun süre” ve fikri “uzaklaştırabilirsiniz” ifadesidir. Görüldüğü gibi “-e bil-” birleşik fiili kesinlik ifadesi vermemektedir. B, C, ve E seçenekleri farklı konu sebebiyle elenir. D seçeneği ise olumsuzluk bildirmesi sebebiyle elenir. Cevap A'dır.

Hava tahmin raporlarının aksine bugün gökyüzü açık, hava sıcaktı.

- A) Gökyüzü beyaz bulutlarla kaplıydı.
 B) Bir gün önce gökyüzünde yağmur bulutları vardı.
 C) Bugün kapalı ve serin bir hava bekleniyordu.
 D) Hava sıcaklığının artması bekleniyordu.
 E) Hava önceki günün aksine açık ve sakindi. (ALES Kasım 2007)

ÇÖZÜM

Bu önermenin konusu “ gökyüzü ve hava”, limiti “bugün” ve fikri “açık ve sıcak” ifadeleridir. Önermede bir zıtlık söz konusudur “aksine”. Demek ki cevap önermeyle zıtlık oluşturacak bir yapı olmalı.

A ve E de eksik konu vardır, elenir. D de farklı bir konu söz konusudur, elenir. B de limit farklıdır, elenir. Cevap C’dir. Aynı zamanda kapalı-açık, serin-sıcak kelimeleriyle zıtlık oluşturulmuştur.

8.0 SONUÇ

Bu çalışmada ezberci zihniyetle yetişmiş öğrencilere analiz yeteneğini sadece matematik sorularında değil, Türkçe sorularında da kullanılabileceklerini gösteren bir “çözümleme tekniği” sunmaya çalıştık. Çalışmadaki yöntem metin dilbilimsel bağdaşıklık ve tutarlılık yönünden ele alınarak oluşturulmuş bir çözümleme tekniğidir. Bu teknik ALES-Türkçe sorularından alınan örnekler üzerinde uygulanarak daha aydınlatıcı bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Bu noktadan yola çıkarak şunları belirtebiliriz:

İngilizceye uygulanan bu tekniğin Türkçeye uygulanması bize göre meşakkatli bir iştir. Nitekim İngilizcede bağlaç ve edatların sınırları ve sayıları bellidir. Ancak söz konusu Türkçe olduğunda –belki de övünerek belirtmeliyiz ki- bu ifadeler âdeta bir “sınırsızlık” yaşamaktadır. Çalışmada bunun sıkıntısının yaşandığı gözlerden kaçmayan bir durumdur.

Çözümleme tekniğinin ALES sorularına uygulanmasına gelindiğinde ise ciddi problemler yaşadığımız bir gerçektir. Zira bu uygulama sadece yöntemle ilgili artı ya da eksileri bize göstermekle kalmamış aynı zamanda ALES-Türkçe sorularının çeşitli bakımlardan eksikliklerinin görülmesine yol açmıştır. Bu eksiklikleri şöyle sıralayabiliriz:

- ALES-Türkçe soruları hâlâ kesin kategorilerden oluşmamaktadır. Biz çalışma mızda 2007 ALES’ten itibaren kesin kategorilere sahip olanları aldık. Kategori dışında kalanlar ise bir sene sorulup diğer sene sorulmamakta olan cümle, paragraf ve değişik yorumlara dayalı sorulardır. Bu sebeple bu sorular değerlendirilmeye alınmamıştır. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki yöntemi öğrenen her öğrenci bu sorulara kolaylıkla bu yöntemi uygulayabilir. Yine değerlendirmeye almadığımız bir diğer soru modeli mantık sorularıdır. Bu sorular oluşturduğumuz teknikle çözümlenmeye çalışılmış ancak kilit noktasında öğrencinin “matematiksel zekâsı”na ihtiyaç duyulması sebebiyle değerlendirilmeye alınmaktan vazgeçilmiştir.

- Yine çözümlenmeye çalıştığımız bazı paragraf sorularında bağdaşıklık ve tutarlılık unsurlarına aykırı durumlarla karşılaşıldığından tekniğimizi destekleyen örnekler itina ile seçilmiştir. Bu konuda tek temennimiz soruları hazırlayan kurulun bu işi metin ölçütlerine uygun olarak yapmasıdır.

- Paragrafların ve soruların hazırlanış stili teknik olarak “zaman farklılığından eleme” durumunu gerçekleştirmemize çoğu zaman engel olmuştur.

- Yapılan uygulamalarda 90 dk. süresi olan Türkçe sorularının 60 dk. gibi kısa bir sürede çözümlenmesinin mümkün olduğu gözlenmiştir.

Kısaca diyebiliriz ki bu çözümleme tekniği Türkçenin en basitleştirilmiş hâlidir. Bu yöntemin ALES-Türkçe sorularına % 80’i uygulanabilmiştir. Tekniğin doğru cevaba götürmesi ve öğrencilerin korkusu olan iki şık arasında kalma durumunun gerçekleşmemesi % 100’lük başarılı bir durumdur. Bu tutum, yöntemin sadece ALES-Türkçe sorularına değil çoktan seçmeli sınavlardaki bütün Türkçe sorularına uygulanabilirliğini göstermiştir. Hattâ yöntem daha da kullanışlı hâle getirilerek “yabancılara Türkçe öğretimi” konusunda da bir model oluşturulabilir.

KAYNAKLAR

AKBAYIR, Sıddık, *Cümle ve Metin Bilgisi*, 5. Baskı, PegemA Yayıncılık, Ankara 2007.

AKIN, Ahmet, *İngilizce Sınav Teknikleri*, 8. Baskı, Akın Dil Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2008.

AKSAN, Doğan, “Anlambilim ile İlgili Alanlar ve Türkçe”, *A.Ü. TÖMER Dil Dergisi*, Doğan AKSAN Özel Sayısı, Şubat 1994, s.16.

AKSAN, Doğan, *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi)*, 4. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara, 2006.

AKSAN, Doğan, *En Eski Türkçenin İzlerinde*, Simurg Yayınevi, İstanbul, 2000.

AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 2. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

AKTAŞ, Tahsin, “Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/\(02.03.2009\)](http://turkoloji.cu.edu.tr/(02.03.2009)).

ALES (Tamamı Çözümlü Çıkmış Sorular), PegemA Yayıncılık, Ankara, 2008.

AŞKIN BALCI, Hülya, “Metindilbilim Açısından Bir Çözümleme”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/\(02.03.2009\)](http://turkoloji.cu.edu.tr/(02.03.2009)).

AYATA ŞENÖZ, Canan, *Metindilbilim ve Türkçe*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2005.

AYDIN, Mehmet, *Dil Bilimi El Kitabı (Temel Kavramlar ve Konular)*, Samsun, 2000.

AYDIN, Özgür, “Türkçe Zarf Tümleciklerinde Özne Konumu”, *Dil Dergisi*, S.124, 2004, s. 7-17.

BAHTİYAROĞLU, Alper, *Ahmet Mithat Efendi'nin Tiyatrolarında Metindilbilimsel Görünümler*, (Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars, 2006.

BAYRAV, Süheyla, *Yapısal Dilbilimi*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998.

CEM, Ayşen, “Dilbilgisi Öğretiminde Biçim-Anlam-Kullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/\(02.03.2009\)](http://turkoloji.cu.edu.tr/(02.03.2009)).

COŞKUN, Eyüp, *İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri*, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005.

ÇELTEK, Aytaç, *Türkçede Boş Artgönderimin Söylem-Edimbilimsel İşlevleri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Anabilim Dalı, Genel Dilbilim Programı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008.

ÇÖĞÜRCÜ, Neslihan, *Göstergebilimsel Yöntemle Strindberg'in Matmazel Julie Oyununun Metin İncelemesi ve Sahne Yorumu*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı Tiyatro Yönetmenliği Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

ERDEN, Aysu, “Anlatı Metinlerinde Bilgisel Yapıdan Sözdizimsel-Biçimbirimsel Yapıya, Konudan Özneye Geçiş Olgusu ve Adların Kavram Alanı Üzerine”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, 2005, s. 25-38.

ERDEN, Aysu, “Öyküde Bütüncül Düzeni (shema) Oluşturan Olgularla ve Düşünsel Akımlara Dilbilimsel Yaklaşım: Yöntem ve Uygulama”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.2, 2005, s. 9-26.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2003.

GÜNAY, Doğan, *Dil ve İşletim*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004.

GÜNAY, Doğan, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2007.

GÜRSEL, Nedim, “Dilbilim ve Gösterge Kuramı”, [http://turkoloji.cu.edu.tr/\(02.03.2009\)](http://turkoloji.cu.edu.tr/(02.03.2009))

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1992.

HUBER, Emel, *Dilbilime Giriş*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2008.

KIRAN, Zeynel, “Dizgeden (Sistem) Yapıya”, *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, Özel Sayı, 1983.

KIRAN, Zeynel, *Dilbilime Giriş*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

KULA, Onur Bilge; SAKALLI, Cemal, “Göstergebilimsel Yaklaşım Yazınsal Alanda Ne Denli İşlevselleşebilir?”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, 2005, s.21-26.

MARTINET, André, çev: VARDAR, Berke, *İşlevsel Genel Dilbilim*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998.

OKTAR, Lütfiye; YAĞCIOĞLU Semiramis, “Türkçede Söylem Yapısı ve Artgönderim”, VIII. Uluslar arası Türk Dilbilimi Konferans Bildirileri, 7-9 Ağustos 1996.

ONAT, Esen; ÖZGENCİL YILDIRIM, Sercan, *Göstergebilim Tartışmaları*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001.

ONURSAL, İrem, “Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/> (02.03.2009).

ÖGEYİK COŞKUN, Muhlise, *ÜDS Hazırlık TUZEM (Trakya Üniversitesi Uzaktan Eğitim) Ders Notları*, 2009.

ÖGEYİK COŞKUN, Muhlise, *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008.

ÖZÇAM, Çimen, ““İhtiyar Çilingir” Hikâyesinin Metin Merkezli Dilbilimsel Eleştirisi”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/> (02.03.2009).

ÖZKAN, Bülent, “Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Hâldun Taner’in “On ikiye Bir Var” Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13, 2004, s. 167-182.

ÖZKAN, Bülent, “Türkçe Dilbilgisel Terim Olarak ‘Olumlama’ ve ‘Olumsuzlama’”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.1, 2006, s.269-282.

SAUSSURE DE, Ferdinand, çev: VARDAR, Berke, *Genel Dilbilim Dersleri*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998.

SINAV DERGİSİ DERSHANELERİ, Türkçe ÖSS Defter Kitap, 2007.

SÖZER, Emel, “Petöfi’nin Metin Kuramı ve Yeni Bir Uygulama”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/> (02.03.2009)

TODOROV, Tzvetan, çev: KOCAMAN, Ahmet, “Metnin Yapısında Biçemin Yeri”, Seymour Chatman (ed) *Literary Style: a symposium*. OUP, 1971.

UZUN SUBAŞI, Leyla, *Orhun Yazıtlarının Metin Dilbilimsel Yapısı*, Simurg Yayınevi, İstanbul, 1995.

UZUN, Nadir Engin, *Biçim Bilim (Temel Kavramlar)*, Papatya Yayıncılık, 2006.

ÜSTÜNOVA, Kerime, “Ama’nın İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.10, 2006, s.79-92.

ÜSTÜNOVA, Kerime, “Eksik Tekrar”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, 2003, s.179-186.

ÜSTÜNOVA, Kerime, *Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2008.

VARDAR, Berke, “Bildirişim İşlevi, Alan Kavramı ve Terim Öğretimi, Dil Öğretimi Üzerine”, <http://turkoloji.cu.edu.tr/>(02.03.2009).

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1988.

VEFİK PAŞA, Ahmet, çev: DUYMAZ, Recep, *Atalar Sözü (Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl)*, Gökkuşbe Yayıncılık, İstanbul, 2005.

YAZICI, Selçuk, “Göstergebilim ve Bir Uygulama: Kulenin Anahtarı”, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2007.

YILMAZ, Engin, “Sait Faik’in İlkbaharı: Bir İlkbahar Hikâyesi”, *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.13, Mayıs 2007, s. 125-136.

YILMAZ, Engin, “Türk Yazınında ‘Metinsel Odaklama’ Örnekleri: Bir Motif, Üç Eser”, SAÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, II. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyatbilim Kongresi, Kongre Bildirileri, C.I, 07-08 Eylül 2006, s. 189-208.

YILMAZ, Engin, “Vire Hikâyesi Üzerine Metin Dilbilimsel Bir İnceleme”, V. Uluslararası Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu, İstanbul, 24-25 Haziran 2005.

EKLER

EK-1

PETER HARTMANN'IN METİN DİLBİLİMİN BAKIŞ AÇILARI VE GÖREVLERİYLE İLGİLİ ORTAYA ATTIĞI 12 SAV

1. Dilin gerçekleşme biçimi olarak ortaya çıkan metin, bir özgün dilsel göstergedir.
2. Özgün dilsel göstergenin metinselliği, dilbilimsel araştırmaların çıkış noktasıdır.
3. Metin dilbilimin ilk çözümleyici adımı, metin türlerini belirlemeye ve sınıflandırmaya yönelik olmalıdır.
4. Dilbilimsel metin çözümlemesinin yönü önceden belirlenmemelidir: Küçük birimlerden, tümceler ve tümceleri oluşturan parçalardan, daha büyük birimlere doğru gidilebilir; aynı biçimde tersine doğru bir gidiş yolu da seçilebilir. O zaman gerektiğinde büyük birimlerden küçük birimlere doğru da gidilebilir.
5. Metinlerin ele alınması nedeniyle genişleyen inceleme nesnesi, dilsel olmayan bütünlüklerin ve dilbilim dışı verilerin de dikkate alınmasına yol açabilir.
6. Dilbilim içerisinde metin boyutuna geçilmesi, anlambilimle, dilbilgisiyle ve çeviriyle ilgili daha verimli çalışmalar yapılmasına olanak sağlayabilir, böylece metin dilbilim diğer benzer disiplinler için daha önemli hâle gelebilir.
7. Metinle ilgili dilbilimsel çalışmalar, temel değişmez yapıları, kuralları belirlemeye yönelmelidir.
8. Metin türleri, dilin kullanımının içinde yer alan metin oluşturma biçimleri olarak dil dizgesinin içinde belirli normlara uyar.
9. Dilbilimci metinleri çözümlerken metne ve metin türüne özgü temel biçimleri ortaya koymayı amaçlar.
10. Metin üretmenin kurallarını belirlemek kadar, metnin oluşumuna etki eden dil kullanımıyla ilgili diğer özellikleri de incelemek önemlidir.
11. Dil kullanımı, metinlerde gerçekleşir.
12. Metin dilbilim, uygulamalı dilbilimin gelişmesini sağlayabilir. (Ayata, 2005: 22).

